

Anne ve Babama

KADINLARIN GÖZÜNDEN
KADIN İSTİHDAMI MESELESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

ESRA DOĞAN

Yüksek Lisans

İŞLETME ANA BİLİM DALI
TOBB EKONOMİ VE TEKNOLOJİ ÜNİVERSİTESİ
ANKARA

Ağustos 2014

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Serdar SAYAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezi okuduğumu ve kapsam ve içerik olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalında bir yüksek lisans tezi olabilecek yeterlikte olduğuna kanaat getirdiğimi onaylıyorum.

Prof. Dr. Serdar SAYAN
Tez Danışmanı

Doç. Dr. Bedri Kamil Onur TAŞ
Tez Jüri Üyesi

Doç. Dr. Hulusi ÖĞÜT
Tez Jüri Üyesi

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez/proje yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Esra DOĞAN

ÖZET

KADINLARIN GÖZÜNDEN KADIN İSTİHDAMI MESELESİ

Doğan, Esra

Yüksek Lisans, İşletme Bölümü

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Serdar Sayan

Ağustos 2014

Bu çalışma; kentlerde yaşayan eğitimsiz kadınların istihdamının önündeki engellerin kadınların gözünden keşfedilmesini ve bu yolla, aktif işgücü politikalarının ve sosyal yardımların hedef kitlenin emek arzı davranışı üzerindeki etkisinin araştırılmasını amaçlamaktadır. Gerek mevcut literatür gerekse anekdota dayalı kanıtlar, kadın istihdamının artırılmasına yönelik olarak uygulanan sosyal politikaların amacına ulaşabilmesi için kadınların homojen bir grup olarak ele alınmaması gerektiğini göstermektedir. Buradan hareketle, uygun ve etkili sosyal politikaların hayata geçirilmesine katkıda bulunmayı amaçlayan bu araştırma için hedef kitle olarak, istihdam konusunda en dezavantajlı grup olan kentlerde yaşayan eğitimsiz kadınlar belirlenmiştir.

İlgili grubun sorun ve ihtiyaçlarının derinlemesine keşfedilebilmesi için, nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Tümevarım yaklaşımının benimsendiği araştırma, gömülü teori metoduyla gerçekleştirilmiş ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar kullanılmıştır. Araştırmanın temsil gücünün artırılması amacıyla Tekirdağ, Diyarbakır, Gaziantep ve Kocaeli illerinde yaşayan 12 kadınla mülakat yapılmış ve bu mülakatlar sonucunda, hedef kitlenin emek arzı davranışının belirleyicisi olan dört temel etken tespit edilmiştir. Bunlar kişinin özgüven düzeyi, meslek sahibi olup olmaması, hanehalkı geliri ve medeni durumudur.

Araştırma bulguları ayrıca, istihdam garantili meslek kurslarının araştırmanın hedef kitlesi tarafından tanınmadığını ve bu kursların etkinliğinin artırılması için İŞKUR ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının işbirliğinin önemli olduğunu göstermiştir. Öte yandan, ilgili grubun emek arzı davranışıyla sosyal yardımlar arasında güçlü bir ilişki tespit edilememiştir.

Anahtar kelimeler: Kadın işgücü, Kadın istihdamı, Sosyal politika, Sosyal yardımlar, Toplumsal cinsiyet

ABSTRACT

WOMEN'S EMPLOYMENT MATTER THROUGH WOMEN'S PERSPECTIVE

Doğan, Esra

Master of Business Administration

Supervisor: Prof. Serdar Sayan

August 2014

The (actual or perceived) obstacles that prevent uneducated women living in urban areas from seeking/finding jobs are studied in this thesis, with the purpose of understanding the effects on these women's labor market participation behavior of 1) active labour market policies currently pursued in Turkey and 2) various social assistance programs. Based on the argument that in order for social policies aiming to increase women's employment to be successful, women should not be considered as a homogenous group, and focuses on uneducated women living in urban areas to contribute to the identification of the most appropriate social policies to promote the employment of this disadvantageous group.

The study has adopted a qualitative approach. Embedded theory has been chosen for the exploratory research and the data have been collected through semi-structured in-depth interviews. The interviews have been conducted with 12 women from Tekirdağ, Diyarbakır, Gaziantep and Kocaeli. As the result of these interviews, four factors were found to have marked effects on the labor supply behavior of the women in the sample: The level of self-confidence of the individual; whether the individual has professional skills; the level of household income and marital status.

The research findings also hint that disadvantageous women may not be fully aware of the vocational training programs available to them implying that stronger collaboration between İŞKUR and Local Social Assistance and Solidarity Foundation offices is needed. Furthermore, labor supply behavior of the women in the sample does not seem to be (negatively) affected by the availability of social assistance programs.

Key words: Female labour force, Women's employment, Social policy, Social assistance, gender

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın gerçekleşmesinde büyük emeği olan, TOBB ET’de geçirdiğim üç yıl boyunca bana her zaman inanan ve beni destekleyen, birlikte çalıştığımız süre boyunca hep yeni ufuklar açan ve kendisinden çok Şey öğrendiğim değerli danışmanım Serdar SAYAN’a; bu tezin hazırlanması aşamasında bana özveriyle yardımcı olan, gerek tezimin ilerleyişi gerekse gelecek planlarımla ilgili karamsarlığa düştüğüm anlarda beni yreklendiren ve yüksek lisans eğitimim boyunca rol model olan sevgili hocam Berna TARI KASNAKOğLU’na ve tüm SBE asistanlarına hayatı kolaylaştıran, her konuda özveriyle yardımcı olan enstitü sekreterimiz, güzel insan Senem BUDAK’a hep yanımda oldukları ve bu çalışmaya yadsınamaz katkıları için içtenlikle teşekkür ederim.

Son olarak; bu tezin hazırlanması aşamasında benimle aynı evi paylaşan ve en stresli dönemlerinde bana tahammül eden, yoğun çalışma temposuna rağmen desteğini her zaman hissettiren kardeşim Erdi DOğAN’a ve aldığım tüm kararları koşsuz destekleyip hayallerimi gerçekleştirebilmem için ihtiyacım olan tüm olanakları sunarak ‘ben’ olmamı sağlayan anne ve babam, Emine – İrfan DOğAN’a içtenlik ve minnetle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
TABLolar.....	x
ŞEKİLLER.....	xi
BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ	1
İKİNCİ BÖLÜM: LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	5
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	10
3.1. Örneklemin Temel Özellikleri	18
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR	22
4.1. Kentlerde Yaşayan Eğitimsiz Kadınların İstihdamının Önündeki Engeller Nelerdir?	23
4.1.1. Medeni duruma ilişkin engeller	26
4.1.2. Doğurganlığın emek arzı davranışına etkisi	29
4.1.3. Bakım hizmetlerinin emek arzı davranışına etkisi	32
4.1.4. Göçün kadınların işgücüne katılımına etkisi	33
4.1.5. Evle iş arasındaki mesafenin emek arzı davranışına etkisi	34
4.1.6. Erkeklerle birlikte çalışmaya karşı tutum	35
4.1.7. Toplumsal cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık ...	36
4.1.8. Yakın çevrede çalışan bir kadının olmasının emek arzı davranışına etkisi	38

4.1.9. İstihdamın önündeki engeller: Genel değerlendirme	41
4.2. Meslek Kurslarının Hedef Kitle için Etkinliği	44
4.2.1. Kadınların girişimcilikle ilgili düşünceleri	58
4.2.2. Meslek kurslarının etkinliği: Genel değerlendirme	61
4.3. Sosyal Yardımların Kadınların Emek Arzı Davranışına Etkisi	63
4.3.1. Sosyal yardımların emek arzı davranışına etkisi: Genel değerlendirme	85
BEŞİNCİ BÖLÜM: TARTIŞMA	90
ALTINCI BÖLÜM: SONUÇ	98
6.1. Gelecek Araştırmalar için Öneriler	103
KAYNAKÇA	105

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ILO	: International Labour Organization–Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
UMEM	: Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri

TABLÖLAR LİSTESİ

1. Katılımcıların Genel Özellikleri	20
2. Medeni Durumla İlişkili Veriler	25

ŞEKİLLER LİSTESİ

1. Örneklemin İŞKUR Deneyimi.....	50
-----------------------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Kadın istihdamı, Türkiye'nin iktisadi politika gündeminde ağırlığı yavaş yavaş artan bir başlık halini almıştır. Özellikle nüfus yaşlanmasının ivme kazanacağı düşünüldüğünde, izleyen on yıl(lar)da bu sürecin daha da hızlanması beklenmelidir.

Kadın istihdamı üzerine sürdürülen tartışmalar incelendiğinde, bunların büyük çoğunluğunun, Türkiye'de kadın istihdamının ve kadınların işgücüne katılımının çok düşük seviyelerde seyretmesini konu edindiği görülmektedir.

TÜİK verilerine göre, 2013 yılı itibarıyla çalışma çağındaki kurumsal olmayan nüfusun yaklaşık yüzde 50'sini kadınlar oluşturmaktadır. Kurumsal olmayan kadın nüfusun ise, yüzde 76'sı çalışma çağındadır (15+ yaş). Ancak, nüfusun yarısını oluşturan kadınların yaklaşık yüzde 30'u işgücüne katılmaktadır. Başka bir ifadeyle, çalışma çağındaki (15+ yaş) 29 milyon 20 bin kadından sadece 8 milyon 674 bini işgücüne dâhil olmuştur. Bunlardan işsiz olanlar çıkarıldığında, 2013 yılı itibarıyla istihdam edilen kadın sayısı 7 milyon 309 bin mertebesinde seyretmektedir.

Uluslararası veriler sorunu daha belirgin kılmaktadır. OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) tarafından yayınlanan ve 34 OECD ülkesiyle Rusya ve Slovakya'yı dâhil eden "Daha İyi Yaşam Endeksi"ne (*OECD Better Life Index*) göre, Türkiye'de 15-64 yaş aralığındaki nüfusun ancak yüzde 49'u ücretli bir işte çalışmaktadır. Bu oranın OECD ortalaması ise, yüzde 65'tir. 15-64 yaş aralığında, istihdam edilen kadınların oranı Türkiye'de yüzde 29 iken, OECD ortalaması yüzde 57'dir. Türkiye'de bu oran erkekler için, yüzde 69 seviyesinde gerçekleşmiştir. Yani, erkeklerle kadınlar arasında 40 puan fark vardır. OECD ortalamalarına göre ise, erkek istihdam oranı ile kadın istihdam oranı arasındaki fark sadece 16 puandır ve Türkiye, cinsiyet eşitsizliğinde 36 ülke arasında son sıradadır.

Dünya Ekonomik Forumunun "2013 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu"na (*Global Gender Gap Report 2013*) göre Türkiye, araştırmaya dâhil edilen 136 ülke arasında 120. sırada yer almaktadır.

Dünya Ekonomik Forumunun "Küresel Rekabet Endeksi"ne (*The Global Competitiveness Report 2013-2014*) göre ise, işgücündeki kadınların erkeklere oranı alınarak oluşturulan, kadın istihdamı sıralamasında Türkiye, 148 ülke arasında 134. sırada bulunmaktadır.

İstatistikler, kadın istihdamında Türkiye'nin dünyadaki yerini açıkça göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de düşük işgücüne katılım ve istihdam oranlarını açıklamaya katkıda bulunmaktır. Bu amaçla çalışma; istihdama katılma oranı özellikle düşük olan bir kesimin, kentlerde yaşayan eğitimsiz (lise diploması olmayan) kadınların, istihdamının önündeki engellerin neler olduğunu araştırmaktadır. Bu bağlamda aktif işgücü piyasası politikaları ile

sosyal yardımlar tasarlanırken bu engellerin ne ölçüde göz önünde bulundurulduğu da çalışmada ele alınan öncelikli sorulardan biridir.

Bir başka deyişle, çalışmanın birincil amacı kentlerde yaşayan eğitimsiz (lise diploması olmayan) kadınların işgücüne katılımının önündeki engellerin, bu engellere ilişkin kadınların kendi algılarının da saptanması suretiyle, keşfedilmesidir. Bu amaçla uyumlu olarak çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma, en sık kullanılan aktif işgücü politikalarından biri olan meslek kurslarının işlevselliği ve araştırmanın hedef kitlesine ne derece ulaşabildiği hakkında fikir sahibi olmayı da hedeflemektedir. Sosyal yardımların kentlerdeki eğitimsiz kadınların emek arzı davranışı üzerinde negatif yönlü bir etkisinin olup olmadığı da araştırma kapsamında ele alınan sorulardan biridir.

Araştırmada ele alınan bu soruların önemi kadın istihdamında sağlanabilecek artışların toplumsal ve ekonomik sonuçlarından ileri gelmektedir. Ayrıntılandırmak gerekirse, kadın istihdamında gözlenebilecek artışların bazı önemli sonuçları şöyle sıralanabilir:

- Artan kadın istihdamı, büyümeyi tetiklemekte ve yoksullukla mücadelede önemli bir yer tutmaktadır.
- Artan kadın istihdamı, kadının güçlenmesine ve bağımsızlığını kazanmasına yol açmaktadır. Bu da, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır.
- Kadının güçlendiği ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı durumlarda, gelecek nesiller için eğitim ve sağlık koşullarının gelişmesi beklenmektedir.

Araştırma literatürdeki benzer çalışmalardan iki yönüyle ayrılmaktadır. Birincisi, iktisat literatüründeki benzer çalışmalarda ağırlıkla nicel yöntemler kullanılmaktadır. Nitel yöntemlerin kullanıldığı bu çalışma ise, kadınların istihdamının önündeki bireye özgü engellerin anlaşılmasında derinlemesine bir bakış açısı sağlamaktadır. Araştırmayı aynı konudaki diğer çalışmalardan ayıran ikinci yönü ise; kadın istihdamının önündeki engellerle aktif işgücü politikaları ve sosyal yardımların ilişkilendirilmiş olmasıdır. Bu yaklaşımla, kadın istihdamını arttırmaya yönelik politikalar oluşturulmasına ve mevcut politikaların etkinliğinin anlaşılmasına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını konu edinen çalışmaların iktisat literatüründeki gelişimi özetlenmiştir.

Üçüncü bölümde araştırma yöntemi ve bu yöntemin tercih edilme nedenleri anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde mülakatlar ışığında elde edilen bulgular sunulmuştur.

Beşinci bölümde bulgular, daha önce gerçekleştirilen araştırma bulgularıyla karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır.

Altıncı ve son bölümde ise, araştırma bir sonuca bağlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Kadınların işgücüne katılım oranı dünya genelinde, erkeklerin katılım oranının altındaki seviyelerde seyretmektedir. Ancak, kadınların işgücüne katılımı zaman içinde artış göstermektedir. Buna karşın, erkeklerin işgücüne katılımı yatay seyretmekte veya artış hızı, kadınlardaki artışın gerisinde kalmaktadır (Olsen, 1994; Bergemann ve Van Den Berg, 2008; Genre vd. 2010).

Kadınların işgücüne katılımında gerçekleşen bu artışın kökleri büyük oranda, 2. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan işgücü açığına dayanmaktadır. Savaş öncesindeki dönem incelendiğinde, dünya genelinde tüm toplumlarda cinsiyete dayalı işbölümünün geçerli olduğu ve kadınların rezerv işgücü olarak görüldüğü gözlenmektedir ancak; 2. Dünya Savaşı sırasında özellikle ABD ve İngiltere’de ortaya çıkan işgücü açığı, kadınların işgücüne katılımını zorunlu kılmıştır. Savaş sırasında işgücüne katılmak zorunda kalan kadınların savaş sonrasında evlerine dönmeyi reddetmesi ise, özellikle gelişmiş ülkelerde, kadınların işgücüne katılımında önemli artışlarla sonuçlanmıştır (Mincer, 1958; Standing, 1999). Kadınların emek arzı davranışlarındaki bu değişim, savaş dönemini inceleyen araştırmacılarca, işgücü piyasasında “devrim” olarak nitelendirilmektedir (Smith ve Ward, 1985).

Kadınların işgücüne katılımındaki artış trendinin tek nedeni, savaş sırasında ortaya çıkan işgücü açığı değildir. Tarihsel süreç boyunca giderek artan oranlarda işgücüne katılmalarının nedenleri arasında eğitim, yükselen ücretler, teknoloji, doğum oranlarının azalması gibi çeşitli sosyal ve ekonomik nedenler bulunmaktadır. Eğitim düzeylerinin artması, kadınlarda evlilik yaşının ve aile içindeki söz haklarının artmasıyla sonuçlanmıştır. Buna ek olarak, zamanla iyileşen çalışma koşulları ve artan ücretler, çalışmamanın alternatif maliyetini yükseltmiştir. Teknolojinin ilerlemesi ve doğum oranlarının düşmesi ise, aile içindeki bakım hizmetlerine daha az zaman ayıran kadınların çalışabilmesine fırsat tanımıştır (Kılıç ve Öztürk, 2014).

Kadınların işgücüne katılımı dünya genelinde artış gösterirken, Türkiye’de (son yıllar hariç) 1950’lerden itibaren düşme eğilimi göstermiştir. Başlevent ve Onaran’a (2003) göre, bu durumu iki sebebe dayandırmak mümkündür: artan eğitim düzeyi ve iç göç. Eğitimde geçen sürenin artması, kadınların daha uzun süre işgücü piyasalarının dışında kalmasına neden olmaktadır. Öte yandan, kırsal bölgelerde tarım işçisi olarak işgücünde yer alan eğitim düzeyi düşük ve vasıfsız kadınlar, kentlere göç ettiklerinde (talep gören becerilerden yoksun oldukları için) işgücü piyasalarının dışında kalarak “ev kadını” olmaktadır.

Hanehalkı işgücü istatistiklerinin kullanıldığı endüstri düzeyindeki analizler, kentlerdeki eğitimsiz kadın işgücünün düşük ücretlerle, atölye vb. küçük ölçekli işletmelerde ve tekstil gibi ihracat odaklı sektörler başta olmak üzere, emek-yoğun işlerde çalıştıklarını göstermiştir (Çağatay ve Berik, 1990; Özler, 2000).

Türkiye’de kadınların işgücüne düşük katılımını açıklamaya yönelik gerçekleştirilen öncü çalışmalarda, makro veriler kullanılmış ve makro verilerle

kadınların işgücüne azalan katılım oranları ilişkilendirilmeye çalışılmıştır (Dünya Bankası, 1993; Özar, 1994; Özbay 1994; TÜSİAD, 2000, 2008). Bu çalışmaların ortak özelliği; kadınların azalan katılım oranlarını, tarım sektöründeki çözülmeyle birlikte kırsal bölgelerden kentlere göç eden vasıfsız kadın işgücünün, kentlerde işgücüne katılamamasıyla açıklamalarıdır.

TÜİK tarafından zaman içinde, büyük ölçekli mikro veriler kamuoyuyla paylaşılmaya başlanmıştır. İşgücü verilerinin mikro veri düzeyinde yayınlanması araştırmacılara, kadınların emek arzı davranışının belirleyicilerini araştırma fırsatı tanımıştır (Dayıoğlu ve Kasnakoğlu, 1997; Tunalı, 1997; Ercan ve Tunalı, 1998; Dayıoğlu, 2000). Kadınların emek arzı davranışının belirleyicilerini araştıran ilk çalışmalarda; okullaşma oranı, yaş, medeni durum ve çocuk sayısının kadınların işgücüne katılımının önemli belirleyicileri olduğu görülmüştür.

Kadınların emek arzı davranışlarının belirleyicilerinin araştırıldığı çalışmaları, kadın ve erkek çalışanlar arasındaki kazanç farkının nedenlerini araştıran çalışmalar izlemiştir (Kasnakoğlu ve Dayıoğlu, 1997; Ercan ve Tunalı, 1998; Tansel, 1994 – 1999; Dayıoğlu ve Tunalı, 2003). Bu çalışmalar, kadın ve erkek arasındaki ücret farkının nedeninin yetenek farkından ziyade, erkek çalışanların işgücü piyasasında daha fazla talep görmeleri ve daha yüksek ücretlerle çalıştırılmaları olduğunu göstermiştir.

Bir başka grup çalışma ise, özellikle evli kadınların işgücüne düşük katılımının ardındaki nedenin, ek işçi olarak görülmeleri (*added worker effect*) mi yoksa iş bulma umutlarının kırılması (*discouraged worker effect*) mı olduğunu araştırmıştır. Özler (2000) ile Başlevent ve Onaran (2002 - 2003), konjonktürel dalgalanmaların üzerine yoğunlaşmış ve kriz dönemlerinde kadınların işgücüne

katılımının belirgin biçimde artmasını; ek işçi olmalarının (*added worker effect*), kadınların emek arzını açıklamada daha baskın bir etken olduğu şeklinde yorumlamışlardır. Öte yandan Tansel (2002), uzun dönemli etkilere yoğunlaşmış ve iş bulma umutlarının kırık olmasının (*discouraged worker effect*), kadınların emek arzı davranışını açıklamada daha baskın bir etken olduğunu savunmuştur. Uzun dönemli ekonometrik analizler aracılığıyla ekonomik kalkınma ve kadınların işgücüne katılımını ilişkilendiren Tansel; ekonomik büyüme dönemlerinde, daha fazla iş üretilmesinin etkisiyle, kadınların işgücüne katılımının arttığını; daralma döneminde ise, işsizlik oranlarının artmasının kadınların iş bulma umudunun kırılmasına yol açtığını göstermiştir. Tansel bu durumu, iş bulma umutlarının kırık olmasının (*discouraged worker effect*) kadınların emek arzı davranışını açıklamada daha baskın bir etki yarattığı şeklinde yorumlamıştır. Karaoğlan ve Ökten (2012) ise, 2000-2010 arasındaki dönemi kapsayan çalışmalarında, ek işçi etkisini (*added worker effect*) doğrulayan istatistiksel olarak geçerli ve iktisadi açıdan anlamlı sonuçlara ulaştıklarını; ancak makro verilere odaklandıklarında, örneğin işsizlik oranı arttığında, kadınların iş bulma umudunu kaybederek işgücü piyasasının dışında kaldıklarını (*discouraged worker effect*) vurgulamıştır. Özetle bu konuda yapılan araştırmalar, kadınların işgücüne katılımıyla eşin işini kaybetmesi arasında pozitif; işsizlik oranıyla ise, negatif yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Yukarıdaki kısa özetle de görüldüğü gibi, iktisat literatüründe Türkiye’de kadınların işgücüne katılımını konu edinen çalışmaların hemen hepsi nicel yaklaşımla ve ekonometrik analizler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bunlara ek olarak, İlkaracan’ın araştırması gibi, nitel yöntemlerin kullanıldığı çok az sayıda

çalışma da mevcuttur. Bu çalışmalar incelendiğinde ise; ortak özelliklerinin, saha çalışmasına dayalı sosyal sorumluluk projelerinde elde edilen verilere dayanmaları ve mülakatların araştırmacının kendisi tarafından yürütülmemesi olduğu görülmektedir.

İlkkaracan'ın (1998) çalışması, *Living Under Muslim Laws (WLUML)* uluslararası vakfi tarafından 26 ülkede yürütülmekte olan “Kadın ve Hukuk” adlı karşılaştırmalı bir uluslararası araştırmanın Türkiye ayağına dâhildir ve NOVIB'in (*Netherlands Organization for International Development Cooperation*) maddi desteğiyle, İstanbul'un Ümraniye ilçesinde bir ay süren saha çalışmasının bulgularını yansıtmaktadır. Saha çalışması, “Ümraniye Kadın Merkezi ve Kadının İnsan Hakları Projesi” çalışanlarınca yürütülmüş ve araştırma 275 hanede, 12-64 yaşları arasında 530 kadınla yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, örnekleme oluşturan kadınların işgücüne katılımının önündeki en büyük engelin “kadının ev dışında çalışmasını uygun bulmayan” aile fertleri ve aile içindeki cinsiyete dayalı işbölümü olduğunu göstermiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Kadınların işgücüne dâhil olmasının ülkelerin ekonomik kalkınma düzeyini arttıracığı yönünde yaygın bir görüş hâkimdir. Literatürde, kadın istihdamı ve ekonomik büyüme teorisini destekleyen ampirik kanıtlar da mevcuttur (Kılıç ve Öztürk, 2014). Kadınların işgücüne katılımıyla ekonomik gelişme arasında anlamlı bir ilişki saptayan bu çalışmalarda, kadın-erkek ayrımcılığının fazla olduğu ülkelerde, bu durumun büyümeye negatif olarak yansıdığını gösteren kanıtlar ortaya konulmuştur (Çağatay ve Özler, 1995; Goldin, 1994; Balleer, vd. 2009; Klasen ve Lamanna, 2009; Löfström, 2009). Bu bulgulara paralel olarak son dönemde, kadın istihdamını arttırmaya katkıda bulunmayı amaçlayan proje ve iktisadi politikalar, Türkiye’de de önem kazanmıştır. Ancak Türkiye halen, kadınların işgücüne katılımı bakımından uluslararası sıralamalarda oldukça gerilerde kalmaktadır. Kılıç ve Öztürk’e (2014) göre bunun sebebi; Türkiye’nin tarihi, ekonomik, demografik ve sosyo-kültürel açıdan özgül karakteristiklerinin kadınların işgücüne katılım davranışını etkilemesidir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de kadınların işgücüne katılımının ve istihdam oranlarının düşük seviyelerde gerçekleşmesini açıklamaya katkıda bulunmaktır. Ancak bu konuda, Türkiye’deki kadınların tümünün emek arzı davranışlarını betimleyebilecek bir açıklama getirebilmek oldukça güçtür.

İlkkaracan (1998: 287) bunun altında yatan sebebi şu şekilde açıklamıştır:

Türkiye’de kadın istihdamını üç ayrı grupta ele almak mümkündür: (i) Yoğunluklu olarak tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi konumunda çalışan kırsal alan kadınları, (ii) kentlerde düşük ücretli, emek-yoğun işlerde istihdam edilen, eğitimsiz ya da kısıtlı eğitime sahip, alt sosyo-ekonomik sınıftan kadınlar ve (iii) meslek sahibi, yüksek eğitilmiş, orta ya da yüksek orta sınıf kadınları.

Yukarıda sayılan üç gruptaki kadınların tümü çalışma yaşamında ayrımcılığa uğramaktadır ancak, toplumsal sınıf farkına bağlı olarak, karşılaştıkları güçlükler ve işgücüne katılımlarının önündeki engeller farklılaşmaktadır. Bu yüzden de, kadınların işgücüne katılımını arttırmak üzere hayata geçirilen/geçirilecek uygun politikaların saptanması için farklı sosyo-ekonomik gruplardan kadınların karşılaştıkları sorunları ayrıntılı biçimde ele alan çalışmalara ihtiyaç vardır.

Bu düşünceden hareketle bu araştırmanı hedefkitle olarak ikinci grupta yer alan kadınlar (kentlerde yaşayan ve lise altı eğitim düzeyindeki kadınlar) belirlenmiştir. Bu grubun hedef kitle olarak belirlenmesinin sebebi, hem nüfus bakımından en kalabalık hem de istihdam edilme bakımından en dezavantajlı grup olmasıdır. Bunlara ek olarak, beceri eksikliği vb. nedenler de bu kadınların çalışma hayatına katılmasını güçleştirmektedir.

TÜİK verilerine göre 2013 yılı itibarıyla, Türkiye’de çalışma çağına olup lise diploması olmayan kadın sayısı 21 milyon 154 bindir. Bunların 4 milyon 715 bini istihdam edilmiştir. Yani Türkiye genelinde, lise diploması olmayan kadınların istihdam edilme oranı yüzde 22 dolaylarındadır. Kentlerde ise bu oran daha da

düşmektedir. Kentlerde lise diploması olmayan kadın nüfusu 13 milyon 137 bin iken, bu kadınların sadece 1 milyon 944 bini istihdam edilebilmiştir. Başka bir ifadeyle, kentlerde lise diploması olmayan kadınların istihdam edilme oranı yüzde 14,7 seviyesinde kalmıştır. Buna karşılık kentlerde yaşayan lise ve üstü eğitim düzeyine sahip 6 milyon 126 bin kadından, 2 milyon 567 bini istihdam edilmiştir. Yani kentlerdeki eğitilmiş kadınlar için istihdam edilme oranı yüzde 41,9'a çıkmaktadır. Bu oranın bile kadın istihdamı açısından OECD standartlarının altında olduğu düşünüldüğünde, çalışmanın ele aldığı gruptaki kadınların bunun üçte biri mertebesindeki istihdam oranını arttırmının aciliyeti ortaya çıkmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalar incelendiğinde, iktisat literatüründeki çalışmaların ağırlıklı olarak nicel yöntemleri kullandığı görülmektedir. TÜİK Hanehalkı İşgücü Araştırmasına dayandırılan bu çalışmaların, temsil yeteneğini arttırmak gibi güçlü bir yönü olmasına karşın; bazı zayıf yönleri de bulunmaktadır. Öncelikle TÜİK verilerine göre, kentlerde yaşayan kadın nüfusun yüzde 12'si okuma yazma bilmemektedir. Araştırmaların örneklemini çoğunlukla sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan kadınların oluşturduğu düşünüldüğünde ise, okuma yazma bilmeyen kadınların örneklem içindeki oranının daha yüksek olması beklenmelidir. Bu şartlar altında, verilerin araştırmacının kendisi tarafından toplanması önem kazanmaktadır. Çünkü anket sorularının yanlış anlaşılması ya da anlaşılabilmesinin riski yüksektir. Nitekim bu tez için yapılan araştırma kapsamında gerçekleştirilen pilot çalışmada, bu risk açıkça görülmüştür. Anlaşılabilmeye ek olarak, araştırmacı ve katılımcıların kavramlara farklı anlamlar yüklemesi de mümkündür. Örneğin pilot çalışmada, araştırmacı ve katılımcıların "iyi iş" tanımlarının farklı olduğu; bununla birlikte, "rol model" ve "ideal" gibi kelimelerin ise anlaşılabilmediği

görülmüştür. Veri toplama aracı olarak kapalı uçlu sorulardan oluşan anketlerin kullanıldığı nicel çalışmalarda, bu tür sorunların tespit edilmesi oldukça güçtür ve bu sorunlar, sonuçların yanıltıcı bir hal almasına neden olabilmektedir. Bazı araştırmalarda “kadınların çalışmak istemediği” ya da “çocuklarını kendileri büyütme istediği” gibi sonuçlara ulaşılmasının altında da, bu tür sorunların yatması olasılık dâhilindedir.

Buna ek olarak, nicel çalışmalarda kadınlar homojen bir grup olarak ele alınmakta ve (eğitim düzeyi, sosyal sınıf vb. bakımdan) farklı gruplara dâhil olan kadınların beklenti ve sorunlarının farklılaştığı gözden kaçırılmaktadır.

Bu gözlem ve akıl yürütme ışığında, çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve kadın istihdamının önündeki bireysel engellerin keşfedilebilmesi için derinlemesine bir bakış açısı sağlanmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden, gömülü teori (*grounded theory*) yönteminin kullanıldığı çalışmada; veri toplama yöntemi olarak ise, yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmıştır. Mülakatlardan önce hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile görüşmelerin tümünün aynı içerikte olması sağlanmış ve mülakatlar sonunda elde edilen ham veriler, içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir.

Gömülü teori (*grounded theory*), araştırma süreci içinde verilerin sistematik bir şekilde toplanarak analiz edilmesi yoluyla yeni bir teoriye ulaşmak olarak açıklanmaktadır (Strauss ve Corbin, 1998). İçerik analizi ise, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı

sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir tekniktir ve tanımlayıcı, açıklayıcı ya da tahmin etmeyi amaç edinmiş nitel çalışmalarda kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd. 2008).

Çalışmayı benzer metodolojik yaklaşımı olan araştırmalardan ayıran yönü ise, kadın istihdamının önündeki engeller ile aktif işgücü politikaları ve sosyal yardımların ilişkilendirilmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle çalışma, en sık kullanılan aktif işgücü politikalarından biri olan meslek kurslarının araştırmanın hedef kitlesine ulaşım açısından işlevselliği ve sosyal yardımların kentlerdeki eğitimsiz kadınların emek arzı davranışı üzerinde negatif yönlü bir etkisinin olup olmadığı hakkında da fikir sahibi olmayı amaçlamaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda, araştırmanın evreni; Türkiye’de kentlerde yaşayan, eğitimsiz (lise diploması olmayan) ve sosyal yardım alan kadınlardan oluşmaktadır. Çalışma evrenini ise; Tekirdağ, Diyarbakır, Kocaeli ve Gaziantep’te yaşayan, eğitimsiz (lise diploması olmayan) ve sosyal yardım alan kadınlar oluşturmaktadır. Başka bir ifade ile araştırmada kullanılan veriler; Tekirdağ, Diyarbakır, Kocaeli ve Gaziantep illerinde, araştırmacının kendisi tarafından gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yoluyla elde edilmiştir. Araştırmanın örneklemini ise, çalışma evreninden gelişigüzel örnekleme yöntemiyle seçilmiş, her ilden üçer kadın olmak üzere, toplam on iki kadın oluşturmaktadır.

Kadın istihdamının önündeki engellerle sosyal yardımların ilişkilendirilebilmesi için, mülakatların sosyal yardım alan kadınlarla gerçekleştirilmesi gerekmektedir ve bu grupta göç çok yaygındır. Buna bağlı olarak kadınların toplumsal hayata katılımlarını belirlemede büyük öneme sahip gelenek ve görenekler, yaşadıkları

bölgelere değil, memleketlerine ait sosyolojik özelliklerin izlerini taşımaktadır. Bu nedenle çalışma evrenin belirlenmesi aşamasında, illerin bölgesel farklılıkları yerine, illerdeki kadın istihdam oranlarının temel alınmasına karar verilmiştir. Ancak TÜİK tarafından açıklanan cinsiyet bazlı istihdam oranı verileri, NUTS II düzeyindedir. Yani, kadın ve erkek istihdam oranları il düzeyinde açıklanmamaktadır. Buna ek olarak, aynı NUTS II bölgesinde yer alan illerin toplumsal cinsiyet göstergeleri farklılık gösterebilmektedir. Sonuç olarak; TÜİK verileriyle istihdama ilişkin (cinsiyete duyarlı), iller arası bir sıralama elde etmek mümkün değildir. Bu sebeple; TEPAV (2014) çalışmasında hesaplanan, il düzeyinde kayıtlı kadın ve erkek çalışan oranları kullanılmıştır. (TEPAV tarafından üretilen bu veriler, TÜİK 2012 Hanehalkı İşgücü Araştırmasının mikro verileri kullanılarak oluşturulmuştur.)

TEPAV verilerine göre, Türkiye’de kayıtlı kadın istihdam oranının en fazla olduğu il İstanbul’dur. Ancak, bu istihdamın önemli bir bölümünü eğitilmiş nüfus oluşturduğundan, İstanbul analize dâhil edilmemiştir. İstanbul’un ardından kayıtlı kadın istihdamının en yüksek olduğu il ise, Tekirdağ’dır ve Tekirdağ bu özelliğiyle, çalışma evrenine dâhil edilmiştir. İstanbul’la birlikte, kayıtlı kadın istihdam oranının en düşük olduğu 10 il de analiz dışında tutulmuştur. Bu illerde ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin çok sınırlı olması, kadınların düşük istihdamının arz yönlü mü yoksa talep yönlü mü olduğunu belirlemeyi güçleştirmektedir. Dolayısıyla, buralardan elde edilecek verilerin genellenebilirliği düşüktür. Kayıtlı kadın çalışanların oranının en düşük olduğu 10 il analiz dışında bırakıldığında, kadın istihdamının en düşük seviyede gerçekleştiği ilin Diyarbakır olduğu görülmektedir. Diyarbakır da, bu özelliğiyle

çalışma evrenine dâhil edilmiştir. Tekirdağ ve Diyarbakır'a ek olarak ise, toplumsal cinsiyet eşitsizliği göstergelerinden biri olduğu düşüncesiyle, ildeki kayıtlı erkek ve kadın çalışanların oranları arasındaki farkın en yüksek olduğu iki il olan, Kocaeli ve Gaziantep de çalışma evrenine dâhil edilmiştir.

Araştırmanın örnekleme dâhil edilecek (Diyarbakır, Gaziantep, Kocaeli ve Tekirdağ illerinde yaşayan, lise diploması olmayan ve sosyal yardım alan) kadınlara ulaşabilmek için, öncelikle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü ile iletişime geçilmiştir. Daha sonra genel müdürlüğün yönlendirmesiyle, illerdeki "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları" ile işbirliği yapılmış ve Diyarbakır'ın Sur ve Yenişehir, Gaziantep'in Şahinbey, Kocaeli'nin Gölcük ve Tekirdağ'ın Çorlu ilçelerinde (her ilde üçer kadınla olmak üzere) toplam on iki kadın ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Örnekleme oluşturan kadınlar, vakıfların veri tabanındaki yardım alan kadınlar arasından gelişigüzel örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve bu kadınlarla iletişim kurma aşamasında, ilçedeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı personelinden yardım alınmıştır. Dolayısıyla örnekleme oluşturan ilçelerin seçiminde, ilçenin sosyo-ekonomik durumu kadar, yereldeki görevlilerin işbirliği konusundaki yaklaşımları da etkili olmuştur.

Mülakatlarda kullanılacak sorular hazırlanmadan önce kapsamlı bir literatür taraması yapılmış ve sorular, ilgili alandaki literatür temel alınarak, açık uçlu sorular şeklinde hazırlanmıştır. Mülakatların içeriğini, giriş bölümüne ek olarak, dört ana bölümde incelemek mümkündür:

- **Giriş bölümünde**, katılımcıların kendileri ve diğer hanehalkı üyelerinin demografik özellikleri hakkında veri toplamaya yönelik sorular sorulmuştur.
- **Birinci bölümde**; literatürde emek arzına engel oluşturduğu (ya da kısıt yarattığı) konusunda görüş birliği olan unsurlarla ilgili katılımcıların deneyimleri, göç profilleri, çalışma durumları, çalışma hayatından beklentileri ve iş ararken nelere dikkat ettikleri hakkında bilgi edinmeye yönelik hazırlanmış sorularla, katılımcıların emek arzı konusundaki düşünceleri irdelenmiştir.
- **İkinci bölümde**, katılımcıların İŞKUR'a ilişkin algıları ve meslek edindirme kurslarından haberdar olup olmadıkları araştırılmıştır. Haberdar olanların kurslara katılım durumu ile kurslara katılanların kurs sırasında ve sonrasındaki deneyimlerini öğrenmeye yönelik sorularla, meslek edindirme kurslarının işlevselliği hakkında fikir sahibi olmak amaçlanmıştır.
- **Üçüncü bölümde**, katılımcıların (büyüme çağından itibaren) kendine ait gelir elde etme ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü konusundaki düşünceleri ile paranın hayatlarındaki önemi anlaşılmasına çalışılmıştır.
- **Son bölümde ise**, katılımcıların hangi sosyal yardımları aldıkları ve bu yardımların aile bütçesindeki yerinin ne olduğu ile sosyal yardımlarla ilgili beklenti ve şikâyetleri hakkında bilgi toplanarak; katılımcıların emek arzı davranışları ve sosyal yardımlar arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlandıktan sonra, öncelikle pilot çalışma gerçekleştirilerek soruların doğruluğu ve anlaşılabilirliği test edilmiştir. Pilot çalışma kapsamında, yarı yapılandırılmış görüşme formunun kullanıldığı iki mülakat gerçekleştirilmiş ve mülakat sonunda katılımcıların sorularla ilgili görüşleri alınmıştır. Pilot çalışma aracılığıyla tespit edilen sorunlar giderildikten sonra son halini alan görüşme formu, örneklem üzerinde uygulanmıştır.

Araştırmanın örneklemini; Diyarbakır, Gaziantep, Kocaeli ve Tekirdağ illerinde ikamet eden, lise diploması olmayan ve sosyal yardım alan 12 kadından oluşmaktadır ve bu katılımcılar şu şekilde kodlanmıştır: D1, D2, D3, G1, G2, G3, K1, K2, K3, T1, T2, T3.

3.1. Örneklemin Temel Özellikleri

Örneklemin yaş ortalaması otuz yedidir. Katılımcılardan altısı kırk yaş altındayken, diğer altısı kırk yaş üzerindedir. Örneklemin üçte ikisi (sekiz kadın) ya kent merkezinde doğmuştur ya da on yaşın altında kente göç etmiştir. Bununla birlikte, bu kadınların anne ve babalarının köyden kente göç ettiği görülmüştür. Dolayısıyla, katılımcıların tamamı birinci ya da ikinci kuşak göçmendir. Buradan hareketle ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri de düşünüldüğünde, henüz tam anlamıyla kentli olmadıklarını ve içinde buldukları sosyal çevrenin, özellikle toplumsal cinsiyet algısı vb. konularda, kırsal özellik taşıdığını söylemek mümkündür. On iki katılımcıdan biri hariç, hepsinin annesi on sekiz yaşından önce evlenmiştir ve beşinin annesi ile babası arasında (babası lehine) 10+ yaş fark vardır. Annelerinin hemen hepsi on sekiz yaşını doldurmadan evlenmiş olmasına

rağmen, bu durum katılımcılarda değişmiştir. Katılımcıların sadece üçü 18 yaşını doldurmadan, diğerleri ise 18-24 yaş aralığında evlenmişlerdir. Bunda, eğitim düzeylerinin düşük olması da etkilidir ve katılımcılar kendi kızlarının üniversite eğitimi alıp meslek sahibi olduktan sonra, otuzlu yaşlara doğru (veya otuzlu yaşlarda) evlenmesini istediklerini belirtmişlerdir. Örnekleme oluşturan kadınların üçü hiç okula gitmemiş, dördü ilkokul mezunu, ikisi (8 yıllık kesintisiz eğitim nedeniyle) ilköğretim mezunudur. Kalan üç tanesi ise lise eğitimine başlamış ancak, mezun olamadan okuldan ayrılmak durumunda kalmıştır. Örnekleme oluşturan kadınların dördü evli, sekizi ise eşini kaybetmiş ya da boşanmıştır. Üç tanesi dışında tüm kadınların çalışma deneyimi olmakla birlikte; evlilik nedeniyle çalışma yaşamından ayrıldıkları, ağırlıkla evlenmeden önce ya da evlilikleri sonlandıktan sonra çalıştıkları görülmektedir. Son olarak, biri hariç tüm katılımcılar çocuk sahibidir. Katılımcıların temel özellikleri Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1 Katılımcıların Genel Özellikleri

Katılımcıların Temel Özellikleri	
Yaş	(Adet)
25 - 29 Yaş	4 (T1, D2, D3, G2)
35 - 39 Yaş	2 (G1, G2)
40 - 44 Yaş	3 (T3, G3, K3)
45 - 49 Yaş	1 (T2)
50 - 54 Yaş	2 (D1, K1)
Göç Durumu	(Adet)
Kentte doğan veya 10 yaşından önce kente göç eden	8 (T1, D1, D3, G1, G2, G3, K1, K3)
10 yaşından sonra kente göç eden	4 (T2, T3, D2, K2)
Anne – Baba	(Adet)
Anne çocuk gelin	11 (K2 hariç)
Baba, anneden 10+ yaş büyük	5 (T2, T3, G1, K2, K3)
Eğitim	(Adet)
Okuma - yazması yok (İlkokul diploması yok)	3 (T1, T2, D2)
İlkokul mezunu	4 (T3, G1, G3, K1)
İlköğretim mezunu	2 (D3, G2)
Lise terk	3 (D1, K2, K3)
Medeni Durum	(Adet)
Bekâr	-
Evli	4 (D2, D3, G3, K2)
Dul / Boşanmış	8 (T1, T2, T3, D1, G1, G2, K1, K3)
Eşi kendisinden 10+ yaş büyük	3 (D1, G3, K3)
İlk Evlilik Yaşı	(Adet)
13 - 18 Yaş	3 (T3, D2, G3)
19 - 24 Yaş	9 (T1, T2, D1, D3, G1, G2, K1, K2, K3)
Doğurganlık	(Adet)
Çocuğu var	11 (G2 hariç)
Çocuğu yok	1 (G2)
Hiç Çalışmış mı?	(Adet)
Evet	9 (T1, T2, T3, D1, D3, G2, K1, K2, K3)
Hayır	3 (D2, G1, G3)

Araştırmanın en önemli sınırlılığı ise, maliyet ve zaman gibi kısıtlar nedeniyle, örnekleme dört ilin dâhil edilebilmiş olmasıdır. Fon desteği sağlanabilmesi durumunda, benzer bir araştırmanın Türkiye genelinde tekrarlanması yoluyla, örneğin her bölgeden üçer ilin örnekleme dâhil edilmesiyle, genellenebilirlik düzeyi daha yüksek ve bölgeler arası karşılaştırmaya izin veren sonuçlar elde etmek mümkün olacaktır. Buna ek olarak, araştırmacının ilk bireysel alan çalışmasını gerçekleştirmiş olmasını da araştırmanın sınırlılıkları arasında saymak mümkündür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Araştırma yöntemi olarak nitel yaklaşımın benimsendiği, veri toplama yöntemi olarak ise yarı yapılandırılmış mülakatların kullanıldığı bu tez çalışmasında üç soru ele alınmıştır:

1. Kentlerde yaşayan eğitimsiz (lise diploması olmayan) kadınların istihdamının önündeki engeller nelerdir?
2. En sık kullanılan aktif işgücü piyasası politikalarından biri olan meslek kurslarının, araştırmanın hedef kitlesine ulaşım açısından, işlevselliği nedir?
3. Sosyal yardımların kadınların emek arzı davranışı üzerinde (negatif yönlü) bir etkisi var mıdır?

Çalışmanın dördüncü bölümünde, sıralanan bu üç soruya örneklem dâhilindeki kadınlarla yapılmış mülakatlar ışığında bulunan cevaplar, sistematik bir biçimde paylaşılmaktadır.

4.1. Kentlerde Yaşayan Eğitimsiz Kadınların İstihdamının Önündeki Engeller Nelerdir?

Bu soruya cevap arayışı; kadınların, emeklerini arz etme ve kendilerine ait gelir elde etme konusundaki düşüncelerini keşfetmeyi amaçlamıştır.

Bu tez için yapılan araştırmanın en önemli bulgularından biri; örneklemdaki kadınların istihdamı üzerine sürdürülen tartışmaların, enformel istihdam zemininde gerçekleşmesi gerektiğidir. Başka bir ifadeyle, kentlerdeki eğitimsiz kadınların hemen hepsi kayıtdışı olarak istihdam edilmektedir ve bu durum kadınlar tarafından içselleştirilmiştir. Ev dışında ücretli olarak çalışmak bu gruptaki kadınlar için; kayıtdışı, asgari ücretin altındaki ücretlerle ve kötü çalışma koşullarında çalışmak anlamına gelmektedir. **“Nasıl bir iş sizi memnun eder?”** sorusuna verilen yanıtlar bu algıyı açıkça ortaya koymaktadır. Katılımcıların hiçbiri bu soru için bir meslek belirtmemiş ve tamamı her ay maaş alabilecekleri bir işin onları memnun edeceğini ifade etmiştir. Buna ek olarak, bazı katılımcıların işverenin saygılı davranması, çabalarının takdir edilmesi ve hak ettiğini alabilmek gibi beklentileri olmuştur. Ancak hiçbir katılımcının sigorta, fazla mesai ücreti, uzun saatler çalışmamak vb. talepleri olmamıştır.

Buna ek olarak, kentlerdeki eğitimsiz kadınların (neredeyse tamamının), ancak enformel sektörde istihdam şansı bulabildiği konusunda literatürde de görüş birliği vardır. Dolayısıyla bu çalışmada sunulan bulgular genel olarak kadınların değil; enformel sektörde istihdam edilmeye razı (istekli ya da mecbur kalmış) kadınların, ev dışında ücretli çalışma konusunda karşılaştıkları engellerin anlaşılmasına yardım etmektedir.

Tarım dışı ekonomik faaliyetlerde formel/enformel sektör ayrımı ilk kez 1970'li yıllarda yapılmış (ILO, 2002) ve enformel sektör, formel istihdamdan dışlanan işgücü fazlasının yasa ile düzenlenmemiş, geçimlik ekonomik faaliyetleri olarak tanımlanmıştır (Heinztz ve Pollin, 2003). Bu bağlamda enformel istihdam, formel sektörlerde istihdam edilmeyen niteliksiz işgücünün; iş güvencesi olmaksızın, düşük düzeyde ve düzensiz gelir karşılığında kayıt dışı istihdamını ifade etmektedir. Erdut (2005), işgücü piyasasında enformelleşmenin kadın işgücü üzerindeki etkilerini tartıştığı çalışmada; işgücü piyasasındaki enformelleşmenin unsurlarını (i) *esneklik ve heterojenlik*, (ii) *eğretilik ve güvencesizlik*, (iii) *eşitsizlik ve kutuplaşma* olarak tanımlamıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan on iki kadının tümü çalışmak istediğini belirtmesine rağmen; hali hazırda sadece ikisinin çalıştığı görülmektedir. (K1, bu tanımlanan biçimde enformel olarak çalışmaktadır. K3'ün ise -UMEM Beceri'10 Projesi kapsamında işbaşı eğitimi gördüğünden- ilk kez sigortası yapılmıştır.) Üç kadın ise, hayatının hiçbir döneminde ev dışında ücretli olarak çalışmamıştır. Bunların ikisi aile bütçesine katkı için ev eksenli çalıştığını ifade ederken; geriye kalan bir kadın ise, çocuklarını büyütmesi gerektiğinden çalışmak için eşine karşı ısrarcı olmadığını ve eşinin geliri yeterli olduğundan ev eksenli çalışmaya ihtiyaç duymadığını belirtmiştir.

Hiç çalışmamış bu üç kadın dışında kalan tüm kadınlar ise, evlilik ya da çocuk nedeniyle işlerinden ayrılmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu da, medeni durumun araştırmanın hedef kitesini oluşturan kadınların emek arzı davranışlarını etkileyen en önemli etkenlerden biri olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, bu bölümde öncelikle medeni duruma ilişkin engeller tartışılmaktadır.

Örnekleme oluşturan kadınların medeni durumuyla ilişkili veriler, tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2 Medeni durumla ilişkili veriler

Medeni Durumla İlişkili Veriler	
Medeni Durum	(Adet)
Bekar	-
Evli	4 (D2, D3, G3, K2)
Dul / Boşanmış	8 (T1, T2, T3, D1, G1, G2, K1, K3)
Çocuk	(Adet)
Çocuğu yok	1 (G2)
1 çocuk	1 (K3)
2 çocuk	2 (G1, K1)
3 çocuk	5 (T2, T3, D3, G3, G2)
4 çocuk	3 (T1, D1, D2)
10 yaşından küçük çocuğu ya da ailede bakıma muhtaç biri olan	5 (T1, D1, D2, D3, K2)
Karar Alma	(Adet)
Söz hakkı var	6 (T1, D1, D2, G3, K2, K3)
Söz hakkı yok	6 (T2, T3, D3, G1, G2, K1)
Çalışma Deneyimi	(Adet)
Hiç çalışmayan	3 (D2, G1, G3)
Bekârken çalışan	3 (T2, D3, G2)
Evliliği bitince çalışan (Sadece) Evliyken çalışmayan	2 (T1, D1)
(Sadece) Çocuğu bebekken çalışmayan	1 (T3)
	3 (K1, K2, K3)
Çalışma Tercihi	(Adet)
Evlendikten sonra da çalıştım	3 (K1, K2, K3)
Evlendikten sonra (da) çalışmak istedim ama çalışmadım	4 (D2, D3, G2, G3)
Evlendikten sonra çalışmak istemedim	5 (T1, T2, T3, D1, G1)

4.1.1. Medeni duruma ilişkin engeller

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de kadınların ev dışında çalışmasının önündeki en belirgin engeller, toplumdaki cinsiyete dayalı işbölümünün uzantısı olarak oluşan engellerdir. Toplum tarafından kadına biçilen öncelikli roller “eş” ve “anne” rolleri olduğu için; mesleği olmayan, eğitimsiz kadınların büyük bölümü, (bekârken çalışıyor olsalar dahi) evlendikten sonra çalışma yaşamından uzaklaşmaktadırlar.

“Kadının yeri evidir, ekmek parası kazanmak erkeğin işidir” anlayışı Batıda ve büyük şehirlerde büyük oranda kaybolmakla birlikte, Doğu bölgeleri için hala hâkim anlayış durumundadır. Buna ek olarak, büyük şehirlerdeki (çoğunlukla göçle gelen ailelerin ikamet ettiği) sosyo-ekonomik düzeyi düşük mahallelerde de bu anlayışın, zayıflayarak da olsa, geçerli olduğu görülmektedir.

Örnekleme oluşturan on iki kadından, Kocaeli’nde yaşayan üçü hariç, tümü evlilikleri süresince ev dışında çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu dokuz kadından (halen evli iki kadın ve eşinden boşanmış bir kadın olmak üzere) üçü hiç çalışmamış, ikisi (sadece) evlilikleri bittikten sonra çalışmış, dördü ise evlenmeden önce çalışmalarına rağmen evlendikten sonra çalışmamışlardır. Bu dokuz kadına evlendikten sonra çalışmak isteyip istemedikleri sorulduğunda; 40 yaş üzerindeki evliyen çalışmamayı içselleştirdiği ve bu durumdan rahatsızlık duymadığı görülmüştür. Öte yandan, Y kuşağının (1980 ve sonrasında doğmuş olanlar) bu durumu içselleştirmedikleri ve çalışmak istemekle birlikte; şiddet, özgüven eksikliği, ard arda doğan çok sayıda çocuk vb. nedenlerle çalışmak için yeterince ısrarcı olamadıkları görülmüştür.

Evlendikten sonra da çalışmak istedim de, 'kocan var, o çalışsın' dediler. Bizde öyledir yani. Sonra da araba kazası geçirdim. Burdan platin demir koyacaklardı. Onu da tutmuş diye yeniden kırmadılar. Bu bacak üç santim kısa şimdi. Doktor 'bir kilo dahi kaldırmayacan' dedi bana. Ondan, gücüm yok diye yani, çalışamadım.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

Hayır, evlendikten sonra çalışmak istemedim. Kocam iyi kazanıyordu ki. Kocam çalışıp evine baktıktan sonra neden çalışmak isteyeyim ki? Günde 10 saat deride çalışmak kolay mı? Paranı da alırsın alamazsın. Çocuk da oldu. Sen çalışmak ister misin?

(T3, 41, İlkokul mezunu)

Yok. Evliyken süper, dört dörtlük eşim vardı. Evimiz vardı, arabamız vardı. Benim kocam aşçı başıydı bu büyük postanede. Biz yani kocamla kan davasından dolayı ayrıldık. Ailevi nedenlerden dolayı ayrıldık. Biz iki bacı bir evde evliydik. Karı koca kavga edince silahlar patladı. Benim ablamı vurdular. Benim ailem de dedi, boşanacaksın. Kan davalısının yanında senin işin yok. Aileme kulak verdim, boşadım. Keşke bilseydim böyle rezil olacağımı, bana bakmayacaklarını, hiç boşamazdım. Kocamla çok iyiydim. Bir sorunum yoktu. Hiç çalışmak istemedim. İhtiyacım yoktu ki. Ailem benim yuvamı yıktı. Evime gene eşime hizmet etmek, saygısı vermek, ne biliyim, işten geldikten sonra kahvesini, yemeğini, çayını ikram etmek, çocuklarımla ilgilenmek... Zaman bulamıyordum ki, boş zamanım yoktu ki. Mutluydu benim ailem.

(D1, 51, Lise terk)

Çocuklarım olmadan çalışmak istedim. Kendi ayaklarımın üzerinde durayım dedim. Ben de eşime yardımcı olayım dedim. Eve katkım olsun diye yani. Ama eşim izin vermedi o zaman. 'Ben çalışıyorum işte, ne gerek var senin çalışmana' falan dedi. İş de iyiydi. Gerek duymadı benim çalışmama. Benim de mesleğim yoktu, çok ısrar etmedim. Sonra da zaten çocuklarımız dünyaya geldi. Bir anne olarak çocuklarımı büyütmeğe çalıştım. Ama artık büyüdüler. İş bulup çalışmak istiyorum.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Ya istedim ama şimdi böyle bir şey. Biz doğuda bayanlar çalışmayız. Yani dışarıda başkasının işini yapmayız. Yani eşlerimiz olsun, anne babalarımız olsun bize hiç izin vermezler. Sonra benim çocuklar oldu üst üste. Bebek var, hamileyim. Çalışamazdım. Ama sonra buraya geldik. Biz daha doğrusu terörden kaçıp buraya geldik. Eşimi öldürdüler. 4 çocuk... Buraya gelince çalıştım mecbur. Çocukları yengeme bıraktım.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

İstedim istedim. Ben kaçmadan önce Adıyaman'da birlikte çalışıyorduk. Ben dedim Diyarbakır'da da çalışırım eşimle birlikte olduktan sonra. Çocuk falan olmazdı. Hani sonuçta evleniyoz, eşimle birlikte yuva kurmak istiyoz böyle. Evimiz olur, güzel olur dedim. Ama ev üstüne geleceğimi bilmiyordum. Kaynanam yok dedi, çalışamazsın dedi. Ev üstünde olunca, çocuk da olunca... Olmuyor. Kaynanam çalışıyor, ev işleri bize kalyor. Sigortalı, ömürlük iş olsa bir şey diyemezler ama öbür türlü göndermiyorlar işte.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

İstiyodum da kafamın sıkıntısından, düşünmeden bir şey yapamıyordum. Şimdi gelip beni dövecek, şu şöyle olacak, hep aklım ordaydı. İşte ondan iş arayamazdım. Kötüydük yoksa. Soba yakmazdık, kışı soğukta geçirirdik. Hiç. Çocuğum hasta oldu işte ondan.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

İstedim ama benim o evde hiç söz hakkım yoktu dedim ya, hiç. Annesi ne derse, kayınvalidem ne derse oydu. Çok istedim. Hadi çalıştırmıyor, halk eğitim kurslarına gideyim dedim. Yok. Eşim kendi söz hakkını kullanmıyordu ki. Kaynanam göndermedi. Kendi kızı çalışırdı. Ben de onlara hizmet ederdim. Hepsinin maaşı vardı. Benim kocam aşçıydı, iyi de kazanırdı. Nasıl diyeyim 2,5 – 3 milyar sırf kendi alırdı. Çalışayım deyince kaynanam, 'Ne iş yapacan, senin çalışmana ihtiyacımız mı var?' derdi. Ama o benim gördüğüm bir para değil ki. Bir cep telefonum bile yoktu benim evliyken. Ama olmadı, göndermedi. Bir meslek lisesini bari bitirmiş olsaydım... Mahkemem bitsin, dışardan okuyacam ama araştırdım bir iki yer.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

Yukarıdaki cevaplarda da açıkça görüldüğü gibi, Y kuşağı kadınlar evlendikten sonra da çalışmak istemekte ancak, çeşitli nedenlerle, maruz kaldıkları toplumsal baskıyı aşip çalışmamaktadırlar. Bununla birlikte; çalışmak istemelerine rağmen, izin verilmediği için çalışamadıklarını anlatırken eğitim düzeylerini ve sigortalı iş bulamadıklarını da anmaları anlamlıdır. Bu, meslek sahibi olan kadınların çalışma konusunda baskı görmediklerini düşündürmektedir. Nitekim 15 yaşında evlendirilen, hiç okula gitmemiş ve hiç çalışmamış D2'nin ev dışında çalışmayla ilgili olarak kendisi ve gelinleri hakkında söyledikleri, durumu daha görünür kılmaktadır.

- **Evlendikten sonra çalışmak istedin mi?**

İsterdim. Mesela İŞKUR'a da çok başvurduk eşimle birlikte ama bir şey çıkmadı. İstiyorum eşim bari sigortalı olsun, çalışsın, çocuklarını iyi bir şeyle geçindirebilsin. İstiyorum ama öyle...

- **Eşinin sigortalı işi olsa sen çalışmaz mısın?**

"Hayır çalışmam. Yani doğrudur, çalışabilirim ama bizim taraflar izin vermiyor. Yani bizde çalışmak istesem de çalışamam. Bizde kadınlara izin verilmiyor. Evli olduğu zaman evinde oturacak, beyi çalışacak. Beraber olduğu zaman çalışabiliriz ama kocamızdan ayrı olduğu zaman çalışamayız. Yoksa doğaldır. Herkes çalışabilir. Eşlerin ikisi de çalışabilirler ama bizde öyle bir şey yok. Yani dedim ya size, kızları okula göndermezler bizde. Abilerim okudu. Biri müdür oldu. Küçük abim mühendis oldu ama kızlardan sadece en küçüğümüz okula gitti. Bizde böyle. Eşin var, eşin çalışsın.

- **Mühendis olan abin evli mi?**

Evet.

- **Onun eşi çalışıyor mu? Diyarbakır'da mı yaşıyorlar?**

Evet, ama gelinimiz okumuştur. Öğretmendir. Onlar okulda evlendi. Onlar da Diyarbakır'da yaşıyor ama bizim gibi değil. Biz gecekonduda oturuyoruz. Tapusu yok. Yani yıksa yıkar, dışarıda kalırız. Bizim oralarda kadınların çalışmasına izin verilmez. Bizde bayanlara yasaktır iş. Mesela bana bir gün telefon geldi. Yani ev temizliği işi olarak. Her hafta gidecen dendi. Bizinkiler izin vermedi. Ben çok istedim çocuklarım için ama göndermediler."

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

4.1.2. Doğurganlığın emek arzı davranışına etkisi

Araştırmanın ilginç bulgularından biri de, çocuk sahibi olmanın (örneğin genç bireyleri için) beklenildiği kadar önemli bir engel olmadığı görülmüştür. Yani çocukların çalışmaya engel olduğu düşüncesi, Y kuşağında yavaş yavaş değişmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, örnekleme oluşturan kadınlar birinci ya da ikinci kuşak göçmenlerdir. Henüz tam anlamıyla kentli olamamışlardır ve içinde buldukları çevre halen kırsal özellik taşımaktadır. İş nedeniyle (çekirdek aile olarak) başka bir şehre göç etmemişlerse, kadınların çoğunlukla eşlerinin

ailesinin evine gelin gittikleri ya da kendi aileleri veya eşlerinin aileleriyle aynı mahallede oturdukları görülmüştür. Bu durum, çocukları istihdamın önündeki asıl engel olmaktan büyük ölçüde çıkarmaktadır. Örnekleme oluşturan kadınlar, çocuk bakımı konusunda ücret karşılığı destek alabilecek gelire sahip olmasalar da, ailenin diğer bireylerinden bu konuda yardım alabildiklerini veya alabileceklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte çocuk bakımıyla ilgili bu bilgi, mülakatın ilerleyen aşamalarında elde edilmiştir. Neden çalışmadığı doğrudan sorulduğunda kadınların çoğu, çalışmama nedenleri arasında çocuklarını da saymışlardır. Ancak engeller üzerine derinlemesine konuşulduğunda, çalış(a)mamalarının asıl nedeninin çocuklar olmadığını ifade etmişlerdir. Bakıma muhtaç yaşta çocuk sahibi kadınların asıl şikâyet ettikleri konular; sürekli iş bulamamaları, eşlerinin ya da aile büyüklerinin çalışmalarına izin vermemesi, bulabildikleri işler için ailelerine karşı çıkmaya korkmaları vb. olmuştur. Bununla birlikte, çocukların eş ve aile büyükleri tarafından çalış(tır)mama bahanesi olarak öne sürüldüğü de görülmüştür.

Bizim orda kadınlar çalışmaz. Ama burada öyle değil. Buraya gelince ben de mecburen çalıştım. Kocam öldü. Dört çocuk bende, beş de abimde. Mecbur çalışıcım. Kasiyerlik yaptım, garsonluk yaptım. Ama marketteyken iş yok deyip çıkardılar. Pastane de tadilata girdi. Bitince yine çalışcaz dediler. Haber bekliyorum. Ordan çağırılmazlarsa, başka yerde çalışıcım. İki ay da olsa çalışıcım. Ama yalnız olsam çalışmam. Dört çocuğum var. Biri hastalansa, dördünü de götürmem lazım. Fatura yatırmaya gitsem, dört çocukla gidicem. İş yerinden izin alamam. Evim olsun istiyorum ama yalnız yaşasam çalışmam. Abimden ayrılmaya hem param yetmez hem de çocuklar yüzünden çalışmam.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

Yakın bir yerde iş olsa, komşularımızla gitsek çalışırım. Onlar yine çalıştırmaz ama ben giderim. Eşimin iki tane kardeşi var. Biri okula gidiyor ama yine de bakarlar birlikte. Ama işte uzağa olunca gidemiyorum. Korkuyorum.”

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

İŞKUR'dan hademelik için çağurdular beni ama sekiz ay dediler. Kocam izin vermedi. Çocuklar var dedi. Ama o iş ömürlük olsaydı, dövse de sövse de giderdim. Küçük kızım da zaten sütümden kesildi. Yapacakları zaten bi altının temizlenmesi, bi karnının doyurulması. O kadar yani. Ömürlük iş olsa giderim. Babasına derim bak. Altını temizlemesi için de birileri yardım eder, bulur herhalde birilerini. Görüncem de var. Bakarlar. Ama ömürlük iş yok. İŞKUR'a gidince üç ay, dört ay, bir yıl derler. Eşim de izin vermiyor, çocuğu bahane ediyor.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

Öte yandan Kocaeli'nde yaşayan kadınların tümü, çocukları olduğunda (çocukları okula gidecek yaşa gelene kadar) çalışmaya ara vermek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu kadınlardan ikisi, eşlerinin işi nedeniyle Kocaeli'ne göç ettiklerini ve çocuklarına bakacak kimseleri olmadığını; biri ise, annesi de çalıştığı için çocuğunu kimseye emanet edemediğini ifade etmiştir. Bu kadınların tümü sürekliliği olmayan işlerde, asgari ücretin altındaki ücretlerle kayıt dışı olarak çalışmışlardır. Dolayısıyla, çocuk bakımı için ücret karşılığı hizmet alamadıklarından, çocuklarını kendileri büyüttüklerini belirtmişlerdir.

Benim mesleğim var. Çalışmak istesem iş bulurum. Burda kimseyi tanımıyorum gerçi. Biraz ararım. Ama illa bulurum. 15 yıl gelinlikçide çalıştım. Modelistim, el işinde de çok iyiyimdir. Ama bebeğim sekiz aylık. Onun açısından çalışamıyorum. Ben İzmirliyim. Burda kimsem yok. İzmir'deyken, ilk evliliğimde yani, kızlarıma annem bakmıştı. Burda aile yakınım da yok bırakabileceğim. Belli başlı birisine bırakıcam çocuğu, ee haliyle ona da bir miktar vericem. Ama biraz kendini toparlaması lazım çocuğun. Hem çocuğun ezilmemesi için hem karşı tarafa zorluk olmaması için hem de küçük bebeğin bakımı maddi olarak daha çok yüksek olacağı için. Ben şimdi çalışsam asgari ücretle, bebeğe ve yol parasına gitcek. Yani, kirayı bile karşılayıp karşılamayacağımı bilmiyorum.

(K2, 39, Lise terk)

4.1.3. Bakım hizmetlerinin emek arzı davranışına etkisi

Ev işleri gibi bakım hizmetleriyle ilgili sorulan sorularda da, beklenen aksine, bakım hizmetlerinin çalışmama nedenleri arasında sayılmadığı görülmüştür. Kadınlar çalışırken ev işlerine yetişmekte zorlandıklarını ama kendilerini ona göre ayarladıklarını, ev işlerinin çalışmalarını engellemediğini, sadece sosyal hayatlarını kısıtladığını söylemişlerdir. Çalışma deneyimi olmayanlar ise; ev işlerinin çalışmama nedenleri arasında olmadığını, ev işlerini hafta sonu yapacak şekilde kendilerini ayarlayabileceklerini ifade etmişlerdir.

Ev işleri engellemez, yok. İşten gelince hallederim. Hafta sonlarım olur cumartesi-pazar. Ona göre ayarlarım.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Şu an tek başıma yaşadığım için ev işi sorun olmuyor. Cumartesi – Pazar yapıyorum ev işini. Çocuklar küçükken? Aaa, yetişmek zorundasın. Çünkü hızlı olmak zorundasın. Çamaşırıydı, ütüsüydü, yemeğiymi. Zaten hafta sonu onlara adıyordum kendimi. Çalışıyordum ama hafta sonu da yani çalıştığım için kendimi affettirmek babında yani, artık onlara her istedikleri yemekleri, börekleri, çörekleri yapıyodum. Yani yapıyodum. Oğullarım da yardım ediyodu. Çünkü neden ediyolardı? Beraber vakit geçirmek. İşimizin bir an önce bitip beraber vakit geçirelim. Bir çarşıya çıkalım veya bir gezmeye veya evde... Hani istediğimiz gibi evde çayımızı demleyelim, çerezimizi yiyelim, pastamızı kekimizi yiyelim babında. Böylece hallederdik işte ev işlerini.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

Yaa... Çok yapamıyosun, yetişemiyosun ama idare ediyosun. N'oluyo? Çok fazla yoruluyorum. Dışarıya çıkmak artık mümkün değil. Sadece ev ve iş. Ama mecbur idare ediyosun. Çok sıkışınca annem yardım eder. Çalışmadan olmaz.

(K2, 39, Lise terk)

Sonuç olarak bakım hizmetlerinin ve çocukların, birçok durumda, katılımcıların çalışmamasının ardındaki temel gerekçe olmadığı görülmüştür. Katılımcıların önemli bir bölümü, aile içinde tek başına üstlenmek zorunda kaldıkları bakım hizmetlerini ve çocuklarını, çalışmalarına engel olarak değil; çalışırken işlerini zorlaştıran etmenler olarak tanımlamışlardır. Bu açıdan bakıldığında, örneklemi

oluşturan kadınların enformel sektörde ve kötü çalışma şartlarında çalıştığı da düşünülerek; doğurganlığın ve bakım hizmetlerinin (hedef kitle için) öncelikli engeller arasında olmadığını ancak, kadınların emek arzı davranışlarının sürekliliğini negatif yönde etkileyebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, Dedeoğlu'nun da (2000) ifade ettiği gibi, çocukların ve bakım hizmetlerinin (hedef kitlenin önemli bir kısmı için) öncelikli istihdam engelleri arasında olmadığı ifade edilirken, bu görevlerin çoğunlukla ailenin diğer kadın üyelerine -kız çocuklarına, annelere veya kız kardeşlere- transfer edildiği gözden kaçırılmamalıdır. Böylece, aile içindeki cinsiyete dayalı iş bölümü varlığını korumaya devam etmektedir. White (1994), kadınların emeklerinin sömürüldüğü bu iş bölümünün aynı zamanda kadınlar arasındaki dayanışma ve karşılıklı güven ilişkisini geliştirdiğini belirtmiş ve bu ilişkilerin bireyin yaşamının devamı için önemli olduğunu ifade ederek, bu dayanışmaya pozitif bir önem arz etmiştir.

4.1.4. Göçün kadınların işgücüne katılımına etkisi

Araştırmanın literatürdeki hâkim görüşü desteklemeyen bir diğer bulgusu ise, “göç ile ‘evkadını’laşma tezi’yle ilgili olmuştur. Kadın istihdamının seyrini izleyen birçok iktisatçı, kadınların işgücüne katılımının 1950’lerden sonra düşme eğilimine girmesini; kırsal alanda tarımla uğraşan eğitimsiz kadınların, kente göç ettikten sonra (düşük vasıflı ya da vasıfsız olmaları sebebiyle) işgücü piyasasına katılamamalarıyla açıklamıştır. Başka bir ifade ile kırsal alanlarda tarım işçisi olarak çalışan kadınlar, eğitim düzeyleri işgücü piyasasının talebini karşılayamadığından, kente göç ettiklerinde ev kadını olmaktadır. Ancak

araştırmaya göre, kırsaldan kente göç eden kadınların istihdama katılımı –‘evkadını’laşma tezinin aksine– artmıştır. Fakat bu noktada; örneklemdaki kadınların enformel sektörde istihdam edildiği ve bu sebeple, işgücüne katılım istatistiklerine dahil edilmediği unutulmamalıdır. Buna ek olarak, “göç ile ‘evkadını’laşma tezi”nin ikisi hariç (K1 ve K3), katılımcıların tümünün annesi için geçerli olduğu görülmektedir. Nitel yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi sebebiyle araştırmanın temsil gücü düşük olmakla birlikte, bu durum enformel sektörün yaygınlaşması ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payının artması yoluyla, ‘ev kadını’laşma tezinin geçerliliğini yitirmiş olması ihtimalini doğurmaktadır. Fakat şüphesiz ki bu ihtimal, daha fazla sayıda araştırmayla desteklenmeye muhtaçtır.

4.1.5. Evle iş arasındaki mesafenin emek arzı davranışına etkisi

Araştırma bulguları, literatürde yeterince anılmamasına rağmen, işyerinin eve olan uzaklığının ve ulaşım sorununun kadınların emek arzı davranışlarını etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermiştir. Örneklemdaki kadınlar kayıt dışı çalıştıkları için işverenin servis hizmeti sağlamadığını ve yol parası yardımıyla bulunmadığını belirtmişlerdir. Bu durum, iş arayan kadınları yürüyerek gidip gelebilecekleri mesafedeki işlerle sınırlamaktadır. Katılımcıların tümü, işin eve yakın olmasının çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Ağırlıkla yeme-içme sektöründe çalışan katılımcılar, işten geç saatte çıktıklarını ve şehir merkezine uzak bölgelerde ikamet ettiklerinden eve dönerken zorluk yaşadıklarını anlatmışlardır. Bir katılımcı ise; İŞKUR aracılığıyla iş bulduğunu ancak, evine uzak olduğu için çalışmadığını belirtmiştir.

Yakın bir yerde iş olsa, komşularımızla gitsek çalışırım. Onlar yine çalıştırmaz ama ben giderim. Eşimin iki tane kardeşi var. Biri okula gidiyor ama yine de bakarlar birlikte. Ama işte uzağa olunca gidemiyorum. Korkuyorum.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Eve yakın olması çok önemli. Çünkü yani yol param yok yani. Ayakla gidip geliyordum. Yani eve yakın olmasına dikkat ediyorum. Uzaklara gidemem. Çünkü hani özürlü bir oğlum da var, hani psikiyatri tedavisi görüyor. Ne bilem, yakın olması lazım yani.

(D1, 51, Lise terk)

(Baktığı) Çocukların evinin yakın olması çok önemli tabi. Askeriyede oluyorlar ya genelde, lojmanda olmalarına dikkat ediyorum. Neden ediyorum? En azından yol parası vermemeye çalışıyorum. Servisle gidip geliyorum. Hem sabah benim için yürüyüş oluyo. Yani evimden çıkıyorum. Bir kilometreye yakın yol yürüyorum. Ordan askeriye giriş yapıp servisle gidiyorum. Yani yol parası vermiyorum. Yol parası vermemek çok önemli. Zaten ne alıyorum ki.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

Yakın olması çok önemli. Zaten bu işimi de o yüzden tercih ettim sevmesem de. Çok yakın olduğu için bu işi tercih ettim. Çünkü kızım var ve izin alsam eve 10 dakikada gidebilirim bir sorun olsa. O şekilde, onunla da ilgilenmek için. Yalnız çünkü evde.

(K3, 40, Lise terk)

Çok önemli. İki ay önce İŞKUR'da okul hademeliği için mülakatımız vardı mesela. Ona girdim. Geçtim mülakatı, bana okul gösterdiler şu okulda çalışacaksın diye. Mahmut Güleç İlkokulunda. Oraya gittim. Bu sefer benim evimle okul arası epey çok uzak olduğu için gidip gelemedim. Gittim. Geldiğim zaman çocuğum dışarıda kaldı öğlenci olduğu için. Bir türlü onu denkleştiremedik, gidiş gelişleri. Bir saatten fazla dolmuş beklediğim oldu. Onun için, uzak olduğu için yani, yapamadım.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

4.1.6. Erkeklerle birlikte çalışmaya karşı tutum

Araştırmaya katılan kadınlara, çalıştıkları işyerlerinde taciz vb. sorunlara tanık olup olmadıkları da sorulmuştur. Çalışma deneyimi olan kadınların tümü kendilerinin ya da arkadaşlarının başına böyle bir şey gelmediğini ancak, böyle sorunların yaşandığını duyduklarını ifade etmişlerdir. Öte yandan; örnekleme oluşturan on iki kadından dördü, erkeklerle çalışmaktan rahatsız olduklarını ve mümkün olsa, sadece kadınların çalıştığı işyerlerinde çalışmayı tercih edeceklerini ifade etmişlerdir.

Sadece kadınlarla çalışmak isterim tabi ki. Erkeklerin olduğu yerde zaten insan rahatsız olur. Yani bize göre rahatsız oluyoruz. Buraları da pek bilmediğimiz için, o da var. Şimdi şöyle bir şey, biz erkek ortamında fazla bulunmadığımız için. Bir de yani okuma yazmamız falan Batı tarafına göre olmadığı için kendimizi rahat hissetmiyoruz. Yani o açıdan. Yoksa ben kadın erkeğin eşit olmasını isterim. Kendi açımdan isterim. Yani her konuda eşit olmasını isterim ama hani, biz biraz çekingen olduğumuz için her konuda. Doğu tarafında olduğumuz için böyleyiz. Yoksa bence eşit olması gerekiyor.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

Ben erkekle çalışmam ben. Yani çalışmaya da gücüm yok daha doğrusu sakatım ama gücüm olsa, böyle sakın bir yerde çalışırım.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

Erkeklerle çalışmak tabi ki rahatsız eder ama mecburdur. Öyle sadece kadınların olduğu iş var mı? Öyle iş olsa isterim tabi. Öyle olunca, komşularımızla gitsek yani, bizinkiler de gönderir belki.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Ben erkeklerden çok korkuyorum. Hele de yaşlı insanlardan. Gençlerden değil de, yaşlı insanlardan çok korkuyorum. Sanki bana saldıracaklarmış gibi hissediyorum insanları. O şey bende var. Çok korkuyorum işte. Ondan çalışmıyorum. Kadınlarla olsa çalışabilirim belki.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

4.1.7. Toplumsal cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık

Araştırma, katılımcıların “kadın işi” “erkek işi” ayrımı hakkındaki düşüncelerini de öğrenmeyi amaçlamış ve kadınların bu konudaki algısı, toplum tarafından bilinirliği yüksek olan “otobüs şoförü” örneği üzerinden keşfedilmeye çalışılmıştır. Tüm katılımcılara sorulan “**Sigortanız ve yeterli maaşınız olmak kaydıyla, belediye otobüsünde şoförlük yapmak ister miydiniz?**” sorusuna alınan cevaplar kayda değerdir. Sadece iki katılımcı şoförlüğün erkek işi olduğunu, kendisinin o işi yapamayacağını söylemiştir. Bu soruya ilişkin bulgular, hem cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık konusunda toplumun tüm katmanlarının bilinç düzeyinin yükseldiğini hem de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamada medyanın ne kadar güçlü bir araç olduğunu ve toplumsal cinsiyet eşitliğini

sağlamaya yönelik geliştirilen proje ve uygulamaların medya tarafından desteklenmesinin önemini göstermiştir. Öyle ki, “şoförlük yapar mısınız?” sorusuyla karşılaşan kadınların birçoğu televizyonda gördüğü Adana’daki uygulamayı örnek göstererek, kadınların da şoförlük yapabileceğini söylemiştir.

Elbet devlet bir iş verdiği zaman yaparız illa ki yani ama o erkek işi. Mesela bir temizlik görevi verseler yani, bir yerde bir çaycılık verseler, onu yapardım yani. Şoförlük yapmazdım çünkü yani güvenim yok, kendime güvenim yok.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

(Gülüyor) Yapamam onu. Cesaretim yoktur. Ben otobüste erkekleri çok görüyorum. Kadınları hiç görmedim. Ben ilk olabilir miyim? Bilmiyorum ki, olabilirim belki ama çekinirim yani. Ben bir korkuyla yaşıyorum yani, hep öyleyim.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

Tabi ki. Kim yapmaz? Kocam yok, hem erkek işi görüyorum hem kadın işi görüyorum. Dışardaki bütün işleri de kendim yapıyorum. Severek de yapıyorum. O yüzden bana zor gelmez bir erkeğin işini yapmak. Adana’da yapıyo kadınlar. Haberler gösterdi. Yapmıyo mu?

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

Ya benim için hiç fark etmez. Yeter ki iş olsun. Öyle bayan işi, erkek işi demem. Benim yaptığım çoğu işi erkek yapamaz.

(T3, 41, İlkokul mezunu)

(Gülüyor) Şoförlük bilsem yapardım. Ehliyetim de var. Beyimle boşanmazan arabamız da vardı. Çıkarmışım, ehliyetim var ama şoförlüğüm pek az yani. Öğretirlerse olsun, niye olmasın. Adana’da yapmıyolar mı bayanlar? Bayanlar çalışıyor genellikle. Yapıyolar ya.

(D1, 51, Lise terk)

Çalışırdım. Elimden geliyorsa niye çalışmayayım? Erkek nedir, bayan nedir? Bence fark etmez. Bizimkiler gönderirse, yaparım.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Yaparım tabi, yani ehliyetim olursa. Kim istemez ki? Hani eşim de milletin dedikodusunu kaldırırsa giderim. Niye olmasın, giderim. Yani çoğu insanı görmüşüm. Mesela neydi onun ismi, Aydın mıydı? Bir memleketti yani televizyonda görmüşüm erkek işini kadınlar çok yapıyor. Geçenlerde yine gördüm. Muğla mıydı? Erkek işini kadınlar yapıyor. Yani özendim. Televizyonda görünce onlara bile özendim yani.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

Yaparım. Hiç çekinmem yaparım. İş iştir. Tramvayları hep bayanlar kullanıyor. O yüzden sıkıntı olmaz benim için.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

Ehliyetim var sonuçta, yaparım seve seve. Adana'da da belediye otobüslerimizi hep bayanlar kullanıyor. Ayı gayrı yok bunda yani. Öyle bir iş olsun, koşa koşa gideriz.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Yaparım tabi ya yaparım. Çok güzel bir şey. Zaten tam konuya değindiniz. Ben eğer Allah beni erkek yapsaydı, her zaman arkadaşlarıma da söylerim, çocuklarım da bilirler, tır şoförü olmak isterdim. Neden biliyo musunuz? Çok şehirleri gezmek, dolaşmak, görmek iş bahanesiyle. Onu düşünerekten her zaman derdim, ben erkek olsaydım tır şoförü olurum. Bazı erkek işini erkek yapmalı ama şoförlüğü herkes yapabilir. Bir vatman da olabilirsin yani, şehir içi tren de kullanabilirsin. Ne bileyim bana dese ki, onu söylemeyi hiçbir zaman beceremedim, bu foklif midir nedir, onu bile kullanırım. Yeter ki bana fabrikada sigortalı iş versinler. Yani bayan erkek ayrımı olmamalı. Onun eğitimini almışsan, o işte aranan kişiysen, bütün şans sana gülüp o fabrikaya girmişsen, kullanırım şansımı yani. Ne olacak ki? Cinsiyet farklılığımız var sadece. Öyle düşünürüm yani. Bir iş ayrımı yapmam.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

Yaparım. Niye? Ben öyle kadın erkek ayrı işler diye bir şey hiç düşünmedim. Yani, yapmam gerekirse yaparım.

(K2, 39, Lise terk)

Ehliyetim olsa yaparım. Erkek işi falan düşünmem.

(K3, 40, Lise terk)

4.1.8. Yakın çevrede çalışan bir kadının olmasının emek arzı davranışına etkisi

Bu tez için gerçekleştirilen araştırmanın bulguları, örneklemdaki kadınların emek arzı davranışlarıyla “annelerinin veya (geniş) ailenin diğer kadın üyelerinin ev dışında çalışma deneyimine sahip olması ve katılımcıların yakın çevrelerinde, kendilerine örnek alabilecekleri bir kadının olması” arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Bu üç faktör arasında pozitif etkisi en yüksek olan, annenin ev dışında çalışma deneyiminin olmasıdır. Örneklemdaki kadınların sadece ikisinin (K1 ve K3) annelerinin (tarım işçiliği dışında) ev dışında çalışma deneyimi vardır. Katılımcıların çalışma deneyimine bakıldığında ise; hem K1'in hem de K3'ün

hayatlarının her döneminde çalıştıkları, sadece çocukları küçükken (ücretli bakım hizmeti alabilecek gelire sahip olmadıkları için) çalışmaya ara verdikleri görülmektedir. Anneleri çalışan kadınların; büyüyünce çalışacakları düşüncesiyle yetiştikleri ve ev dışında çalışmayı içselleştirdikleri için, çeşitli engellerle karşılaşsalar dahi, tercihlerini emek arzından yana kullandıkları görülmektedir.

İkinci etkili faktör, rol modelidir. Annelerinin çalışma deneyimi olmayan katılımcıların, çevrelerinde kendilerine örnek aldıkları kadınlar aracılığıyla ev dışında çalışmayı içselleştirebildikleri görülmektedir. Küçükken bir rol modeli olduğunu ifade etmesine rağmen, ev dışında çalışma deneyimi hiç olmamış tek katılımcı G1'dir. G1, ev eksenli çalıştığını (fıstık kırdığını) ifade etmiştir ve çalışmasının önündeki en büyük engel ise, madde bağımlısı eşi ve ağabeylerinden sürekli şiddet görmüş ve toplumsal hayattan tamamen koparılmış olmasıdır.

Ben erkeklerden çok korkuyorum. Hele de yaşlı insanlardan. Gençlerden değil de, yaşlı insanlardan çok korkuyorum. Sanki bana saldırcaklarmış gibi hissediyorum insanları. O şey bende var. Çok korkuyorum işte. Ondan çalışamıyorum. Kadınlarla olsa çalışabilirim belki.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

Geniş ailede, ev dışında çalışan (yaşça daha büyük) kadınların olmasının, hem ailedeki diğer kadınların küçük yaşlarda çalışmayı içselleştirmesine hem de ailenin erkek üyelerinin, kadınların çalışmasına karşı çıkma olasılığının düşmesine yol açtığı görülmektedir. Örnekleme içinde, ailedeki kadınların çalışma geleneği olmasına rağmen, çalışma deneyimi olmamış iki kadın vardır. Bu kadınlardan biri yukarıda anılan G1, diğeri ise eşinin geliri yeterli olduğu ve kendisinin mesleği olmadığı için çalışmadığını ifade etmiş olan G3'tür.

Çocuklarım olmadan çalışmak istedim. Kendi ayaklarımın üzerinde durayım dedim. Ben de eşime yardımcı olayım dedim. Eve katkım olsun diye yani. Ama eşim izin vermedi o zaman. 'Ben çalışıyorum işte, ne gerek var senin çalışmana' falan dedi. İşi de iyiydi. Gerek duymadı benim çalışmama. Benim de mesleğim yoktu, çok ısrar etmedim. Sonra da zaten çocuklarımız dünyaya geldi. Bir anne olarak çocuklarımı büyütmeğe çalıştım. Ama artık büyüdüler. İş bulup çalışmak istiyorum.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Emek arzı davranışını olumlu etkileyen bu üç faktöre de sahip olmamasına rağmen, ev dışında çalışma deneyimi olan tek katılımcı K2'dir. O da, eşinin ailesindeki kadınların çalışıyor olmasının eşinin çalışmasına 'izin' vermesini kolaylaştırdığını ifade etmiştir.

Ben çok istedim çalışmak. Çalışmama önce izin verilmedi ama sonrasında direttim yani, ya çalışcam ya çalışcam dedim. Kendi kız kardeşi, abisinin eşi falan çalışıyordu. Onları söyledim hep. Karşı taraf da alışmak zorunda kaldı. Biraz problemler oldu ama sonrasında alışmak zorunda kaldı. Ee, para da güzeldi, (Gülüyor). Yani böyle...

(K2, 39, Lise terk)

Buna ek olarak, ailesinde kadınların ev dışında çalışması gibi bir gelenek olmamasına rağmen, küçükken komşularının çalışan kızlarına özendiği için çalışmak için direttiğini ve babasının o çalıştıktan sonra kardeşlerine de izin verdiğini ifade eden G2'nin anlattıkları da önemlidir.

Bizim çevrede çalışmazdı kadınlar. Akrabada, ailede de çalışmazdı. İlk çalışan bayan olarak ben gittim zaten. Komşumuzun kızına özenirdim dedim ya, babama aileme falan söyledim hep. O benden 17 yaş büyüktü. Güzel giyiniyor, oturmasını kalkmasını biliyor, ağır, oturaklı, güzel konuşuyor. Sohbeta girebiliyor. Acaba ben de böyle konuşabilir miyim, sohbet edebilir miyim insanlarla diye düşünürdüm hep. Ondan hep çalışmak istedim. Başta hayır falan dediler ama sonra kabul etti babam. Komşumuz gibi olamadım ama benden sonra kardeşlerim de çalıştı, babam laf etmedi daha. Kardeşim onun gibi bilgisayarlı bir işe girdi."

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

4.1.9. Kadınların istihdamının önündeki engeller: Genel değerlendirme

Araştırmanın en önemli bulgularından biri, örneklemdaki kadınların istihdamı üzerine sürdürülen tartışmanın, enformel istihdam bağlamında gerçekleşmesi gerektiğidir. Örnekleme oluşturan on iki kadından dokuzu, ev dışında çalışma deneyimi olduğunu ancak, kayıt dışı çalıştığını ifade etmiştir ve bu durum kadınların tamamı tarafından içselleştirilmiştir. “Nasıl bir iş sizi memnun eder?” sorusuna verilen cevapların hiçbirinin sigorta, fazla mesai ücreti vb. talepleri içermemesi, içselleştirmenin en önemli göstergelerinden biridir. Dolayısıyla bu araştırmada saptanan engeller, kentlerde yaşayan eğitimsiz (asgari lise diploması olmayan) ve enformel sektörde istihdam edilmeye razı kadınların istihdamının önündeki engelleri anlamaya yardımcı olmaktadır.

Araştırma, medeni durumun hedef kitlenin emek arzı davranışını etkileyen en önemli unsurlardan biri olduğunu göstermiştir. Örnekleme oluşturan kadınlardan ev dışında çalışma deneyimi olanların tümü, evlilik ya da çocuk nedeniyle çalışma yaşamından (bir süreliğine de olsa) ayrılmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Medeni duruma ilişkin en önemli engelin, “kadının yeri evidir, ekmek parası kazanmak erkeğin işidir” anlayışının bir uzantısı olan toplumsal baskı olduğu görülmüştür. Öte yandan, bu baskının meslek sahibi ve/veya formel sektörde, sürekli bir iş bulabilen kadınlar için söz konusu olmadığı anlaşılmıştır. Medeni duruma ilişkin engeller arasında sayılabilecek doğurganlık ve (cinsiyete dayalı işbölümüne bağlı olarak) çoğunlukla sadece kadınların sorumluluğunda olan, ev işleri vb. bakım hizmetlerinin (araştırmanın hedef kitlesi için) beklenildiği kadar önemli engeller olmayabileceği görülmüştür. Ancak bunun gerçekleşmesinin, bu sorumlulukların -aile içindeki cinsiyete dayalı işbölümünü devam ettirecek

biçimde- ailenin diğer kadın üyelerine transfer edilmesine bağlı olduğu gözden kaçmamalıdır.

Medeni duruma ilişkin engellere ek olarak, iş ile ev arasındaki mesafenin de önemli bir engel olduğu görülmüştür. Katılımcılar, enformel sektörde istihdam edildiklerinden, işverenin servis veya yol parası gibi yan haklar sunmadığını ve yol parası vermemek için işe yürüyerek gidip gelmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, iş arayan kadınların evlerine yakın işlerle sınırlanması anlamına geldiği için önemlidir.

Hanehalkı gelirinin (örneklemde yaşam standartlarına göre) yeterli olması da, kadınların emek arzı davranışını etkileyen önemli etkenlerdendir. Yeterli gelire sahip kadınların enformel sektörde, düşük gelir ve kötü çalışma koşullarında çalışmaya razı olmadıkları ya da çalışma konusunda eşleri ve aile büyüklerine karşı yeterince ısrarcı davranmadıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, genç nesilde (hanehalkı geliri yeterli olsa dahi) “kendi parasını kazanma” tercihinin gelişmeye başladığı görülmektedir. Ancak, bu grup da çalışmaları konusunda aileden ya da yakın çevreden desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır.

Örnekteki çalışma deneyimi olan kadınların hepsi, kendilerinin veya bir arkadaşlarının çalıştıkları işyerinde tacize maruz kalmadıklarını ancak, bu tür sorunların yaşandığını duyduklarını ifade etmiştir. Buna ek olarak örnekleme oluşturan on iki kadından dördü, erkeklerle birlikte çalışmaktan rahatsız olduklarını/olacaklarını ve mümkün olsa, sadece kadınların çalıştığı işyerlerinde çalışmayı tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yedi kadın da, ev dışında çalışırken kendini güvende hissetmediğini/hissetmeyeceğini ifade etmiştir. Güvensizliğin en önemli iki kaynağının ise, geç saatlerde eve dönerken yaşanan

sıkıntılar ve geç saatlerde işten döndüğünü gören mahallelilerin dedikodu çıkarması ihtimalinden duyulan kaygı olduğu görülmüştür.

Göçün (beklenenin aksine) katılımcıların işgücüne katılımını arttırdığı ancak, katılımcıların anneleri için bunun tersinin geçerli olduğu görülmüştür. Bu durum, enformel sektörün yaygınlaşması ve hizmetler sektörünün istihdamdaki payının artması yoluyla, 'ev kadını'laşma tezinin geçerliliğini yitirmiş olması ihtimalini doğurmaktadır ve bu ihtimal, gelecekteki araştırmalarda ele alınmaya değerdir.

Araştırma bulgularına göre, ailede ya da yakın çevrede çalışan kadınların olması gelecek kuşakların ev dışında çalışma ihtimalini arttırmaktadır. Annenin ev dışında çalışma deneyimine sahip olması en önemli etkenken, yakın çevrelerinde kendilerine rol model alabilecekleri başka bir kadının varlığı ve (geniş) ailede kadınların çalışması geleneğinin yaygın olması da, katılımcıların emek arzı davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir. Mülakatlar sırasında, çalışmak için ailenin çalışan diğer kadın üyelerini örnek göstererek kocasını ikna ettiğini söyleyen ve ailede çalışan ilk kadın olduğunu, böylece ailenin kendisinden sonra gelen kadın üyelerinin çalışmasına karşı çıkılmadığını ifade eden katılımcılar olmuştur. Bu durum, (hedef kitle için) bir kadının ev dışında çalışmasının, bir kadının istihdam edilmesinden daha büyük bir anlam taşıdığını göstermektedir ve ilgili gruptaki kadınların -enformel sektörde dahi olsa- ev dışında çalışabilmesine yönelik çabaları anlamlı kılmaktadır.

4.2. Meslek Kurslarının Hedef Kitle için Etkinliği

Aktif işgücü piyasası politikaları; işsizlerin iş bulma zorluklarını giderme, yeni istihdam alanları açma, emek arz ve talebini buluşturacak kurumsal yapılanmalar yoluyla emek piyasasına girişı kolaylaştırma gibi amaçlara yönelik olarak hayata geçirilen politikalar bütünüdür (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2007). Türkiye işgücü piyasasında, nitelik ya da beceri uyumsuzluğuna dayalı arz-talep dengesizliklerini gidermeye yönelik olarak en sık başvuru alan uygulama ise meslek kurslarıdır.

Araştırmanın hedef kitlesinin karşı karşıya kaldığı işsizlik sorununun kökeninde, miktar uyumsuzluğundan çok, nitelik ya da beceri uyumsuzluğu yatmaktadır. Başka bir ifadeyle, araştırmanın hedef kitlesinin -yani kentlerde yaşayan eğitimsiz kadınların- iş bulmada zorluk çekmesinin altında yatan temel etken, sahip oldukları becerilerin işgücü piyasasının beklentilerini karşılayamamasıdır. Örneklemin formel sektörde istihdam şansı bulamayıp enformel sektörde, kayıtdışı istihdam edilmeye razı olmak zorunda kalmasının en önemli sebebi de, bu beceri uyumsuzluğudur. Sonuç olarak meslek kursları, işgücü piyasasında aranan becerilerden yoksun işgücünü bu becerilerle donatmak yoluyla istihdam edilebilirliği arttırması bakımından, araştırmanın hedef kitlesi için özel bir öneme sahiptir. Ancak benzer amaçlarla hayata geçirilen en büyük ölçekli projelerden biri olan UMEM Beceri'10 Projesi dahi, işsizlerden yeterince ilgi görmemektedir. UMEM veritabanına göre, proje kapsamında (Haziran 2014 itibarıyla) işverenlerden 102 bin 969 kişilik işgücü talebi toplanmıştır. Buna karşılık, işsizlerden gelen başvuru sayısı 90 bin 39 iken; bu başvurulardan 78 bin 827'si açılan meslek kurslarına başlamış ve kursları başarıyla bitiren kursiyer sayısı 73 bin 106 kişide kalmıştır. Başka bir ifadeyle, proje kapsamında açılan kursları

başarıyla tamamlayan kursiyerler, işgücü talebinin ancak yüzde 71'ini karşılayabilmektedir.

Meslek sahibi olmayan (ya da meslekleri geçerliliğini yitirmiş) işsizlerin, “kursiyerlerine hem işgücü piyasasının beklentileriyle uyumlu bir meslek edindirme hem de kurs sonunda istihdam edilme fırsatı sunmak üzere tasarlanmış” bir projeye yeterince ilgi göstermemeleri, son derece ilginç ve nedenleri araştırılmaya değer bir olgudur. Nitekim çalışmanın hedef kitlesinin önemli bir bölümünün de meslek sahibi olmadığı bilinmektedir. Örnekleme oluşturan on iki kadından sadece ikisi meslek sahibidir. Dolayısıyla meslek kurslarının işlevselliğinin araştırılması, beceri uyumsuzluğunu gidermek amacıyla kullanılan en önemli silahlardan birinin etkinliğinin önündeki engellerin keşfedilmesine yardımcı olması bakımından önemlidir. Meslek kurslarının etkinliğinin artırılmasının, araştırmanın hedef kitlesinin işgücüne katılımını da kolaylaştırması beklenmelidir.

Aktif işgücü piyasası politikalarının uygulamada hayata geçirilmesinde en etkin role sahip kamu kurumu, İŞKUR'dur. Bu sebeple meslek kurslarının etkinliği araştırılırken, İŞKUR'un (araştırmanın hedef kitlesine ulaşım açısından) etkinliğinin araştırılmasına öncelik verilmiş ve örneklemin İŞKUR'la ilgili algısının keşfedilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma bulguları; İŞKUR'un örneklem içindeki bilinirliğinin yüksek ancak, İŞKUR aracılığıyla “iyi bir iş” sahibi olunabileceğine dair inancın zayıf olduğunu göstermektedir. Örnekleme oluşturan on iki kadından sekizinin İŞKUR'a kayıt yaptırdığı görülmektedir. Bu sekiz kadından dördü, kaymakamlık ve vakıf çalışanları tarafından İŞKUR'a yönlendirildiğini ifade etmiştir.

İŞKUR'da kaydı olmayan dört katılımcıdan ikisi İŞKUR'u hiç duymadığını ifade etmiştir. Esasen bu dört katılımcıdan üçü aktif olarak iş arayışı içinde değildir. T2, geçirdiği bir trafik kazası sonucu bedensel engelli olmuştur ve bu sebeple çalışamayacağını düşünmektedir. G1, madde bağımlısı eşi ve ağabeylerinden sürekli şiddet görmüş/görmektedir ve toplumsal hayata katılmakta zorluk çekmektedir. Buna ek olarak, MS hastası olduğu için çalışamayacağını düşünmektedir. K2 ise mesleği olduğunu, çalışabileceğini ancak sekiz aylık bebeğine bakacak kimsesi olmadığı için çalışmadığını ifade etmiştir. İş arayışındaki T3 ise, İŞKUR'a kaydolmayı düşündüğünü ancak yaşı nedeniyle, İŞKUR aracılığıyla bir iş edinebileceğine inanmadığını belirtmiştir.

Sakat oldum, bi'daha da işe gitmedim ben. Gücüm yok diye gidemedim yani. İŞKUR'u da duydum ama gücüm yok diye gidemedim yani.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

İŞKUR'a kaydolmadım, kaydolmayı düşünüyorum. Yani güzel bir iş olsun isterim. Benim için oturarak olursa daha iyi olur, ayağım sakat ya. Oturarak olsun, benim için 12 saat falan fark etmez. Gece vardiyası da olsun, sorun değil. Çünkü çocuklarım büyük. En ufak kızım 12 yaşında. Gerektiği zaman annem zaten yanımdan ayrılmıyor. Gerçi çoğunluk kardeşimle kalıyor ama çağırınca hemen geliyor. Ama bu yaştan sonra zor böyle iyi iş. İŞKUR'dan da çıkacağını sanmıyorum.

(T3, 41, İlkokul mezunu)

İŞKUR'a kaydım yok. Nereden yapıldığını veya niye yapıldığını bile bilmiyorum. İŞKUR iş ayarlıyor yani? Yo, İŞKUR'dan iş bulunduğunu hiç bilmiyordum valla. Bugüne kadar gerek duymadım daha doğrusu. Çalışma yani, iş arama şeyi olmadığı için. Daha önce hep çalıştım zaten. Gelinlikçide çalışıyorum ya, öyle bir şeye hiç gerek duymadım.

(K2, 39, Lise terk)

İŞKUR falan duymadım. Hiçbir şey bilmiyorum ben. MS hastası olduğum için yani, olmuyor benim. Hep hastanedeyim, çalışmam.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

İŞKUR'a kaydı olan sekiz katılımcıdan üçü, İŞKUR'dan mülakat daveti almadığını ifade etmiştir. Bu katılımcıların, gelecekte de İŞKUR aracılığıyla iş bulabileceklerine dair güçlü bir inançlarının olmadığı anlaşılmaktadır.

İŞKUR'a başvurduğum ama İŞKUR'dan hiç iş teklifi gelmedi ama kendi arkadaş çevremle işe girdim. İŞKUR'dan teklif gelmiyor. Geçen yıl gittim kaydoldum, bi'daha ne onlar aradı ne bi'sey oldu.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

İŞKUR'a kayıt yaptım. Yardımcı olmadılar. Kendi şahsi olarak başvuruyordum. Kendi şahsi olarak iş buldum. Yani kaydolurken beklentim, orda dediler aşçı alınıyor. Yemekhanede aşçı lazımdır dediler, yani hastanelerde. Onun için müracaat ettim. Almadılar. Aramadılar. Yani şu anda bir hastane olsa, bir aşçı yemekhane bölümü olsa, çalışırım mutfakta. Yani başvururken ilgilendiler ama u-uh aramadılar, iş çıkmadı. Kaç kez de gitmişim, teyze yaşın büyük git otur evinde dedi, üniversiteyi okuyanlar dedi işsizdir teyze. Ben gittim kayıt yaptım, hiç işe çağırmadılar, aramadılar.

(D1, 51, Lise terk)

İŞKUR'a çok başvurduk eşimle birlikte ama bi'sey çıkmadı. Zaten diyolar, valilik diyo, sosyal yardımlaşma diyo. Gidiyoruz, başvuruyoruz. 5 yıldır başvurmuşuz, hala da bi'sey yok. Hiç aramadılar. Valla gidince desem hiç ilgilenmiyorlar, yalan olur. İlgileniyorlar, yine yalan olur. Canları isterse yapabilirler. İstemezse, yok öyle bir şey çıkın.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

İŞKUR'a başvurmuş sekiz katılımcıdan beşi ise, iş ya da meslek kursu vb. programlar için davet aldıklarını ancak (K3 hariç) çeşitli sebeplerle kabul etmediklerini/edemediklerini ifade etmişlerdir. Bu beş katılımcıdan dördünün iş arayışı devam etmemektedir. K1 kayıt dışı olarak çocuk bakıcılığı yapmakta, K3 UMEM Beceri'10 Projesi kapsamında meslek kursuna devam etmekte, G2 ve G3 ise sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı bünyesinde açılan meslek kurslarına devam etmektedir ve kursu bitirdikten sonra iş arayacaklarını ifade etmişlerdir. İş arayışı içinde olduğunu ifade eden D3'ün ise, beklentileriyle niteliklerinin uyumlu olmadığı görülmektedir.

Bu beş katılımcının açıklamalarında dikkat çekici iki nokta vardır: Birincisi; katılımcılar, mülakat davetlerini İŞKUR'a başvurduktan çok sonra almalarından yakınmış ve o süre içinde iş arayışları sona erdiğinden gelen teklifi kabul edemediklerini belirtmişlerdir. İkincisi ise; özellikle bilgisayar gibi teknolojiye

dayalı alanlarda meslek kursuna devam eden kursiyerlerin, işle ilgili beklentilerinin (becerileriyle uyumsuz şekilde) artmasıdır. Gerçekçi olmayan bu beklentiler, büyük olasılıkla, çalışma yaşamına katılmalarını güçleştirecektir.

İŞKUR'a ben kendim için de eşim için de gittim. Kayıtlarına başvurduğum. Beni çağırdılar, zaten o zaman ortanca kızıma da hamileydim. Bir tane okulda hademe olarak çağırmışlardı. İş hani bir ömür boyu olsa, giderdim. Ama 8 ay olduğu için eşim de gitmedi ben de. Ömürlük olsa, eşim gitmese bile ben giderdim. İki sene oldu bunun için çağırılı. Bir daha hiç gitmedim, başvurmadım. Çünkü gittiğim zamanlarda şu kadar şu kadar gün veriyolar, ben de yani o kadar günde çalışmak istemiyorum. 5 ay, 4 ay, 1 yıl... Öyle şey istemiyorum. Kısa sürelik istemiyorum yani. Ben hani diyom gideceğim bir yerde, nasıl diyeyim size, 10 yıl da çalışsam, ben hani 50 yaşına da gelsem bile oradan emekli olmak istiyorum.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

Bi'defa kaydoldum, gittim İŞKUR'a. Hatta kâğıt da geldi. Aşçılık mülakatına girmiştim. Orda da belli bi on-on beş kişi felan seçceklerdi. Ona gittim, mülakatı da kazandım. Hatta kursa da gittim. Şey dediler bana, torpille mi geçtin? Torpilim yoktu. Ama sonra kursa gidemedim. Sadece bir gün gittim, annem rahatsızlandığından dolayı eve geri gitmek zorunda kaldım. O şekilde kaldı, gidemedim geri. Sigortası da olacaktı. Hatta şey dediler, Ziraat Bankasından hesap açtırın dediler. Önce üç-dört ay belli bir kurs veriyorlarmış aşçılık üzerine, ondan sonra belli bir yerlere, yemek bölümünde aşçı olarak. Mesela atıyorum Dedeman Otelde. Kursa katılmaya hak kazandım işte ama gidemedim. O sırada hani büyük bir depresyon geçiriyordu annem. Bayağı bir bunalıma girmişti. O yüzden acil eve gitmek zorunda kaldım. Kardeşim de çalışıyordu. Evde anneme bakcak kimse olmadığı için acil eve dönmek zorunda kaldım. İŞKUR'a başvurduğum, üç-dört ay sonra zarf geldi bana. Hemen gelmedi işte. Başvururken annemin o kadar büyük sorunu yoktu. Gene de mülakata gittim. Üç gün sonra da mülakatı kazandığımı öğrendim. Telefon açtılar. Gene gittim ama işte... Bir daha da İŞKUR'a hiç gitmedim. Yine gitmeyi düşünüyorum ama önce şu mahkemem bitsin istiyorum. Kurs da bitsin; öyle eskisi gibi aşçılık, garsonluk gibi yani, kapıda görülen işlere değil, bilgisayarlı bir işe girmek istiyorum. Ama onun soy ismini taşıyorum ya, onun bir ağırlığı var bende. Onlardan bir kurtulayım, bu kurs da bitsin, ondan sonra kendi yolumu Rabbimin izniyle çiziyim istiyorum. Yani mahkemem üzerimde bir baskı benim için şu anda.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

İŞKUR'a kaydolurken, kaymakamlıkta çalışan bir bayanımız vardı, o bana yardımcı oldu. Yönlendirdi sağ olsun. Öyle oldu. Mahmut Güleç İlkokulunda hademelik için teklif de geldi dedim ya, ama uzak olunca gidemedim. Bi'daha da İŞKUR'a hiç gitmedim. Kurs bitince burdaki sertifikamı değerlendirmek istiyorum yani, alıp da bir köşeye koymak istemiyorum sertifikalarımı. Şimdi bilgisayar kursuna geldiğimiz için, az çok bilgisayar bildiğimiz için, o tür bilgisayarlı işler yapabilirim diye düşünüyorum.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

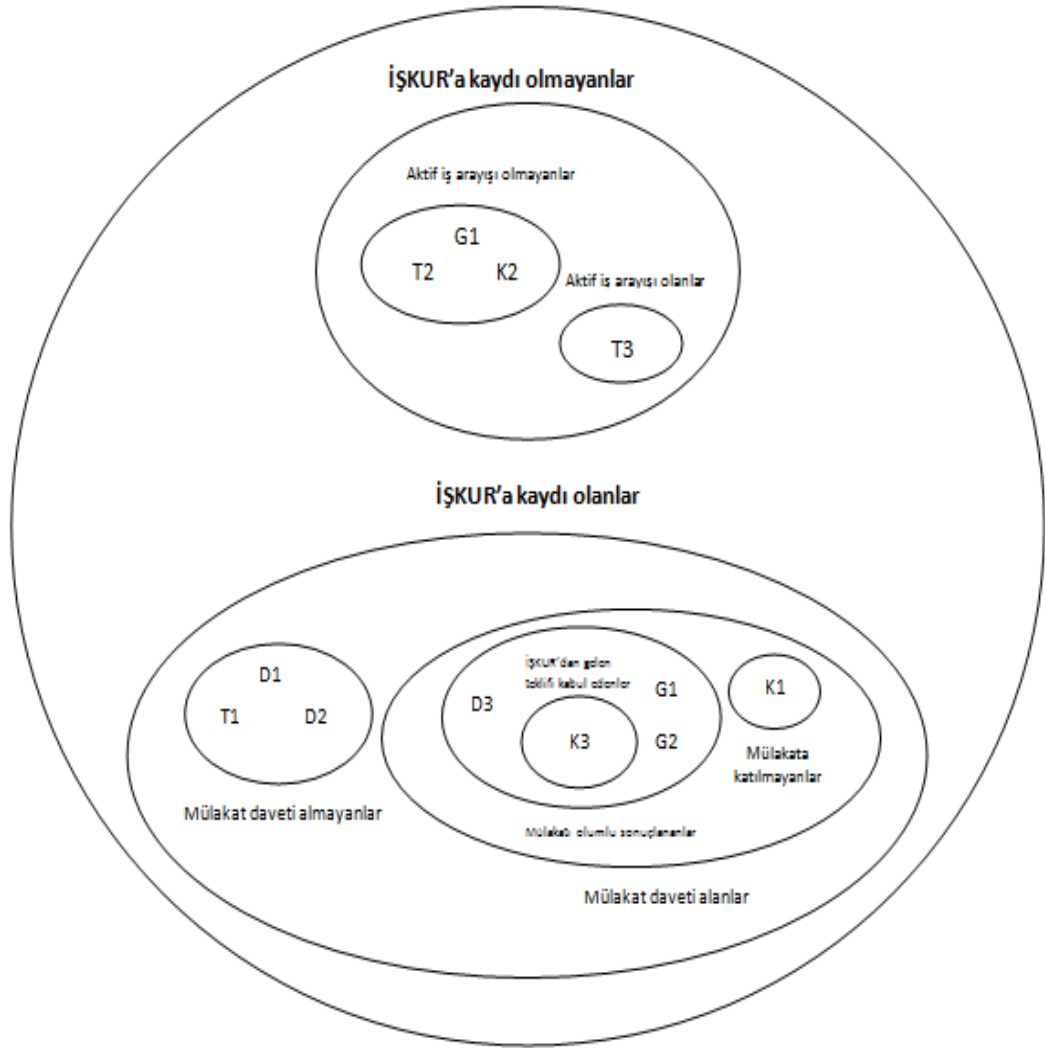
İŞKUR'a kayıt oldum. Ama bir sene sonra bana cevap geldi. Mesaj geldi cep telefonuma iş çıktığına dair, gelin diye. Ama ben bu arada bu aileyi bırakamazdım. İşim başlamıştı. Kayıtlı işti mutlaka İzmit'te ama yani gidip de öğrenmek zamanım olmadı. (Baktığı) Çocuğu bırakıp gidemem bir yere. Hani ne işti acaba? Mutlaka sigortalı bir işti. Ama yani onu gidip öğrenmek de istemedim. Kırıldım. Yani neden bu sistem daha çabuk ilerlemiyor? Neden ben boştayken olmadı? Yani sonuçta çok ihtiyacım vardı, gittim ben İŞKUR'a. O kadar ihtiyacım vardı ki, ilgilenmediler bile. Bir yıl sonra o çocuğu bırakıp da gidip sorup soruşturamadım yani. Derince miydi, Yarımca mıydı? Bilemem ki nereden iş çıktıydı. Evvelki seneydi, baktığım çocuk tayin gitmişti. Çok ihtiyacım vardı işe ama çok yani. Bir işim olsun umuduyla gittim İŞKUR'a. Nerden baksan sigortalı bir işim olur. En azından elime üç beş kuruş para geçer, kendimi idame ettirebilirim dedim. Çünkü benim eşimden ben ümidimi kesmiş olduğum için, yani nafaka falan da istemedim. Ümidim vardı başvururken ama aramadılar bir-bir buçuk yıl. Aramayınca ben de ümidi kestim. Zaten o arada çocuk bakma için de başvurularım vardı. Çıkınca da, boş verdim.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

İŞKUR'a ben kaydımı yaptırmadım. Sadece bu sosyal yardımlaşmalara geldiğimde, müracaat ettiğimde, buradan bildirmişler. O şekilde oldu. Ordan sürekli davet geldi. Ben gittim, baktım. Uygunsa kabul ettim. Uygun değilse reddettim. O şekilde. Yakın diye, evimin yakınında bir iş yerine başladım. İŞKUR'a da kayıtlı bir kursa devam ederken, şu an orda çalışıyo gözüküyorum. Çünkü dört gün önce sağlık ocağına gittiğimde, hiçbir sağlık güvencem yoktu buraya o yüzden müracaat için geldim ve sosyal sigortalardan sigortamın olduğumu öğrendim. Bana dememişlerdi, fazla da devam etmeyi düşünmediğim için o işe, buraya yardım için geldim. O şekilde. Geçen yıldan beri sürekli iş arıyorum. Ben bekârken de, çocuğum varken de çalıştım ama sigortalı iş değil. Burda yapmışlar ilk sanırım, bilmiyordum. Üç aylık bir kursumuz var şimdi. Çalışıyorum ama o kursu bitirdikten sonra başka bir yerde aramayı düşünüyorum. Tekstil kursuna gidiyorum şu an ama tekstilde çalışmak istemiyorum. Mecbur kaldığım için ve eve çok yakın olduğu için kabul ettim. 740 dediler ama kesintilerle falan 630'a çalışıcaz sanırım.

(K3, 40, Lise terk)

Örneklemin İŞKUR'a kayıt durumları ve İŞKUR deneyimleri Şekil 1'de özetlenmiştir.

Şekil 1 Örneklemin İŞKUR Deneyimi

“Meslek kurslarından haberdar mısınız?” sorusuna, Tekirdağ'da yaşayanlar hariç, katılımcıların tümü olumlu yanıt vermiştir. Fakat mülakatın ilerleyen bölümlerinde, katılımcıların İŞKUR bünyesinde yürütülen istihdam garantili meslek kurslarından haberdar olmadığı; “meslek kursları” denildiğinde belediyeler, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları gibi devlet kurumları veya

özel işletmeler bünyesinde açılan ve istihdam garantisi olmayan kursların anlaşıldığı görülmüştür. Bu algının, İŞKUR bünyesinde açılan istihdam garantili kursların yeterince ilgi görmemesinin sebeplerinden biri olduğu düşünülmekte ve işsizlerin meslek kursları aracılığıyla istihdam edilebileceklerine dair inançlarının oldukça zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

Kursları duymadım. Bu herhangi bir sertifika ya da öyle bir şey veriliyor mu? Yaş sınırı var mı İŞKUR'un?(Araştırmacı tarafından açıklama yapılır.) Güzelmiş. Pastanede 15 lira için çalışıyordum. 25 liraya olsa çalışırım. Abimin kızı mesela 17 yaşındadır o da gidebilir. Ya işte bizim fazla o konularda bilgimiz olmadığı için hani, neyin ne olduğunu, bazı şeylerin isimlerini bile. Hani bize söylüyorlar ama... İşyerinde bana söyleniyor mesela. Biz bilmiyoruz hani bilmiyoruz. Öğrenmedik ya da öyle bir gelişimimiz olmadığı için ne bileyim, bazı şeyleri bilmiyoruz. Bize değişik geliyor. Çalışırım güzel olur ama bilmediğimiz için bazı durumlarda kendimizi anlatamıyoruz ya da onlar bize anlatınca biz anlamıyoruz. Öyle kalıyor. İŞKUR'a giderim. Anlatabilsem, olursa yani, çalışırız tabi.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

Dediğin iyidir ama benim öyle çalışmaya gücüm yoktur. Bir kilo bile kaldırmayacan dedi doktor. Bir mutfak falan olsa yani, öyle çalışabilirim. Fabrikada çalışamam ben. Benim kız da hasta. İki kere fabrikaya koydum onu. Orda bayılmış diye hastaneye yatırdılar bir ay. Tekrar ordan çıktı, gine işe koydum. Sigortalı işe koydum. Yine ordan da çıkardılar, hastalığından dolayı devamlı yattığı için yani. Fabrika almıyor onu. Bakırköy'de tedavi gördü, Edirne'ye götürdüm. Şu an düzenli ilaçlarını değiştiriyorlar. Öyle kursa almazlar.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

Bilmiyordum. O benim için değil de kızım, oğlum için ideal. Bu yaştan sonra beni almazlar çünkü.

(T3, 41, İlkokul mezunu)

İŞKUR'dan kurs söylemediler. Kuaför kursu olarak işte buna katıldım ilk. Gelip yani kapıda gezdiler mahlede. Gelin yani böyle bir aile desteği vardır. Baktım ben de, iyidir dedim. Mahlemedir, yakındır, iyidir dedim. İnşallah dedim ustalık belgesi alırım, kalfalık belgesi alırım. İyi olur yani. Aileme, kendime göre. Yani ne bileyim buranın çalışanları işte geziyorlar, iyidir.

(D1, 51, Lise terk)

Bize İŞKUR'da kurs hiç söylemediler. Ama geliyorlar, geziyorlar mahallede. Diyorlar çalışan var mı? Ama İŞKUR değil, İŞKUR'da biz gidiyoruz İŞKUR'a. Mesela halı kursuna falan gelip diyolar ama nerden geldiklerini vallahi bilmiyorum. Gelip söylüyorlar. Zaten bu kurslar da gelip diyor, 3 ay zaten parayı veremeyiz. Diyor çalışacaksınız önce, bakalım. Ondan bizimkiler göndermiyor. Dediğiniz gibi paralı kurs olsa, mahallede yakında da olsa çalışırız yani. Niye çalışmıyorum, isterim.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Hiç katılmadım, gitmedim. Yani pek fazla bilgim de yok yani. Kimilerini gördüm gidiyorlardı böyle 15 gün kalıp tekrardan çıkıp geliyolardı. Hani eşim böyle şeylere izin vermezdi. Benim de pek gidesim olmadı. Ama böyle dediğiniz gibi paralı, ömürlük işe sokan kurs olsa, giderdim yani. Niye gitmeyelim?

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

Burda halı kursuna gidiyorum. Mahallemizden duydum, komşularımızdan. Buraya gelip işi öğrenmek istedim. Nasıl oluyor? Öğrendik de yani.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

Kursları bilmiyorduk, mahalleye gelip söylediler. Yani servisi vardır, dediler yemek veriliyor, akşam eve giderken ekmeğinizi yani yemeğinizi alırsınız dediler. Öyle öğrendik. Burda halı kursuna gidiyorum. Sabahları da bilgisayar, takı tasarımı. Sabah geliyorum, akşama kadar buradayım.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

Burda bilgisayar kursuna geliyorum. Buraya geldim sosyalleşeyim, işte ne yapıyor ne ediliyor bir bakıyım dedim. Geldim gördüm yani çok memnun kaldığım için sürekli gelmek istedim. Meslek kurslarından nasıl haberdar olduk? Şöyle, kızım burs alırken o sırada gezimiz vardı bizim geçen yıl. Ekim'in birinde İstanbul gezimiz vardı beş gün süreyle. Orda Özcan bey işte, kaymakam bey falan dedi. İşte dedi bayanlar evde durup ne yapacak dedi sağ olsunlar. Burdan da çok çok teşekkürlerimi ediyorum Şahinbey Kaymakamımız Uğur Turan'a. Allah razı olsun. Onun sayesinde işte, o söylemişti.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Meslek kurslarından haberdarım tabi de artık meslek olsa ne olur bu yaştan sonra? Küstüm. Kırıldım. Geçti. Belediye anonslarından falan haberimiz oluyor kurslardan. KOMEK var bizim burda. Başvuru yaptım ama ne için başvuru yaptım? Pilates için, spor için yaptım. Bir meslek öğrenelim diye yapmadım. Çünkü ben dantel sevmem, dikiş sevmem, nakış sevmem. Bilgisayar zaten iyi kötü açıp kapamayı biliyorum. Mail göndermek, almak, onları da biliyorum. Bilgisayara da gitmedim. Ne yapabilirim ki? Bu yaştan sonra zaten nereye başvurayım da beni bu yaştan sonra alsınlar? Her yerim kesildi yani, şu an önüm kesik durumda. Bu kadar basit. O kursların bana iş vereceğine inanmıyorum. Çünkü yaşım gereği inanmıyorum. Genç olsam belki umudum olurdu. Gençken de bunları bilmezdik.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

Yani, sağda solda reklamlarını okuyorum kursların ama başvurmayı hiç düşünmedim. Gerek duymadım. Gircek olsam yine kendi çalıştığım alanda girerim. Sonra meslek... Bilmiyorum, artık yaş da ilerledi. Öyle çok fazla da çalışma alanlarımız da kısıtlandı. Bilmiyorum ki, hiç öyle gideyim diye düşünmedim.

(K2, 39, Lise terk)

Şu an meslek kursuna gidiyorum ve çalışıyo gözükiyorum. İŞKUR'dan bildirim geliyor, cep telefonuma mesaj geliyor. O şekilde öğreniyorum. Daha önce geçen yıl da aynı kursa başvurduğum için sertifika aldım ama projenin adı... Yani üstünde çokça isimler var, hatırlamıyorum. Sayarsanız, ben hangisi olduğunu bilirim belki. UMEM galiba, UMEM olması lazım. Herhalde o. Dediğim gibi çokça isimler var üstünde.

(K3, 40, Lise terk)

Katılımcıların ifadelerinde de açıkça görüldüğü gibi, İŞKUR bünyesinde açılan istihdam garantili meslek kurslarının örneklem içindeki bilinirliği çok düşük düzeydedir. Örnekleme oluşturan on iki kadın arasında İŞKUR'a kaydı olan sekizinden hiçbirinin meslek kursları hakkında (yeterince) bilgilendirilmiş olmaması, önemli bir soruna işaret etmektedir. Öyle ki yukarıda anılan K3, bu alanda en büyük ölçekli proje olan UMEM Projesi kapsamında iki kez kursa katılmıştır. (Kurslara katılımı, bilgisi dâhilinde, UMEM veritabanından doğrulanmıştır.) Ancak, hem projenin ismini dahi tam olarak bilmemektedir hem de kurs sırasında sigorta, kurs sonrasında istihdam garantisi gibi projenin benzerlerinden ayrılan en önemli özellikleri hakkında yeterli bilgiye sahip değildir.

On iki katılımcıdan beşi meslek kurslarına devam etmektedir. Ancak –UMEM kursiyeri K3 dâhil– katılımcıların dördünün, kurslara kaydolurken kurs sonunda istihdam edilme amacı gütmeyeceği görülmektedir. Sadece D1, kurs sonunda bir mesleği olacağına ve bu meslek sayesinde para kazanabileceğine inanarak kursa kaydolduğunu belirtmiştir. Öte yandan, kursa kaydolurken istihdam amacı

gütmeyen ve bilgisayar kursuna devam eden G2 ve G3'ün (kurs sırasında) işe yönelik beklentilerinin belirgin biçimde arttığı dikkat çekmektedir.

Haziran'a kadar sürecekt dediler işte bu kurs. Sonra belge verilecek. Yani ne bileyim, böyle kendi evimde olsun, çevremde olsun, yani ailem ortamım olsun... Gelen saç boyama, yüz alma, kaş alma... Kendi kendime yani bir günlük ekmek paramız gelse iyidir dedim yani. Dükkân için de dediler yardım edeceğiz. Bilmiyorum, Zeynep hoca öyle söyledi. Yani bir yere yerleştirmeye. Öyle söylediler, iyi olur. Yerleştirmezlerse de çevrem eve gelir. Olur yani.

(D1, 51, Lise terk)

Neden geldim buraya? Ya abilerim olsun, gelinlerimiz olsun hepsi çok karıştılar bana. Bir de ben MS hastası olduğum için kafam sorun kaldırmıyo. Buraya geliyom kafam rahat, burayı çok seviyom. Buraya geliyom yemek yiyom. Giderken evime de götürüyom. Öyle işte. Her şey burda. Burası olmadan önce rezildim yani. O dayağı yerdim, otururdum. Gözümün yaşı hiç kurumazdı. Öyle işte. Yengelerimin çocuklarına da ben bakardım. Bakmak zorundaydım yani. Şimdi burda kafa dinliyorum, bir iki saat de olsa, kafa dinliyorum. Halıyı öğrendik ama bura bitmez bence. Hocalar var yani. Ama yani işe gitme, para kazanma... Burda öyle bir şey yok. Keşke olsa. Olsaydı, bizim için iyi olurdu yani.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

Buraya neden geldim? Hani nasıl diyim, evde boş boş oturuyoruz. Hani ne biliyim, sokağa çıktığında dedikodu felan... Kötü söz, laf duyacağımıza; en azından gelip burda bütün günümü, ben şahsım için söylüyorum, burda değerlendiriyorum. Hani üç mesleği birden öğreniyorum. Yani üç kursa da gidiyorum ama sadece bilgisayar hakkında iş bulurum diye düşünüyorum. Hani sonuçta elektronik eşyalara biraz daha kafam yatkın. Hani tadilat falan olaraktan. Bilgisayar iyi olur diye düşünüyorum. En azından bir muhasebe felan olabilir veyahut da bir hasta kabul. Bir hastanede hasta kaydı falan yapabilirim. O şekilde bir meslek edinebilirim diye düşünüyorum. Boşanayım, böyle iş arayacam inşallah. Kurstaki hocalarımın yardımıyla, İŞKUR'dakilerin desteğiyle felan o şekilde bir iş bulabilirim diye düşünüyorum.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

Buraya geldim sosyalleşeyim, işte ne yapıyor ne ediliyor bir bakıyım dedim. Geldim gördüm yani çok memnun kaldığım için sürekli gelmek istedim. Kurs bitince buradaki sertifikamı değerlendirmek istiyorum yani, alıp da bir köşeye koymak istemiyorum sertifikalarımı. Şimdi bilgisayar kursuna geldiğimiz için, az çok bilgisayar bildiğimiz için, o tür bilgisayarlı işler yapabilirim diye düşünüyorum.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Kursa başvururken çok büyük beklentilerim yoktu. En uygun kurs o olduğu için ona katıldım. Yani, sevmediğim halde katıldım ve bu işin içinde buldum kendimi şu an. Bilmiyorum sonra n'olacak. Bırakmak istiyorum. Kurstan sonra çalıştıracaklar mı onu da bilmiyorum. Çünkü şu an bizim maaşımızı kendileri direk vermiyorlar. İŞKUR'dan yatırılan ayrı, onun üstüne az bir şey ekleyip veriyorlar. O şekilde, maaş gibi alıyoruz. Kurs bitince ne olur, bilmiyorum. Ben kursa başlarken para alacağımı bilmiyordum. Çalışmak amaçlı gittim, iş yoktu. Bari kurs belgem olsun, daha rahat iş bulurum dedim. Ama tekstilde çalışırım diye düşünmemiştim. Başka bir şey olmadığı için ve evime çok yakın olduğu için kabul ettim. Bu belgeyle iyi bir iş bulabileceğime, tekstilde yani, çok fazla inanmıyorum.

(K3, 40, Lise terk)

Beş katılımcıdan sadece biri, UMEM kursiyeri K3, sanayi sektörüne ara eleman yetiştiren bir meslek kursuna devam etmektedir. Ancak ikinci kez, tekstil sektöründe çalıştırılmak üzere vasıflı ara eleman yetiştiren bir kursa katılmasına rağmen; tekstil sektöründe çalışmak istemediğini açıkça ifade etmiştir. Mülakatın ilerleyen aşamalarında, K3'ün cafe açma hayali olduğu öğrenilmiştir. Ayrılımlarından kısa süre önce eşyle birlikte bu yönde hazırlıklarının da olduğunu belirten K3, ayrıldıktan sonra mecbur olduğu için tekstilde çalışmak zorunda kaldığını ifade etmiştir.

Neden yine tekstilde çalışmaya başladım? Yani dediğim gibi, en uygun o olduğu için, mecbur kaldığım için. Zaten geçen yıl Eylül ayıydı diğer kurs. Bu, bir ay oluyor henüz. Aralarda bir seneyi geçkin zaman var. Ben yani geçen yıl tekstilde başlarken yani, çalışmam demiyordum. Kurs sırasında böyle düşünmeye başladım tabi ki. Yani davranış şekilleri, ortam alışık olmadığımız... (ağlıyor). Aksaklıklar nedir? Ya, bahsetmeyeyim. Şu an o kadar kötü davranılmıyor, daha önce davranılmıştı. O şekilde. Onu da yarım bırakmadım, tamamladım. Belgemi aldım. Ama davranış şekilleri tekstilde kaba. Bağırılıyor, hitaplar kötü. İlk kurs çok kötüydü. Kurs bitince iş başvurusu yapmadım. Zaten bir an önce kurtulmayı düşünüyordum ordan kursu bitirip. Başka yere mülakata da çağırılmadım. Tekstile başlamak istemezdim ama tek bildiğim iş dikiş olduğu ve mecbur olduğum için başladım. (Ağlıyor).”

(K3, 40, Lise terk)

Sanayi sektöründe kursa devam eden K3 kurstan memnun olmadığını ve bu sektörde çalışmak istemediğini belirtirken; sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları bünyesinde açılan ve istihdam garantisi olmayan (hizmetler sektörüne yönelik) kurslara devam eden katılımcılar, kurslardan çok memnun olduklarını ifade etmişlerdir.

Memnunum, çok memnunum. Memnun olmasam bu kar kışta, soğukta gelir miyim? Yani burda bir aile gibiyiz. Zeynep hocaylan olsun, ne bileyim, aşağıdaki yani çalışanlar olsun, burdaki Ensari bey müdürler olsun... Yani hep aile gibiyiz. Arkadaşlar olsun, hocalarımız olsun. Çok seviyorum burayı.

(D1, 51, Lise terk)

Kursla ilgili olumlu söylediğim var. Hocalarımızın tatlı dilli, güler yüzlü olması. Zaten bu büyük bir avantaj oluyo bizim için. Yani ne biliyim, biraz benim psikolojim bozuk ya, onların o güler yüzünü gördüğüm zaman ben daha bi çok seviyorum. Hani bir de mesafe uzak eve ama servisimiz var sağ olsun. Servisimiz alıyo topluyo, hem çocukları hem bayanları, gençleri fark etmiyo. Kim gelmek isterse kapılarını açıyolar, böyle bir imkân sunuyolar. O da bizim için çok büyük bir avantaj oluyor.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

K3 kurs süresince sigorta ve cep harçlığı, kurs sonrasında ise istihdam garantisi gibi ek imkânlara rağmen; kurstan memnun olmadığını ve kurs sonunda tekstil sektöründe çalışmaya devam etmek istemediğini açıkça ifade ederken; istihdam garantisi vb. avantajlar sunmayan kurslara devam eden katılımcıların, kurslardan duydukları memnuniyeti ısrarla vurgulaması kayda değerdir. Bu durum; araştırmanın hedef kitlesinin çoğunlukla hizmetler sektöründe, kayıtdışı olarak çalışmalarının sebebinin (beceri uyumsuzluğundan dolayı) bu tür işlere mecbur kalmaları değil, aksine bu işleri tercih etmeleri ihtimalini gündeme getirmektedir. Nitel yöntemlerle gerçekleştirilmesi sebebiyle, araştırmanın temsil gücü sınırlıdır ancak bu ihtimali kuvvetlendiren başka veriler de mevcuttur. Sayan, UMEM

Projesi sırasında edindiği bu konudaki benzer gözlemini şu şekilde dile getirmiştir:

Sanayi istihdamı fırsatı altın tepside sunulduğunda bile, işsizler bu fırsatı yakalamaları için izlemeleri gereken sürece ya hiç ilgi göstermiyorlar yahut süreci tamamlamadan ayrılıyorlar. Sanayide yaratılan 54 bin kişilik potansiyel eleman talebinin üçte birinden azı yahut sadece 17 bine yakın kısmı karşılanabiliyor ve bu, işsizlerin ilgi göstermemesinden kaynaklanıyor. Bu ilgisizliğin nedenlerini çok iyi araştırmamız gerekiyor.

(Sayan, 2012: 22)

Mülakatlarda kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunda, katılımcıların sektör tercihleriyle ilgili soru bulunmamaktadır. Buna ek olarak UMEM kursiyeri K3, görüşülen son kişidir. Bu sebeple, katılımcıların sektörel tercihleriyle ilgili yeterince bilgi toplanamamıştır. Ancak, bu ihtimalin gündeme gelmesinin ardından D1 ile telefon görüşmesi yapılmıştır. D1, yaşından dolayı (51) fabrikalarda işe alınma umudu olmadığı için, UMEM benzeri projelerde kursiyerlik fırsatı tanınsa dahi, yine kuaförlük kursunu tercih edeceğini belirtmiştir. Çünkü devam ettiği kuaförlük kursu sonrasında dükkân açamasa dahi, saç kesme vb. işlemleri evinde de yapabileceğinden, kazandığı beceriyi paraya dönüştürebileceğine inanmaktadır. Şüphesiz ki, D1'in anlattıkları genellenebilir sonuçlar için yeterli değildir. Ancak, konuyla ilgili fikir vermektedir.

Bu veriler ışığında, araştırmanın hedef kitlesinin sanayi sektöründe çalışmak istememesi ihtimalinin geçerliliği ve sanayi sektörünün tercih edilmemesinin nedenlerinin gelecekteki çalışmalarda araştırılmaya değer olduğu düşünülmektedir.

4.2.1. Kadınların girişimcilikle ilgili düşünceleri

İşgücü piyasasında talep gören becerilere sahip olmayan kadınları çalışma yaşamına kazandırmanın pratik iki yolu vardır: Meslek kursları aracılığıyla işgücü piyasasında talep gören becerileri kazandırmak ve girişimcilik yoluyla kendi işlerini yapmalarını sağlamak. Bu düşünceden hareketle, örneklemin girişimciliğe yaklaşımının kavranması da, bu tez çalışması için gerçekleştirilen araştırmanın amaçları arasındadır.

Örneklemin girişimcilik hakkındaki düşüncelerinin öğrenilmesi amacıyla tüm katılımcılara, “**Kendinize ait bir dükkânınızın olmasını istediniz mi? İstediyse, bunun için bir çabanız oldu mu?**” soruları yöneltilmiştir. D3 dışındaki katılımcıların tümü, böyle bir isteği olduğunu anlatmıştır. Ancak girişimcilik için çok fazla paraya ihtiyaçları olduğu konusunda katılımcılar arasında görüş birliği vardır. D1 dışındaki katılımcıların tümü, paraları olmadığı için bu isteklerini hayal olarak adlandırmış ve hayalden öteye de gidemeyeceğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların hiçbiri mikrokredi vb. desteklerden haberdar değildir.

Benim hayalim pastaneydi dedim ya. Kendi pastanem. Bir ara yani pastanede çalıştım ya burda. Oraya alıştığım için. Çok seviyorum yani. Ama zor. Şimdi şöyle bir şey, elinde bir mesleğin olacak, sana bir arka çıkacak bir insan olacak seni destek verecek. Yani ne bileyim, maddi de olsa manevi de olsa, bir şeyler olacak ki, sen de başarabilesin. Ben düşündüm, en azından hani kafamı dağıtacağam veyahut aileme yardımcı olacağım, çocuklarımı okutabileceğim bir şeyler düşündüm de, yani öyle destek olan olmadı. Ben fazla bilmediğim için, gideyim nereye sorayım nasıl bi şey var, konusu var ya da bir açılımı var ben sorayım da öğrenyim. Bilmediğim için fazla şey yapmadım yani ama isterdim, isterdim.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

İsterim de nasıl, o dükkânın da alacak şeyleri var. Nasıl alıyım nasıl şey edeyim? İsterim de yerim yok dükkân açmaya da. Kaynanam azıcık bir yer bana vermiş. O da imar içinde değil. Sırası geldiği zaman onu da yıkıverirlermiş. O zaman ben ne yaparım, nerde kurarım, nerde yaparım? Kendi yerim yok ki. Böyle tuhafıye gibi bi şey yapabilirim yani ama yerim yok. Hiçbir şey yapmadım. Kendi güvenim yok ki. Mesela karşılığı olacak, sen de bankaya başvurursun. Yok ki. Ondan dolayı hiç öyle şeye başvurmadım.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

İsterim yani kendi işim olsun. Böyle oturduğum yerden çocuklarımı bakıyorum ama yok maalesef. Kızkenki mesleğimi sürdürmek isterdim. Bayan kuaförü yani. Mesleğim çok güzeldi. Ama hiç ben varlık görmedim ki, ne evliliğimde ne gençliğimde ne şimdi. Neyle imkânım olsun ki. İşte hala daha kendi yağımızla kendimiz kavruluyoz. Hele şu son iki aydır çok rezillik çektim diyebilirim. İşte bu kalbe stent takılması, benim çalışmamam... Şurda bir haftadır ayaktayım ben. Evime gel bak, dolabım bomboş. Nasıl dükkân açayım?

(T3, 41, İlkokul mezunu)

Kuaför dükkânım olsun istiyorum işte şimdi. Önceden hayalim yoktu. Bir hani diyordum okutsaydılar şimdi ben de okumuştum, bir hemşire olmuşum. Çok yani mehilliydim. Çok seviyordum o mesleği. Şimdi emekli olmuşum. Olmadı. Bu yaştan sonra yani ne bilem. Dedim bu aile destek bana iyi olur herhalde. İnşallah da iyi olur bu kuaförlük.

(D1, 51, Lise terk)

İsterdim, bir atölyem olsun isterdim. Çünkü elimden geliyo. Yani el işi yapıyorum. Elbise dikebilirim, tülbent yapabilirim. Mesela kuaför olsa isterim. Eşarp yaparım, saç yapabiliyorum. Hayalim oldu yani ama bir şey yapamadım. Hayal yani.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Yo hayır, hiç öyle hayalim olmadı. Çünkü öyle bir şey olmayacağını da bilirim. Yani öyle bir şey olacağını da istemem, umut edemem. Yani param olsa da olmasa da sanmam, istemem öyle bir dükkân olsun.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

Benim bir kuaför dükkânım olmasını isterdim. Hiç çalışmadım ama olmasını isterdim yani. Yani böyle para veren falan olsa çalışırdım ama bilmiyoruz. Öyle bir şey yok bence. İsterdim de yokluk yani.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

Oldu hayalim öyle. Araba mağazası çok istedim böyle araba alım satımını çok isterdim. Böyle değişik değişik arabalar gelsin gitsin. Ben biraz yüksekte uçuyorum. (Gülüyor). Hani böyle alım satımına hani nasıl diyim, notere gidip evraklarıyla uğraşmayı felan isterdim. (Gülüyor). Biraz araba sevgisi var bende. O yüzden bir araba mağazam olsun çok isterdim. Hayal yani, o şekilde.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

Kendi dükkânım olmasını istedim ama ben tek başına yapamam gibicesi bir düşüncem oldu. Yapabilir miyim, yapamaz mıyım? Terziciliği çok istedim. Önceden dikiş nakış kursuna da gittiğim için, sürekli terzicilik olsun dedim yani. Birkaç tane dikiş makinası, işte yorgan, nevresim, yastık dikmek için falan. Ama güvenim olmadı. Olmadı yani yapamam diye, ticaret yani diye.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Mantı dükkânım oldu benim 98'de. Ama isteyerek yapmadım ben bu işi, isteyerek kabul etmedim. Eşim emekli oldu işte. Emekli maaşının bir kısmıyla ona masraf yapalım dedi, ikramiyesiyle. Tamam, yaptık ama yani gidiyordu, gitmiyordu değil, ama ben istemedim. Yaparsın dedi, sen dedi yaparsın. Evet, yaparım, dedim ama sen kendine aç beyaz eşya. Beyaz eşyacı kendisi, altın bileziği de var yani aslında ama çalışmayı sevmez. Sen bana, ben sana derken, "Sen bayansın. Bu yemek işi varken de yani, gider." dedi. Gitti de, ama şöyle bi'sey, 98 yılında tamam açıldı, eyvallah güzel. Çok da güzel iş yapıyoduk yani yapmıyoduk değil. Yardımcılarım vardı bana yardım eden. Çünkü öğlenleri çok doluyodu. Tabi o anda depresyon falan yoktu. Okullardan, dışardan, bankalardan çok müşterilerim vardı benim. Ama belli bir 98 krizi yaşadık. Belki sizler daha çocuktunuz, o 98 krizinde millet birden elini eteğini çekti. Sanki parası kalmamış gibi, hiçbir şey olmamış gibi gelmiyordu. Ama şöyle bi'sey ben askeri kısımdan devamlı sipariş alıyodum. Dışarıya geliyolardı ahyolardı, eve sipariş alıyodum. Böyle askeri siparişlerle döndürmeye çalışıyodum ki, depresyon oldu, yerle bir oldu. Güzel gidecekti yani, gitmiyo değildi ama benim hayalim değildi. O an en mantıklısı o olduğu için öyle yaptık. Yani çünkü biz Eskişehirli olduğumuz için, bizim orda çiğ börek, mantı çok olduğu için yani, onu yapabiliirdim. O şekilde. Benim hayalim neydi? Kuaför dükkânı. Çünkü onda çok başarılı olabilirdim. Onu çünkü çok seviyodum. Güzel olmayı, bakımlı olmayı sevdiğim için yani çok istiyodum onu ama onda benim eğitimim yarıda kaldı kızken. Olmadı yani. Mantı bi'tarafa, onu çok isterdim. Güzelleşmek, güzelleştirmek açısından çok isterdim, tam bana göreydi. Çünkü özgürsün. Olmadı, olamaz da artık. Daha önce bir çabam da olmadı bunun için. Çünkü dokuz ay bir eğitimle alamazsın, yapamazsın. Ha açarsın, çok paran olur açarsın. Bütün herkesi, bilen kişileri çalıştırırsın eyvallah. Ama öbür türlü, öyle bir çabam olamazdı.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

Çok istedim. Yiyecek üstüne bir yerim olmasını çok isterdim. Yani onu yürütebileceğimi düşünüyodum daha doğrusu. Kolay para kazanılabilir diye düşünüyodum yani. (Gülüyor). Ama bir çabam olmadı. Çünkü param yoktu. Öyle bir hayal olarak kaldı yani.

(K2, 39, Lise terk)

Oturup yapılan hiçbir işi sevmiyorum. Daha çok gezerek yani farklı insanlar görerek yapılan işleri seviyorum. Cafe'm olsun isterdim mesela hep. Geçen yıldan beri de daha çok istediğim bir şey bu. Evlendiğim kişiyle beraber yani bir çabamız olacaktı, planlarımız vardı ama son buldu şu an. İkimiz yapacaktık çünkü. Olmayınca da mecbur kaldım, yakın diye tekrar tekstile başladım.

(K3, 40, Lise terk)

4.2.2. Meslek kurslarının etkinliği: Genel değerlendirme

Araştırma bulguları; İŞKUR'un hedef kitle arasındaki bilinirliğinin yüksek ancak, İŞKUR aracılığıyla iş bulunabileceğine dair inancın zayıf olduğunu göstermektedir. İŞKUR'a başvurmuş katılımcılar; görevlilerin kendileriyle yeterince ilgilenmediğinden, başvurularının zamanında değerlendirilmediğinden ve başvurularıyla mülakat daveti arasında geçen sürede iş arayışları son bulduğu için gelen davetleri kabul edemediklerinden yakınmışlardır. İŞKUR aracılığıyla açılan istihdam garantili meslek kurslarının bilinirliği ise, oldukça düşük seviyededir. İŞKUR'a kayıtlı (ve dahi bu kurslara katılmış) katılımcıların bile konuyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmaması, istihdam garantili meslek kurslarının tanıtımında ciddi eksiklikler olduğunu göstermektedir. Araştırmanın hedef kitlesinin, "meslek kursları" denildiğinde (bu kurslardan haberdar olmadıkları için) istihdam garantili meslek kurslarını değil; belediyeler, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları, halk eğitim merkezleri vb. kurumların bünyesinde açılan, istihdam garantisi olmayan ve çoğunlukla kursiyerlere sosyalleşme, hobi edinme vb. fırsatlar sunma amacıyla açılan kursları algılamaktadırlar. Bu sebeple de, meslek kursları aracılığıyla iş sahibi olabileceklerine inanmamaktadırlar. UMEM Beceri'10 vb. projelerin, kursiyerlerine kurs süresince yaşam giderlerini

karşılatabilecek miktarda cep harçlığı desteği, sigorta, işgücü piyasasında aranan bir meslek edinme ve kurs sonunda istihdam edilme gibi fırsatlar sunmasına rağmen, işsizlerden yeterince ilgi görmemesinin sebeplerinden birinin de, bu algı olduğu düşünölmektedir.

İstihdam garantili meslek kurslarına sadece bir katılımcı devam ettiğinden araştırma bulgularını genellemek güçtür ancak, sanayi sektöründe ara eleman yetiştirme amacıyla açılan, istihdam garantili bir meslek kursuna devam eden K3'ün kurstan hiç memnun olmadığı ve kurs sonunda istihdam edilmeyi tercih etmediğı görölmüştür. Öte yandan, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları bünyesinde açılan ve öncelikli amacı istihdam olmayan, (hizmetler sektörüne yönelik) kurslara devam eden katılımcıların tamamının memnuniyetini ısrarla dile getirmiş olması kayda değerdir.

Örnekleme oluşturan kadınların hiçbiri mikrokredi vb. desteklerden haberdar değildir ve işgücü piyasasında talep gören becerilerden yoksun işgücünü çalışma yaşamına dâhil etmenin bir diğer yolu olan girişimcilik hakkındaki ortak düşünceleri, (yeterli paraları olmaması sebebiyle) “girişimciliğın, kendileri için gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayal” olduğu yönündedir.

4.3. Sosyal Yardımların Kadınların Emek Arzı Davranışına Etkisi

Sosyal yardımların niteliği ve istihdamla ilişkisi birçok farklı platformda, farklı bakış açılarıyla tartışılan bir konudur. Ancak, iktisat literatüründe az sayıda çalışma sosyal yardımları ele almıştır. Bu çalışmaların önemli bölümü de yoksulluk olgusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Buna ek olarak, kadınların istihdama katılımının düşük olması, ataerkil toplum yapısı ve cinsiyete dayalı işbölümü vb. dezavantajlardan dolayı, Türkiye’de yoksulluğun kadınlaştığı konusunda literatürde görüş birliği bulunmaktadır.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı; tüm yoksullar arasında, kendilerini ve ailelerini geçindirmek zorunda olan kadınların payının en fazla olması anlamında kullanılmaktadır (Goldberg ve Kremen, 1990). Açıköz (2010) ise; kadın yoksulluğunu açıklayan etmenleri “ayrımcılık, hane içindeki eşitsizlikler, düşük ücretler, yasal eşitsizlikler ve hane reisinin kadın olması” şeklinde sıralamıştır.

Bu düşünceden hareketle, kadınlaşan bu yoksulluğun araştırmanın hedef kitlesi tarafından deneyimlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Başka bir ifadeyle; araştırmanın hedef kitlesi, yoksulluğun kadınlaşmasının sonuçlarına katlanan kesimi temsil etmektedir. Buna ek olarak, iktisat literatüründe Türkiye’de kadın istihdamı ile sosyal yardımları ilişkilendiren araştırma sayısı yok denecek kadar azdır. Oysa hem kadın istihdamı hem de kalkınmaya etkisi bakımından, kadın istihdamı ile sosyal yardımları ilişkilendiren, sosyal yardımların niteliğini tartışan akademik çalışmalara ve politika önerilerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Literatürdeki bu boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmak amacıyla, “**Sosyal yardımların kadınların emek arzı davranışı üzerinde negatif yönlü bir etkisi var mıdır?**” sorusu, bu tez kapsamında ele alınan üçüncü ve son sorudur.

Kadınların emek arzı davranışlarıyla sosyal yardımlar arasındaki ilişkiyi tanımlayabilmek için öncelikle örneklemin; (i) (kişisel giderleri için harcayabileceği) paranın önemi, (ii) ev dışında çalışma ve kendi parasını kazanma ve (iii) yoksullukla mücadelede devlete düşen görevler konusundaki düşüncelerinin keşfedilmesi amaçlanmıştır.

Kişisel giderleri için harcayabilecekleri gelirlerinin olmamasının emek arzı yönünde motivasyon yaratabileceği düşüncesiyle, katılımcılara öncelikle **“kendileri için ne kadar sıklıkla alışveriş yaptıkları”** sorulmuştur. Katılımcıların tümünün kişisel ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamadığı, kişisel ihtiyaçları için kullanabilecekleri gelire ya hiç sahip olmadıkları ya da kısıtlı bir bütçeyle ihtiyaçlarını giderdikleri görülmüştür. Ancak, katılımcıların tümü yoksulluğu kanıksamış ve kişisel ihtiyaçlarını karşılayamama durumunu normalleştirmiştir. Toplumsal yapının da etkisiyle, çocuklarının ihtiyaçlarına öncelik vermektedirler. Bu nedenle, kişisel giderleri için yeterli gelire sahip olmama durumunun (araştırmanın hedef kitlesi için) beklenilen aksine, emek arzı yönünde güçlü bir motivasyon oluşturmadığı anlaşılmaktadır.

Zor, valla yapamam. İki yıldır sürekli çalışıyorum. Aldığım parayla da anca, yeme-içme. Şahsen bir bayan olarak hiçbir üst falan kendim için yok. Alamadım yani, yok. Çünkü 500-600 milyona dört çocuğa bakmak çok zor, öyle kolay değil hani. Şimdi dört çocuk da değil. Biz aynı evde dokuz çocuk, abim, yengem, ben... Abim çalışmıyor. Zor yani.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

Üstüme başıma hiç doğru düzgün bir şey alamıyorum inan ki. Çocuk da okula gidiyo, ona da belediyeden önlüğünü falan veriyolar. Kendi imkânım ile alamıyorum.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

Valla ben kızımın, yeğeniminkilerle gerçeği konuşmak istersem. Ama kızım giyimi sever, oğlum giyimi sever, ufak kızım sever. Ben onun bunun şeylerini giyiyorum. Onun derken, ablamın, yeğenimin falan yani. Ancak geçiniyoruz ki zaten. Kira yatırıyoruz, elektrik geliyo. Elektrik yatırıyoruz, doğalgaz geliyo. Hadi doğalgazı da yatırıyoruz, öbür ay geliyo. Toplayamıyosun ki bir kenara.

(T3, 41, İlkokul mezunu)

İ-ih! Yok ki, alayım. İnşallah bu iş olur da hayırlısıyla. Şu anki ayakkabım bile benim ayağımdaki, bot giymişim, benim diğer kız bana yollamış. Anne al ben giymiyorum, al sen kendin giy, dedi anne. Ayakkabıyı, kabanı kızım bana yolladı. Olursa oğluma almaya çalışırım, gençtir çünkü.

(D1, 51, Lise terk)

Valla yılda bir kere iki kere yapabiliyorum ucuzsa. Zaten çocuklara adamışız kendimizi. Ne olsa onlara.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Yani bazen yapabiliyorum. O da yani, 5 – 10 milyonluk işte bir şey bulursam alıyorum. Ama fazla üstlü şeylere de gidemiyorum. Yani uygun olduğu sürece alıyorum, pahalı olduğu sürece kesinlikle alamıyorum. Parama bağlı yani. Yani ben anneyim. Benim yemediğimi ben çocuklara yediriyorum. Benim giymediğimi ben onlara giydiriyorum. Şu an gördüğünüz bu montum bekârlıktır. Şu botum bekârlıktır. Yemin ediyorum sana dokuz yıllık evliyim, yani hiçbir şey almıyorum. Almam da. Neden? Çocuklarım için.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

Hayır, yapamıyorum hiç. Benim arkadaşlarım falan var, onlar bana getiriyor. Alıyolar yani arkadaşlarım sağ olsun, öyle. Hep biz öyleyiz, çocukken de, hiç değişmedik. Çocuklarıma da çevrelerim yani, bana yapanlar onlara da alıyolar. Fıstıktan aldıklarımı biriktiriyorum çocuklarıma, okula gidiyolar, onların gidasına filan ancak, yetmiyor bile. Gün boyunca okuldalar, yetmiyo. Onlar benden çok istiyö, anne markete gidelim, anne markete gidelim. Sesimi çıkartamıyorum. Dinliyorum sadece. İyi olur inşallah bundan sonra. Yani ben kendimi böyle aşağılanmış gibi hissediyorum hep. Böyle giyiniyorum, herkes bana sen niye böyle giyiniyosun? Hiç kendine bakmıyosun. Ee, olmazsa nasıl bakayım kendime? Bu kadar geliyor, bu kadar yapabiliyorum. Daha na'piim?

(G1, 34, İlkokul mezunu)

Fazla değil. Üç ay, beş ay... Mesela iki ayda bi pantolon aldıysam, üç ay sonra bi ayakkabı alıyorum. Dört ay sonra bi yazma felan alırım, o şekilde. Evliyken ama hiç yapamıyodum. Evlenmeden önce çalışırken çok rahat yapıyodum. Şimdi küçük kardeşime öncelik veriyoruz. Okula gidiyor çünkü arkadaşlarına özenir.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

Yapabiliyorum az çok. İhtiyaç olunca alıyoruz yani aşırı olmasa da. Daha çok çocuklara...

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Şu anda eşimden de ayrıldığı için, bütün evimin giderleri, kiram, elektrik, su, doğalgazımı kendim ödediğim için, kendime çok fazla para ayıramıyorum. Biraz zor yani. İhtiyaçlarımı mesela, ben çok marka düşkünü değilim. Ben eğer hoşuma gitmişse, atıyorum bir çorap veya bir bluz, hoşuma gitmişse, eğer ucuzsa da, yani marka önemli değil, hoşuma gitmişse, bu bana yakışır, ben bunu severek giyebilirim diyosam, bir de bana, bütçeme uygunsam, atıyorum beş lira on liraysa, ben onu alıyorum. Öyle yani çok yüksek markalardan alamam. Ama geçen gün benim gelinim bana hediye olarak Koton'dan, bu mesela benim için markadır, bana bir etek aldı. Eyvallah dedim, sevindim, teşekkür ettim yani. Hatta anne bedenimiz beraber uyuyo, beraber giyeriz, dedi yani. Bazen çocuğuna baktığım insanlar anneler gününde, yeni yılda falan, önceden alıyolardı. Hani, bluz olsun, kol çantası olsun, ne bileyim, bi'seyler alıyolardı bedenimi bildiği için. Ama şu anda paraya daha çok ihtiyacım olduğu için, mesela bayramda veya yılbaşında veya doğum günümde bana elli lira para verirler sen istediğini al diye. Şu anda öyle yani.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

İhtiyaç olduğu zaman diyelim. İhtiyacım olduğunda karşılıyorum yani. Gerçi şu an eşim cezaevinde olduğu için pek bir şey almıyorum ama evdeyim zaten, ihtiyacım da olmadı yani. Bebeğin ihtiyaçları daha önemli şu an. Çünkü her gün büyüyor.

(K2, 39, Lise terk)

Çok aralıklarla, kırk yılda, çok nadir. Daha çok kızım için. O büyüme çağında olduğundan, ihtiyacı artıyo, gün gün farklılaşıyo. Daha çok ona yöneliyorum.”

(K3, 40, Lise terk)

Emek arzı ve “kendi parasını” kazanma konusundaki düşüncelerini keşfedebilmek amacıyla; çalışma deneyimi olmayan katılımcılara “**Kendinize ait bir geliriniz olsa, hayatınızda ne tür değişiklikler olurdu?**”, çalışma deneyimi olan katılımcılara ise “**Çalışmadığınızda, çalıştığınız döneme göre hayatınızda ne tür değişiklikler oluyor?**” soruları yöneltilmiştir.

Örneklemi oluşturan kadınların üçünün çalışma deneyimi yoktur (D2, G1 ve G3). Araştırmanın ilk iki bölümünde D2, çalışmak istediğini ancak eşinin ve ailesinin izin vermediğini; (vefat eden) madde bağımlısı eşinden ve ağabeylerinden sürekli şiddet görmüş/gören G1, özellikle yaşlı erkeklerden çok korktuğunu, sokağa çıktığında kendine saldıracaklar gibi hissettiğini ve MS hastası olduğundan

çalışmadığını; G3 ise, eşinin geliri yeterli olduğu ve kendisinin mesleği olmadığı için, çalışmasını istemeyen eşine karşı çok ısrarcı davranmadığını ifade etmiştir. D2 ve G1 yeterli gelirleri olmadığı için, ailelerinin diğer üyeleriyle (eşinin ailesi / anne, baba ve ağabeyinin ailesi) birlikte yaşamaktadır. Emek arzı sonucu kendine ait gelire sahip olma durumunun bu iki kadın için, (çekirdek aile olarak) kendilerine ait bir eve (ve dolayısıyla yaşama) sahip olmak anlamına geldiği görülmektedir. Bununla birlikte, her iki katılımcı da (sebebi sorulmamasına rağmen) çalışmalarına izin verilmemesi ve özgüven eksiklikleri nedeniyle bu hayallerini gerçekleştiremediklerini vurgulamışlardır. Hanehalkı geliri görece daha fazla olan G3 ise, çalışırsa kendini daha güçlü hissedeceğini ifade etmiştir.

Çok şey değişirdi. Mesela yani belki iyi bir yere taşınabilirdim, güzel bir yere. Çocuklarım eğitim olarak daha şey olabilirdi, daha iyi olabilirdi. Yani böyle geçimimiz daha çok iyi olabilirdi. Mutfağıma daha çok fazla şeyler girebilirdi. Mesela eşyam hiç yok. Ben evlendim, bana hiçbir şey alınmadı. Eşyalar alabilirdim, evimi yenileyebilirdim. Yani, isterdim. İş olsa, gönderseler yani, her şey olur.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Çok güzel şeyler değişir, istediğimi de alabilirdim yani. Yani çocuklarımla beraber olmak isterdim. Lüks değil de, kendi normal hayatımı yaşamak isterdim. Bi evim olsun isterdim çocuklarımla beraber. Maddi zorun olsun istemezdim. (Gülüyor) Yiyip içip gezmek isterdim. Bunu yapmak isterdim ama yapamıyorum bak, güvenim olmadığı için yapamıyorum.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

Kendime ait bir maaşım, hele sigortam olursa; daha güçlü hissederim kendimi. Her istediğimi alabilirim. Ondan sonra çocuklarıma daha iyi şeyler yapabilirim yani. Büyük oğlum mesela üç yıl oldu askerden geleli, evlenme çağına geldi mesela. Evlendirmek isterim. Belli bir köşeye bi şeyler, bir takım birikimler yapabilirim yani. Kızım var, oğlum var. Onların gelecekleri için.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

“Çalışmadığımızda, çalıştığımız döneme göre hayatımızda ne tür değişiklikler oluyor?” sorusu sorulduğunda, çalışma deneyimi olan dokuz katılımcıdan sadece üçü, “kendi param” vurgusunda bulunmuştur. Kendi parasını kazanıyor olmanın

öneminden bahseden bu üç katılımcıdan biri olan K1, örneklem içindeki çalışan iki kadından biridir. Kayıtdışı olarak çocuk bakıcılığı yapmaktadır. “Kendi param” vurgusu yapan ikinci katılımcı ise, K2’dir ve meslek sahibi olmasına rağmen, sekiz aylık bebeği olduğu için çalışmadığını ifade etmiştir. K1 ve K2, hayatlarının her döneminde çalıştıklarını, sadece çocukları küçükken çalışmaya ara vermek zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir. “Kendi param” vurgusu yapan son katılımcı olan G3 ise, henüz resmi olarak boşanmadığından tekrar çalışmadığını (eşinin rahatsız ettiğini), bu sürede meslek kursunu tamamlayıp daha iyi şartlarda bir iş bulabileceğini düşündüğünü ifade etmiştir.

Mesela en azından kendi ihtiyaçlarımı görebiliyodum. Bi bakım olsun, bi kıyafetim olsun. İçimden geldiği gibi, istediğim gibi alabiliyodum, çünkü kendi param. Evin ihtiyacı olsun, kardeşlerim bi’şey istediği zaman özellikle, onlara bi’şey yapabiliyodum. Ama şimdi yapamıyorum. Mesela yeri geliyo, annemden para istediğim zaman çekiniyorum. Utanıyorum.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

Çok sıkılıyorum. Çünkü alıştım ben. Hem parasal açıdan hem bedensel açıdan. Ben evde sıkılıyorum. Ben artık alışmışım yani. Alışmışım, evde oturmak beni sıkıyo. Bana göre değil. Yani yemek yapayım, bi çay yapayım. Ha, çay içerim evimde. Hani böyle bana gelsin komşum, sen bana gidelim, bugün ona gidelim, onlar beni sıkıyo, boğuyo ve yapmam da zaten. Öyle sevmiyorum yani. Ben işime gideyim geleyim, kendi paramı bileyim. Zaten çocuk bakmak çok zevkli bi’şey. Çocukları sevmek çok önemli bi’şey. Onunla günün nasıl geçtiğini anlamıyosun zaten, o başka bi’şey. Bir bakmışsın sabah gitmişsin, bir bakmışsın gerçekten akşam olmuş. Olay bu yani. Güzel bi’şey.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

O zaman kendi paramı kendi cebinde tutuyosun tabi, daha güzel oluyo, maddi özgürlüğün oluyo. Şu anda da, burda evli olduğum dönemde yani, bir sıkıntı olmadı ama tabi ki kendi cebindeki para gibi olmaz.

(K2, 39, Lise terk)

Hayatlarının çalıştıkları ve çalışmadıkları dönemlerini kıyaslamaları istendiğinde; T1, T3 ve K3 çalışmanın zorluklarını dile getirmişlerdir. Bu durum, katılımcıların emek arzını “tatmin sağlayamadıkları ve hayatta kalabilmek için yerine

getirmek zorunda oldukları yorucu ve güç bir zorunluluk” gibi algıladıklarını göstermektedir. Bu noktada, T1, T3 ve K3’ün hane reisi olması dikkat çekicidir. Emek arzına olumlu bir anlam yükleyen ve “kendi param” vurgusunda bulunan katılımcıların üçü de hane reisi değildir. (K1 eşinden boşanmıştır ancak, çocuklarının evliliğinden sonra boşandığı için bakmakla yükümlü olduğu kimse yoktur). Bu nüans, hane reisi konumundaki kadınların kazandıkları parayı “kendi paraları” olarak görmediklerini ve literatürde “çalışan yoksullar” olarak adlandırılan bu grup için (daha büyük ekonomik güçlükler, daha fazla sorumluluk vb. nedenlerden dolayı) iş tatmininin daha düşük olduğunu düşündürmektedir.

Maddi açıdan mı? Onun dışında hiçbir değişiklik olmadı sadece çalışma hariç. Hayat hep aynı. Artan bir şey olmadı. Eksilenler bazen oldu da, ama artan bir şey olmadı yani. Şimdi şöyle oldu. Eşimle beraberken hani durumum iyiydi yani, tabi ki sonuçta bir baba, çocuklarının başında çalışan bir insan. Çocuklarına bakacak güçte. O öldükten sonra işte çocuklar gerçekten perişan oldu yani. Ev yok bir şey yok. Hani şu an sığıntı demiyelim ama sığıntı gibi yaşıyorsunuz hani. Olsun yengemiz de olsa yani onun da bir takım sorunları var, çocukları var. Birlikte zor oluyo ama işte çocuklarla beraber nereye gideceğimi bilmiyorum, hani bir ev yok, gelir yok. Babadan hiçbir şey kalmadı. Çok zor günler geçirdik, mecburen buraya gelmek zorunda kaldık. Buraya gelince de yani mecburen bir işe atıldım. Mecbur çocuklara birisi bakacak.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

Gördüğün gibi! Müthiş bi’şey yok yani. Nasıl diyebilirim, ne diyebilirim yani. Düşün, konuştuğumu sen anlıyorsun zaten. Çalışırsan paran var tabi ama bu iki aydır çalışmamam, kalbe stent takılması... Rezil olduk yani. Evime gelsen, dolaba baksan, acırsın halimize. Ha, çalışmanın kötü yanı yok mu? O da var illa ki. Yani çalıştığında iyisi kötüsü hepsi karışıyo ama en azından akşam ne yicez demez çocukların. Anlatıyorum işte her şeyi.

(T3, 41, İlkokul mezun)

Çok fazla yoruluyorum. Şimdi biz geç saatlere kadar çalıştığımız için, dışarıya çıkmak artık mümkün değil. Sadece ev ve iş. Kötü bir değişiklik ama para kazanmak kolay değil.

(K3, 40, Lise terk)

Örnekleme T1, T3 ve K3 dışında hane reisi konumunda olan iki katılımcı daha vardır: T2 ve D1. İlerleyen yaşları ve sağlık problemleri nedeniyle iş bulabilmeleri diğer üç katılımcıya göre güçleşmiş olan T2 ve D1 de iş tatmini belirtmemekle birlikte, soruyu farklı açıdan ele alarak; çalıştıkları dönemde karşılaştıkları güçlükler yerine çalışmadıklarında karşılaştıkları güçlükleri vurgulamışlardır. T2 ve D1'in emek arzını “**muhtaç olmaktan kurtulmak**” olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Hayatımda işte, çok şey geçirdim yani çalışamayınca. Maddi durum iyi değildi, çocuklara bi'sey yedirmiyodum. Böyle yardımlarlan, çoğu zaman bizi bilen kişiler gelip yardım ediyodu bize. Yani onunla geçindik. Gün oluyodu yani böyle battaniyeye sarıyodum çocukların ayağını. Şu an Allah razı olsun başbakanımızdan kömür veriyor bize yani, o kadar kötü değil yani.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

Yani hastayım, iş aramam çalışınca. Bu saatten sonra hani ona buna... Yok... Ablamgil hani bazen verir, maaşlıdır. Abimgil konuşmuyolar. Ne bilem yani, ne bilem. Kendimi böyle eziklik içinde hissediyorum. Yani ev kiramı vermeyince, elektrik, su paramı, ev kiramı vermeyince. Bazen iki ay birikiyo, üç ay birikiyo. Hemen bir senedir yani ben bu hastalıktan, şekerden dolayı hani raporum var, yardım alıyorum üç ayda bir 750. Götürüp ev kirasını ödüyorum. Elde bi'sey kalmıyo yani. Ayda 500 gelirim olsa, onu verince kiraya, diğeri yani elimde kalır, her şeye yeter yani. İhtiyacımı giderebilirim yani ne bileyim, kimseye ağız eğmem.

(D1, 51, Lise terk)

“Çalışmadığımızda, çalıştığınız döneme göre hayatınızda ne tür değişiklikler oluyor?” sorusuna verdiği cevapta, gelir durumunda meydana gelen değişiklikten bahsetmeyen tek katılımcı D3'tür. D3 araştırmanın ilk iki bölümünde çalışmak istediğini belirtmesine rağmen; İŞKUR'dan gelen geçici süreli iş teklifini hem kendisinin hem de eşinin kabul etmediğini, sürekli bir iş bulması durumunda çalışabileceklerini ifade etmiştir.

Mülakatın ilerleyen bölümlerinde ise; iş bulmak için yeterince çaba sarf etmediğini düşündüğü eşiyile, bu sebeple sık sık kavga ettikleri, geçimlerini büyük

ölçüde sosyal yardımlar ve ramazan vb. dönemlerde çevreden gelen yardımlarla sağladıkları öğrenilmiştir.

Dağlar kadar fark var. Ben bekârken daha rahattım. Evlendim. Çoluk çocuk olduğu zaman yani, bir de ev üstünde olunca, çok yoruluyorum. Kendime vakit bilene ayıramıyorum.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

Benim dosyam iptal olmuştu, geldim kaymakamlığa, dedim benim durumum yok. İşte dedim benim evime geldiniz, evimi gördünüz dedim. Ayıptır söylemesi, mutfağımı gördünüz, yani benim yaşantımı gördünüz dedim. Beni zengin buluyosanız, o yardımı bana yapmayın dedim. Ama bakın ben ne haldeyim, beni biliyorsunuz dedim. O şekilde dosyayı tekrar yaptırdım. Yani iki ayda bir 100 milyon gelse bilene değil kendime, çocuklarım için. Çocuklarım aç kalmasın. Hatta çoğu zaman da yeri gelmiş eşimle kavga çok zaman da etmişim. Onu boşamaya kadar da belki gitmişim. Neden? Çocuklarım için ki, sen bir babaysan, babalığını yapmak istiyosan, çocuklarını düşün. Benden daha çok sen düşüneceksin. Sen çocuklarının üzerine olacaksın. Yani ben anneyim, çocuklarımı kendimden çok düşünürüm zaten. Ama yapmaz. İş yok der. Herkese var, sana niye yok? Yani bu yardım olmasa, ramazanda felan getirilenler olmasa ne yapardık bilmem. Onlar da benim geçimimle yani, saklarım, hep gıdım gıdım. Çünkü bilse, alır yani. Onun okeyine gideceğine benim çocuğumun boğazına gitsin.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

Katılımcıların, emek arzı ve kendine ait bir gelir sahibi olma konusundaki düşünceleri hakkında fikir sahibi olduktan sonra, devletin sosyal yardımlarla ilgili sorumlulukları hakkındaki düşüncelerinin öğrenilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple katılımcıların tümüne **“Daha iyi bir hayat yaşamanız için devlet ne yapmalı, devletin bu konuda sorumlulukları olduğunu düşünüyor musunuz?”** sorusu yöneltilmiştir. G3 devletin sorumluluğunu yerine getirdiğini düşündüğünü ifade ederken, K3 ise cevap vermek istememiştir.

Yani bilmiyorum ki devlet bizim için ne yapmalı? Hani eşim artık çok şükür başımızda. Oğlum da haylaz okumadı, üç yıldır işe de giremedi ama şimdi fabrikaya girdi çok şükür. Daha yeni, sigortası başlamış daha aylık alamadı. Ama düzenli bir işi oldu çok şükür. Eşim de emekli ama evde oturmak istemiyor, bekçilik yapıyor. Bizden daha çok ihtiyacı olanlar vardır yani. Küçük kızıma kaymakamlığımız sayesinde verilen bu 150 TL burs yeterlidir herhalde. Kaymakamımızdan Allah razı olsun, eşim yokken bize sahip çıktılar yani.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Yorum yok şu an. Tabi ki var bir düşüncem ama şu an dile getiremicem, o yüzden.

(K3, 40, Lise terk)

Çalışma deneyimi olmayan, yeterli geliri olmadığı için ailenin diğer üyeleriyle birlikte yaşamak zorunda kalan ve emek arzını, kendilerine ait bir eve sahip olma şansı olarak değerlendiren D2 ve G1'in devletten beklentileri farklı olmuştur. D2, devletin eşine ve kendisine iş vermesini istediğini ifade ederken, (sosyal hayata katılmakta zorluklar çeken ve MS hastası olduğu için çalışamayacağına inanan) G1 ise devletten düzenli, maaş benzeri, bir yardım almak istediğini ifade etmiştir.

Devlet bize iş versin. Biz de çalışalım ki bizim durumumuz da iyi olsun. Biz de şeylere girmeyelim yani o kadar yardım peşinde koşmayalım. İsterim iş versin bize. Başka da bir şey istemem.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Ben dünyaya bir daha gelseydim, zengin bir ailenin kızı olmak isterdim. Olmadı işte. Bize bakmasını isterdim yani bizi bir maaşa bağlamasını isterdim yani çocuklarıma, bana. Yani herkes bakıyorum çocuklarını maaşa bağlatıyorlar ama ben onu yapamıyorum. Bilmiyorum!

(G1, 34, İlkokul mezunu)

Kendi parasını kazanmaya önem atfeden katılımcıların devletten beklentileri; eğitim, sosyal güvenlik ve iş güvenliği vb. alanlarda olmuştur. Eğitimini (kendi isteğiyle) yarıda bırakmış G2, devletin eğitimini tamamlamasına yardım etmesini istediğini belirtmiştir. K1, yirmi yılı aşkın süre kayıt dışı çalıştığı için, sosyal yardımları 'hak' olarak gördüğünü özellikle belirtmiş ve yaşadığı aksaklıklardan yakınmıştır. 10+ yıldır çalışan K2 ise, çalışanların tümünün 'hakkını alabilmesi

için' işletmelerin devlet tarafından etkili şekilde denetlemesini istediğini belirtmiştir.

Devlet bana nasıl yardımcı olabilir? Bana çok iyi bir okuma fırsatı verebilir. Okumama yardımcı olabilir. Çünkü yani belli bir süre sonra okulu bırakmışım. Lise bölümlerinin hiçbirini bilmiyorum. Onun için bir destek felan, hani düzgün bir öğretmenden yardım alabilmek. Gece liseleri var diyolar mesela, nasıl başvurulduğunu hiç bilmiyorum. Yani o tarzda şeyler istiyorum.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

Hmm, evet, devletin görevleri olduğunu tabi ki düşünüyorum. Aslında öyle yaptıklarını sanıyorlar, ya da oluyo mu da bizim haberimiz yok, onu da bilmiyorum. Ben yeşil karta başvurduğum, sorun çıktı. Sigortası, eşi olmayan yani yardıma ihtiyacı olan kadınlara para yardımı yapıyor dediler. Ona başvurduğum. Yine sorun. Bugün onu almak için geldim işte. Bugün git, salı günü kayıt yenilemeye bir daha gel. Kaydın yenilenmesi gerekiyormuş yıl değişince. Bunu daha önceden söyleyin, ben başıma gelecekleri bileyim, ona göre evimden çıkayım ya da o prosedürü takip edeyim. Ben yani her gün kafama göre izin alıp buraya gelemem ki. Geldiğim zaman şuraya git, oraya git, buraya git demesinler bana. Baştan söylesinler, düzgün gitsin her şey ki yardım yapıyorlarsa yani, yardımı olsun. Böyle dilendiriyorlar insanları resmen. Bugün gel, yarın oraya git, öbür gün tekrar gel. Değil mi ki ben yirmi yıldan fazla çalışmışım ama karşılığını alamamışım, bir sigortam yok, emekliliğim yok yani, bu yardım benim hakkım değil mi? Haa, devlet evde çocuk bakanlara sigorta getirdi şimdi, getirdi de şimdiye kadar nerdeydi? Yani şimdi sigorta geldi ama sözde. Bu işte sigorta falan yok yani. Beğenmezsen kapı orda, nasıl istersin sigorta? Hak ettiğim yardımı adaletlice, zamanında, düzgünce almak isterim. Bunu isterim yani, başka ne isticem ya ben devletten?

(K1, 51, İlkokul mezunu)

Çalışanlar yani tam olarak hakkını alsın isterdim herhalde. Birçok işyerinde alıyolar, birçok işyerinde de alamıyorlar. Yani bu bir gerçek. Devlet yeterince denetlemiyor. Ben mesela o zaman paraya ihtiyacım olduğu için sigorta istememiştim. Onun parasını da kendim almak için yani. Ama devlet buna izin vermese, emeklilik umudum olurdu şimdi. Başka devletin adına düşen? Bilmiyorum, ben bu son dönemlerde insanların gayet rahat yaşadığını düşünüyorum. Hiç kimse gezmesinden, yemesinden içmesinden, lüksünden aşağıya kalmıyo. Çünkü yaşım çok da küçük değil yani, insanların nasıl eşyalarla yaşadığını biliyorum. Şu an da para yok diyen insanların evindeki eşyaları da görüyoruz. Ben çok da insanların sıkıntı çektiğini düşünmüyorum. Sıkıntı çekenlerin de kendilerinden çektiklerini düşünüyorum. Hepimiz için geçerli bu.

(K2, 39, Lise terk)

Eşleri vefat ettiği için hane reisi konumundaki, kısa bir süredir geçici işsizlik döneminde olan ve emek arzını “tatmin sağlayamadıkları ve hayatta kalabilmek için yerine getirmek zorunda oldukları güç bir mecburiyet” olarak algılayan T1 ve T3’ün devletten beklentileri farklı yönde olmuştur. Yeterli geliri olmadığı için abisiyle birlikte yaşayan T1, ayrı eve çıkabilmek için devletten maddi yardım almak istediğini ifade etmiştir. T3’ün beklentisi ise; kendisine, kızına ve oğluna iş şeklinde olmuştur. Buna ek olarak T3, sosyal yardımların dağıtımında adalet gözetilmediğinden yakınmıştır.

Ben hiçbir şey istemiyom, sadece bir evim olsun, küçük bir odam olsun. Çocuklarım orda bakayım yeterlidir. Abimin alt kat boştu. Orda ikametgâh ettim bir hafta falan. Yapamadım. Yapamadım. Çocukları yengem aldı. Yani mecburen. İşe gitmem lazımdı. Kirasını ödeyemedim. Elektriği vardı. Bir sürü sıkıntısı vardı.”

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

Valla devletten ne istiyorum? Kızım, oğluma, kendime iş istiyorum. Yani bir gelsinler burda ne insanlar var. Ben o ramazanda şunda bunda bir yardım görmüyorum. Neler var burda, hepsinin sigortası var, geliri var şeyi var, her ramazan yiyecekleri böyle geliyo. Ben bi’yere gittim mi, aaa sen gayet sağlamsın. Ben çorabımı giyemiyorum. Nasıl sağlamım ben? İlla arkamda bir kişi mi buldurmam lazım veya maddiyat mı olması lazım ben bunu koşmam için?

(T3, 41, İlkokul mezunu)

Eşleri vefat ettiği için hane reisi konumunda, ilerleyen yaşları ve sağlık sorunları nedeniyle de iş bulmaları oldukça güçleşmiş olan T2 ve D1; devletin kendilerine maaş benzeri, düzenli bir yardımda bulunmasını istediklerini ifade etmiştir. Buna ek olarak D3, yardımların dağıtılmasında adalet gözetilmediğinden yakınmıştır.

Devlet yani, geçinecek kadar bize bir yardım etsin istiyom. Şu an bana şey gelmiş, 7,5 lira ceza geldi. Onu ödüyom işte, ayda 200 TL ödüyom. Bizim elektriğimizin abonesi yoktu da. Ben her yere başvurduğum dedi, evin ruhsatı olmazsa biz sana abone vermiyoz. Bizim ev imarda değil. Ben ne yapayım? Ben de sayacı takmışım oraya. Sayacı kestiler, şu anda bana ceza geldi 7,5 lira. Onu ödüyom işte bi yardım eden yok. Evde çalışan yok işte. Bi kız atölyede çalışıyo 600 lira 500 lira işte alıyo. Oraya ödüyom. O da hasta, bayılıyo diye çıkarıyolar işten. Ben bilmiyom ne yapıcım.

(T2, 41, İlkokul mezunu)

Valla devlet baba eksik yapmıyor. Bu başa gelenler, yardım verenler, bu devlet kapıları, onlar yapmıyorlar. Yoksa devlet babada yok yoktur yani, yapıyor, veriyor. Ama ne bilem. Ben ne istiyorum? Gelsinler kapı kapı çalsınlar, baksınlar. Kim mağdursa, kimin evi yoksa kimin maaşı yoksa muhtardan sorsunlar, kimin ihtiyacı varsa ona versinler. Evi olan, arabası olan yardım alıyo. Asıl yardıma ihtiyacı olanlar alamıyo. Var komşularım da var benim. Mahlede var öyle insanlar. Bizim haberimiz bile olamıyor. Bak bu başkanın işi vardır. Seçim diye, şey dağıttılar ramazanda, söyleyebilir miyim yani? Söyleyebilir miyim, bilmiyorum. Hah, AK Parti dediler, dağıtıyorlar. Ben kaç kez telefon açtım. Evet, tamam geliyor, sorumlu dedi geliyor. Sorumluya da telefon açtım. Mahle sorumlusuna açtım, getirmedi. Yardım paketi dağıtıyolar, kaç kez telefon açtım getirmediler. Şimdi o yardım devlet babanın değil mi? Telefonlarını bile buldum o kadar, kimse bize bir şey getirmedi. Bayramda yardım paketi gelmedi. Ama herkes kendi adamına veriyolar.

(D1, 51, Lise terk)

Sosyal yardımlar ve ramazan vb. dönemlerde çevreden gelen yardımlarla geçimlerini sağladıklarını ifade etmesine rağmen; İŞKUR'dan gelen geçici süreli iş tekliflerini kabul etmediğini, sürekli bir iş bulması durumunda çalışabileceğini belirten D3'ün **“Daha iyi bir hayat yaşamanız için devlet ne yapmalı, devletin bu konuda sorumlulukları olduğunu düşünüyor musunuz?”** sorusuna verdiği cevapta herhangi bir somut beklentisi olmamıştır. Devlete/yöneticilere ulaşmak, kendisine yardım edilmesi, çocuklarına bakılması gibi devlet tarafından sağlanan sosyal yardımlara bağımlılık göstergesi olarak değerlendirilebilecek ifadeleri olmuştur.

“Daha iyi bir hayat yaşamanız için devlet ne yapmalı, devletin bu konuda sorumlulukları olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu on iki katılımcının tümüne yöneltilmiştir. K3 soruyu cevaplamamış, G3 ise devletin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirdiğini düşündüğünü ifade etmiştir. Geriye kalan on katılımcıdan beşi (T1, T2, D1, D3, G1) “düzenli para yardımı” talebinde bulunurken; diğer beşinin (T3, D2, G2, K1, K2) talepleri ise, eğitim ve iş tabanlı

olmuştur. Buna ek olarak, iki katılımcı yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmadığından yakınmıştır.

G2 hariç, katılımcıların tümü sosyal yardım başvurusunda bulunmuş ve çeşitli yardımlardan faydalanmaktadır. Ancak, hiçbiri aldıkları yardımın niteliği, hangi şartlarda almaya devam edeceği ve dahi, hangi sıklıkla alacağı konusunda bilgilendirilmemektedir. **“Sosyal yardım olarak ne alıyorsunuz?”** ve **“Aldığımız bu yardımları hangi şartlar altında almaya devam edeceğimiz konusunda bilgilendirildiniz mi?”** sorularına verilen cevaplar, sürecin şeffaf bir şekilde ilerlemediğini ve yardımların nitelikleri/şartları vb. hakkında yeterince bilgi sahibi olmamanın, “yardımların dağıtılmasında adaletsiz davranıldığı” algısına yol açtığı görülmektedir.

Yok, ben almıyorum sosyal yardım. Şahsım almıyor. Bi’defa işte annem terazi yaparken gazeteci görüyor, kız kardeşimlen beraber. Sağ olsunlar, kız kardeşime yardımcı oluyolar. Yani çocuk odası getirdiler sağ olsunlar. Önce eve gelip baktılar, ilk önce. Baktılar odası yok. Bizim kız da odası olmasını çok istiyordu. Sağ olsun kaymakam beyimiz ona bir genç odası hediye etti. Onun dışında aylık almıyorum. Sabah buraya geliyorum işte, yemeklerimi burda yiyiyorum. Ona da yardım diyebilir miyiz, bilmiyorum. Kömüre birkaç defa annem başvurdu, hatta kömür, bize kömür çıkmış ama bizim muhtar başkalarına vermiş. Anneme değil, kendi yakınlarına vermiş yani. Onu da öyle alamadık. Vakıf falan bilmiyorum ben. Gitmedim hiç. Gitmem de yani. Çekinme değil de yani, kazanıp almak varken, elim ayağım sağlam, çalışarak almak varken niye hakkım olmayan bir şeyi alayım ki? Günahtır. Yaşlısı olur, hastası olur. Ben emek vermeden bir şey almak istemiyorum yani.

(G2, 25, İlköğretim mezunu)

Dul maaşı alıyorum. Bir de dün kömür geldi. Fazla bi’şey yok yani. Yardım alamıyorum öyle. 500 dul maaşı, o da üç ayda bir. Yani iki ayı doluyo, üçüncü ayın başında alınıyo sanırım. Altı ayda bir 100 lira gıda yardımı, o da bayram için. Gerçekten o kadar zor durumdaydım. Dört çocuğumu da aldım kaymakamlığa gittim. Yani bi dilendim adeta. Yani, dönüp de bakmadılar bile. Senin gibi kaç kişi var. Yani çocukları yuvaya vermeyi bile düşünüyorum. Yani verecem yani, bakacak gücüm yok. Bakamam yani. Yardımcı olan kimse yok, kimse yok. Ya işte anlatıyorum durumum yok, dulum. Öyle yani. Onlar bir şey anlatmıyor. Öyle bir şey yok.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

İşte kaymakamlıktan şey veriyo, 100 lira maaşı veriyo. Başvurdum dul maaşına ama sadece bayramdan bayrama 100 lirayı veriolar. Şimdi onu inkâr etmiyom. Seneden seneye bir gıda da veriyo ramazanda, bir de işte 100 lira para. Onun dışında bir de kömürümüz geliyo. Başka yardım yok yani. Komşular veriyo çoğu zaman, tanıdıklar, yani beni bilen insanlar. Bazen giysi getiriyo bana, alıp da getiriyo yani. Çocuğa ayakkabı getiriyo. Bize tanıdıklar yardım ediyo yani. Ben öyle başka şey, kimseden yardım istemiyom. Tanyan kişiler getiriyo, beni bilen kişiler. Ben dedim ki başbakana bir mektup yazayım, onun da adresini bilmiyom. Bu şey için, ceza için. Çok sıkıntı çekiyom. Çocuk askerde, kızım hastadır devamlı çalışamıyo, yani üç gündür evdedir bir gün de iştedir. Öyle bir iş, devamlı düzenli değil yani. Öbürü küçük, okulda.

Onları benim eşim daha sağkene yapmıştı. Şu an düzenli kömür veriolar. O başvurmuştu, ben nasıl oldu bilmiyom. Şu başbakan oldu ya, ondan dolayı yani alıyoz kömür. Tayyip Erdoğan başbakan oldu ya, ondan bu yana alıyoz. O zamanlar almıyoduk. Eskiden eşimin adına geliyodu, şimdi benim adıma geliyo. Sordu bana çalışıyon mu, işim yok dedim. Gönderdi kömür yani.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

Ben yeşil kartlıyım sadece, başka yardım alamıyorum. Yeşil karta da nasıl başvurdum? Hastaneye gittim, hastaneden dediler ki, stent takılacak. Onun için de maddi gerekti. Kaymakamlığa git, dediler. Gittim başvurdum. Rica ettim. Dedim acil, böyle böyle diye. on – on beş gün içinde eve keşfe geldiler. Sağ olsun yardımcı oldular. Çıkardık yani yeşil kartı. Başka yardımım da yok benim. Şu an doğalgazlı evde oturuyorum bak. Önceden, iki yıl yani, devletten kırk-elli çuval kömür aldım. Onu da söyleyeyim yani. Muhtarlıktan kaydım vardı benim. Muhtar göndermiş iki sene kömür ama ramazanda şunda bunda hiçbir şey görmüyorum.

Valla yardımlar ne şartlarla, nasıl alınabiliyor ben anlamıyorum. Nereye gitsem, nereye başvursam benim işlerim olmuyor, olmuyor! Nedendir bilmem. Ben belediyeye de gittim yardım istedim, yapmadılar. Bu kaymakamlığa da gittim. Bana geldi mi her yol kapalı. Yok! Neler yaptık. Ama neleri var karı koca sigortalı, evleri de kendilerinin ama her şeyi geliyor. Ablamın komşusu işte. Ramazanda böyle her yıl bir aylık yiyecek geliyor. Fazla fazla yani. Ev kendinin halbusi, düşün. Hadi benim evim doğalgazlı. Kardeşim sobalı evde oturuyo annemle. Anneme dedim, hadi gidelim kömür isteyelim diye. Kaymakamlık vermedi. Neymiş, kardeşim sigortalıymış. Tamam, sigortalı da ev kira, gelinimiz çalışmıyo, çocuklar okula gidiyo. Evi olana gıdasını da kömürünü de gönderiyosunuz. Nasıl oluyor? Verseler iyiydi ama vermediler. Zorla da alamam ki ellerinden.

(T3, 41, İlkokul mezunu)

Annem alıyor iki ayda bir dulluk maaşı, odur. Ancak onun, çok özür dilerim, altına kaçırması, bezidir, ne bileyim yani bakımudur, onun yani yemeğidir, yani zor idare ediyorum yani. Bazen de maaşa yakın abimler gelir alır annemi. İki hafta geçer, kızım gel beni al. Mecbur alıyorum yani, annemdir. İki hafta alırlar yani, maaşını çekip yani abingil, geri gönderirler. Şeker hastası olduğum için yani raporum vardır, başvurmuşum yani. Üç ayda bir yedi yüz elli alıyorum, onu da yani götürüp hepsini kiraya veriyorum yani, üç aydan üç aya birikir kira. Kömür geçen yıl verdiler. Bu yıl ne kömür almışım ne gıda. Dilekçe yazıyorum buraya yani, bazen çıkar bazen çıkmaz o da. Öyledir yani, çok bi'sey alamıyoruz yani.

Yok, anlatmıyorlar, yani nasıl yani? Ben dilekçe yazıyordum, ev kiram vardır, ihtiyacım vardır. Öyle işte. Ne zamana kadar alcam falan öyle şeyler söylemiyorlar. Üç ay, dört ay, beş ay sonra tekrar gidiyorduk. Bir daha dilekçe veriyorduk. Yine çıkıyordu. Ama bir yardım en az beş ay, altı ay sürüyor yani. 200 milyon, 100 milyon öyle o da. Ne kadar olacağı belli olmaz. Ama şimdi bu kursta dedim ya işte, kursta sigortalıymışız diye artık vermiyorlar. Bana böyle söylemediler yani, kesildiğini söylemediler. Çünkü benim dilekçelerim var yani, vali olsun, kaymakam olsun, buradaki müdür bey olsun, Ensari bey olsun yani biliyorlar yani. Evime geldiler, biliyorlar. Yani Allah razı olsun vali bey veriyordu da işte, o da kesildi. Bu kuaförlük daha iyi olur inşallah.

(D1, 51, Lise terk)

Çocuk parasını alıyoruz. Vallahi ben doksan milyon aldım üç çocuk için. Bir de gebelik hakkı da var, onu da diyorlar. Yani ben bir sonuç alamadım ondan ama ben okul parasını alıyorum. Bazı insanlara çok veriliyor bazı insanlar da az alıyor. Bazı insanlar iki çocuğu olduğu rağmen 250-300 TL alıyor. Benim dört olduğuna rağmen 90 TL aldım. Niye böyle olduğunu, bu yardımların şartlarını bilmiyorum yani. Öğrenmek istiyorum ama. Kimsenin hakkını da yemesinler istiyorum. Biz buraya gelirken yani bir şey bilmiyoruz. Geliyoruz dosya dolduruyoruz. Ne verecekler dosyaya göre onu da bilmiyoruz. Ne zaman gelecek para yine bilmiyoruz. Ondan bazen geliyoruz gidiyoruz, soruyoruz yani hep yardım çıkmış mı, çıkmamış mı? Bazen yok çıkmamış diyorlar, bazen de çıkmış mesajınızı bekleyin diyorlar. Ondan sonra gelmiyoruz mesaj gelene kadar. Yani telefona mesaj geldikten sonra gidip postaneden alıyoruz, buraya artık gelmiyoruz. Mesela çocuk yeni doğsa gelip kaydını yapıp onun parasını da alıyoruz. Gebe kadınlar için gebe kaldığı zaman yapıyorlar, onu da alıyoruz. Kömür de geliyor ama o kaynanamın adına. Benim dosyamda kömür yok. Kaynanama bazen gıda için çek de çıkıyor. Ben almadım öyle hiç. Yani Allah razı olsun yapıyorlar ama çok gel-git oluyor.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Ben şu an zaten sosyal yardıma geldiğim zaman genelde çocuk parası, kömür parasıymış bir de yani kaymakamlığa gittiğim zaman bu çocuklarıma bezmiş, mamaymış onları alıyorum yani. Hiç bilmiyorum ama adlarını falan. Geldim yani, hiç duymadım, görmedim öyle daha doğrusu. İki ayda bir, üç ayda bir ben buraya geliyorum, onlar veriyor. Okul parası her iki ayda bir her ayın yirmi beşinde veriliyor, aşı parası da zaten daha bi çok geç veriliyor. Ama yani bize böyle anlatmazlar. Biz hep geldiğimiz, aldığımız için yani öyle öğreniriz, o şekilde yani. Bunların dışında hiçbir şey alamıyorum. Gıda falan alamıyorum. Sadece kömür alıyorum.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

Bana üç ayda bir 100 milyon – 150 milyon veriyolar. Yardım parası diyolar, ne olduğunu bilmiyorum. Bir de kömür alıyorum işte. Gıda almıyorum. Gıda verecek yer bilmiyorum ki, hiçbir yer bilmiyorum ben. Gıdayı bu 100-150 milyon veriyor ya, onunla alıyorum yani. Çocuklarımın beslenmesi işte. Yetmiyor bile.

Hayır, yardım diyolar başka bi şey yok. Anlatmazlar öyle. Çıktı al, derler.

(G1, 34, İlkokul mezun)

Benim sadece kızıma burs yatıyo kaymakamlıktan aylık 150 TL. Başka yardım almıyoruz. Ondan sonra bir de çalışma masası, sandalyesi, halısı geldi kaymakamlıktan rahat ders çalışabilsin diye yani. O kadar. Aaa, iki defa da kömürümüz geldi. Onu da aldık. Allah razı olsun, soğuktan kurtulduk. Kışın bu soğuklarda sıcacık barınıyoruz. Yardıma önce ben başvuru yaptım. Anlattım işte, eşim cezaevinde, zordayız diye, öyle. Dosyana bakalım dediler, bi şey demediler yani. Ondan sonra işte bize geldiler, araştırdılar. İşte kızımın okulundan da araştırmışlar işte. Böyle okul birincisi olduğunu, işte maddi durumumuzun zayıf olduğunu öğrenmişler. Yani eşimin ceza evine girdiği zamandı. Çok rezil olmuştuk o zaman, anlattım ya. İşte öyle ortaya çıktı kızımın öğretmenleri sayesinde. Yardım için başvurmamı da komşum söylemişti ilk. Ona çıkmadı, bana nasip oldu işte.

(G3, 42, İlkokul mezunu)

Kömür yardımı yapılıyor bana. Çünkü tamam benim evim doğalgazlı ama ben soba kullanıyorum. Çünkü hakkında gelemem, ödeyemem. Yeşil kart yaptılar yardıma başvurunca. Bir de işte bir kere 150 lira para verdiler. Ocak ayının 27'sinde tekrar gel, bi daha alcaksın dediler işte. Geldim, bunla karşılaştım. Başka da bir şey yok. Kömürü yıkıyolar kapının önüne gidiyolar işte. Bir tek onda sorun yok. Gerisi u-uh!

Ya, nerde ya! İşte anlatıyorum ya sana başıma gelenleri. Bi şey dedikleri yok. Yardım diyolar işte, öyle bi şey anlattıkları yok. Herkes hakkını alıyor mu onu bile bilen yok yani. Öyle de bir sistem, ben anlamadım nasıl iş. Anlatmıyorlar işte, bugün başıma gelenler de sana kanıtı işte. Ben bugün paramı alıcam diye geldim, sana da vesile oldum işte yavrumsun. Ben doğruları söylüyorum. Bu, böyle.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

Şu ana kadar almadım hiç. İlk kez başvurduğum işte. Herhalde alıcam şu anda. Kömür falan da almadım hiç.

Hayır, tam olarak bilgi verilmedi. Dediğim gibi ben yeni başvurduğum. O gün sadece bazı sorular sorarken işte yakacak ihtiyacı, ev kirası falan diye sorular sordular. Ben de onlara istinaden değerlendirme yapılacağını düşündüm. Ama bana hani ne konuda yardım istiyosunuz, nasıl diye sormadılar, kendileri açıklama da yapmadılar. Bugün sonuçlandı mı diye sormaya geldim mesela. Sonuçlandı, alacaksınız dediler. Ben de ne kadar alacağımı sordum. 300 lira dediler. Ama o kadar. Hangi başlık altında verildiğini bilmiyorum. Her ay mı verilecek onu bile bilmiyorum. Çünkü genelde iki ayda, üç ayda bir oluyormuş sanırım yardımlar. Burda konuşulanlardan öyle duyuyorum yani. Çok zor durumdaysa insanlar devlet yardım yapsın tabi ama onun da gerçekten çok iyi incelenmesi lazım. Yani gerçekten ihtiyacı olanlara gitmesi lazım. Önemli olan elektrik, su, kiradır. Bir de işte ekmek parasıdır diye düşünüyorum genel anlamda. Gerçekten çalışıp para kazanamayacak durumda olup olmadıklarına bakıldıktan sonra, bunu devletin karşılaması gerekir diye düşünüyorum. En azından bir süreliğine.

(K2, 39, Lise terk)

Yok almıyorum. Kömür geliyor yani tek. Daha öncesinde para da aldım ama bu son evliliğimden sonra almadım. Öğrenci yardımı almıştım önceden. Kömür tabi bir de. Onun dışında bir şey almadım, hatırlamıyorum.

Hayır hayır, hiçbir açıklama yapılmıyor. Ama sadece burda değil, devlet dairelerinde hiçbir yerde düzgünce açıklama yapılmıyor. Bana mesela geçen gün sağlık ocağında söylendi sigortam olduğu. Hiç bilmiyordum. Şimdi buraya geldim okul parası için, sigortan var diyorlar. Yani, sigorta yapılacağını söyleseler de kabul ederdim tabi işi. Zaten burdan aldığım parayla geçinmem imkânsız. Yani çok cüzi bir miktar. İki ayda 100 lira. Onu gelir olarak görmek mümkün değil. Ekstra ihtiyaçlarını karşıladığım bi'sey olarak görüyorsun onu. Çalışmak daha iyi yani ama zaten iki ayda 100 lira. Sigortan var diye bu yardımın da kesilmemesi lazım bence. Tamam, ben sabahtan akşama kadar çalışıyorum ama aldığım 630. Yeter mi?

(K3, 40, Lise terk)

Sosyal yardımlarla emek arzı davranışı arasında ilişki kurabilmek için katılımcılara son olarak **“Bu yardımları alımadınız, ne yaptınız?”** sorusu yöneltilmiştir.

Ev dışında çalışma deneyimi olmayan ve geçimlerini sosyal yardımlar ve çevreden gelen yardımlarla sağladıklarını ifade eden D2 ve G3, ev eksenli çalıştıklarını anlatmış ve ellerinden geleni zaten yaptıklarını vurgulamışlardır.

Yani olsa yapardım ama ne yapayım? Yani bu yardımları almasam ne olurdu? Daha kötü olurdu bence. Yani bu da fazla bir şey değil ama yine de bir yeri tutuyo. Vallahi bu yardımlar olmasaydı nasıl geçinirdik? Bir çözüm bulmak gerekir tabii. İlla ki eşimin bir yerde zor çalışması gerekir. Mesela normalde eşim gider 50 veya 60 milyona çalışır, o zamanki yani o duruma girsem, 20 TL'ye de çalışabilir. Çünkü çok sıkışık olduğumuz için yani. Ben kendim çalışmayı düşünürdüm. Olsa ben yardım istemem, çalışayım isterim zaten. Ama iş yok, dışarıya göndermezler yalnız. Diyorum ya, evde yapıyorum. Daha fazla yapmaya çalışırdım el işi. Tabii çalışsam da derdim eşime ama yine de izin vermez.

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

N'apardım bilmiyorum ya, o zaman n'apardım. Kendimi öldürürdüm o zaman. İşte fıstık kırıyoruz, konu komşu gelip bana veriyodu yani. Şimdi de fıstık kırıyorum ama yetmiyo bana bu. Kış geldi çocuklarının montu olsun, ayakkabı olsun, onları alamıyorum işte. Fıstık da azalmış diyorlar. Kırıyoruz. Yani kıranlar çoğaldığı için sıra bize gelmiyo.

(G1, 34, İlkokul mezunu)

“Bu yardımları alamıyordunuz, ne yapardınız?” sorusu yöneltilen D3'ün eşinin daha düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalacağını ifade etmesi not edilmelidir. Katılımcı diğer sorularda da ev dışında çalışmak istediğini ancak izin verilmediğinden ev eksenli çalışmak zorunda kaldığını açıkça ifade etmiştir. Buna ek olarak, sosyal yardımların eşinin emek arzını etkilemesi önemlidir. Diyarbakır için benzer bir tespit, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı görevlisi Samet bey tarafından da yapılmıştır.

Şimdi Esra hanım, sizin bu söylediğiniz, yardım aldığı için çalışmama durumu yani, buralarda erkekler için geçerlidir. Aşağıdaki kadınlardan istediğinizle konuşun, hepsi çalışmak istediğini söyleyeceklerdir. İsterler ama bu bölgede kadınlar çalıştırılmaz. İsteseler de çalışamazlar yani. Sonra Diyarbakır gibi bir yerde iş imkânları da bellidir. Bu bölgede kadınların bazıları temizliğe falan gider. Onu da gizli yapar. Yardım aldığı için çalışmayanlar erkeklerdir yani. Çünkü bu bölgede erkek bugünü düşünür. Bugün sofrada yiyecek bir şey var mı, ona bakar. Yarın ne yeriz diye sormaz

*yani. Hepimiz buranın insanlarıyız, o evlerin içini de biliriz biz.
Buradaki kadınlar yardıma gerçekten muhtaçtır.*

(Samet bey, vakıf çalışanı)

Çalıştığı dönemle çalışmadığı dönemi karşılaştırması istenildiğinde, çalıştığı dönem için “kendi param” vurgusu yapan 3 katılımcı olmuştur: G2, K1 ve K3. Eşinden ayrılıp ailesiyle birlikte yaşamaya başlayan ve çocuk sahibi olmayan G2, yardım başvurusunda bulunmadığını ve bulunmayı düşünmediğini ifade etmiştir. Çocukları evlendikten sonra eşinden ayrılan ve yalnız yaşayan K1, kayıtdışı olarak çalışmaktadır ve temel ihtiyaçlarını maaşıyla karşıladığını vurgulamıştır. Araştırmanın önceki bölümlerinde, mesleği olmasına rağmen sekiz aylık bebeğine kendisi bakmak zorunda olduğu için çalışmadığını ifade etmiş olan K2 ise; yardım alamazsa, ne yapacağını bilmediğini söylemiştir. K2 ikinci evliliği nedeniyle İzmir’den Kocaeli’ne göç etmek durumunda kalmıştır ve eşi cezaevindedir.

Yardımla ne yapıyorum zaten? Kömür almıyorum en azından, bir odunumu alıyorum. (Gülüyor) Hatta geçen gün kömür getirdiklerinde, ya dedim kömür verdiniz, biraz da odun getirseydiniz, dedim. Ben açık sözlü olduğum için, ya dedim kömür oluyor da, en azından iki üç çuval da odun atsaydınız dedim. Güldüler hatta. O bizim sorunumuz değil, ne verirlerse getiriyoruz dediler. Onun dışında da bir katkısı olup da, atla deve değil yani. Bu 150 lirayı alabilseydim işte dediğim gibi, kendime çizme almak istiyordum. Ben yani kalkıp da alışveriş yapmıyorum öyle yani. Ben çünkü tek başımayım. Ben çocuğuma gitsem de karnımı doyuruyorum, evde bir kahvaltı da yapsam, sobanın üstünde ekmek kızartsam karnım doyuyo. İlle böyle pazar alışverişi sepet sepet almama gerek yok. Lazım olan maydanozum, limonum, onları alıyorum, ihtiyacım olan patatesimi. Çıkıyorum pazardan. Böyle fileler dolusu almıyorum yani. Balık canım istediği zaman yarım kilo balık alıyorum, balık yiyorum yani. O 150 liranın ona katkısı yok anlayacağın. Zaten benim maaşımdan ben belli bir miktar ayırıyorum, bu benim harçayabileceğim limitim. Atıyorum 100 lira. Tamam, bitti. Bu benim 50 lira telefon param. Kendimi ben dengeliyorum. Bu 150 lirayı ben çizme alırım diye düşündüm. Bir aydır da bekliyorum, çizmelere bakıyorum mesela. O da yattı. Yardımı alamayınca çizmemi alamıyorum işte. Bu yani, hevesim de kaçtı zaten, sorun değil artık.

(K1, 51, İlkokul mezunu)

Ee, mutlaka bi'seyler yapmak zorunda kalacaktım. Ama ne yapardım, bilmiyorum ki. Yani şimdi İzmir'de olmadığımdan dolayı bilemiyorum. Burası bana çok yabancı, imkânları çok kısıtlı, oturduğum yer çok ters. Bilmiyorum ki yani, hakikaten ben de bilmiyorum.

(K2, 39, Lise terk)

T1, T3 ve K3 hane reisi konumundadır. K3 UMEM Projesi kapsamında işbaşı eğitimi almaktadır ancak, işinden hiç memnun olmadığını ve tekstil sektöründe çalışmaya devam etmek istemediğini açıkça belirtmiştir. T1 ve T3 ise kısa bir süredir işsizdir. Çalıştıkları dönemle çalışmadıkları dönemi karşılaştırmaları istendiğinde, üçü de çalışmanın zorluklarını vurgulamıştır. T3 maddi ya da aynı yardım almamaktadır. Sadece yeşil kart sahibidir. Bu sebeple, **“Bu yardımları alıyordunuz, ne yaptınız?”** sorusu ona yöneltilmemiştir. Diğer iki katılımcı ise; yardımlarla geçinmenin mümkün olmadığını ancak, çalışmalarına rağmen kazandıklarıyla geçinemediklerinden, yardıma ihtiyaçları olduğunu vurgulamıştır.

Başka yerlerde daha iş arardım tabi ki. Arardım ama hep arıyorum zaten. Bazen bunalmaya giriyorum. Ablama dedim hatta çocuklarımı alacam, bir binanın tepesine çıkacam, kendimi de çocuğumu da intihar etcem. Yemin ediyorum bak, kaç kez ablam durdurdu sen deli misin diye. Olmuyor işte bakamıyorum bakamıyorum. Hani diyelim bir milletvekili bu kadar hani maaş alıyo, yetmiyo. Bir sanatçı bakıyosun bu kadar filmde para alıyo, bir bakıyorsun aç ölmüş. Yani yetmiyo. Her şey para, her şey para. Olmuyor. Yardımla geçinemem ki zaten, çalışmama rağmen yetmiyo. Yardım ek para yani. Bir haftadır tadilat var diye işe gitmiyorum yani. Gitmeyince para ödenmiyo tabi. Bilmiyorum ne olacak.

(T1, 27, İlkokul diploması yok)

Tabi ki, evde dururken para kazanmanız mümkün değil. Bi'sey yapmanız gerekiyo, sevseniz de sevmeseniz de. Ha, ben anladım sizin sorunuzu. Tekrar söyleyeyim. Bu yardımlarla geçinmek mümkün değil. O bir ek gelir gibi, yan ihtiyaçları karşılamak için küçük bi destek yani. Ama asıl ihtiyaçları karşılamak için sizin çabanız lazım. Onunla geçinmek imkânsız. Yardım alıyorum diye çalışmamazlık yapamaz kimse, sigortalı ya da sigortasız. Hepsi için geçerli yani bu durum. Yetmez çünkü.

(K3, 40, Lise terk)

Hane reisi konumunda olan, ilerleyen yaşları ve sağlık sorunları nedeniyle iş bulmaları güçleşmiş T3 ve D1'in cevaplarında ise çaresizlik vurgusu görülmektedir.

Yine çalışamam, kendime güvencim yok ki. Almasam yardım, hiç. Sana diyom ya, seneler önce, bundan on yıl önce diyelim, battaniyeyi alıp çocukları sarıyodum da evde oturuyodum. Kömür yoktu diye yani. O erken saatte de insan kimseye gidilmiyor. Komşulara insan utanıyo, gitmiyo. Hani biraz bu yardımlar geldi, biraz ben ferahlandım yani. Her şeyin doğrusunu söyleyecem. Bu kömür verilmesi iyi oldu yani.

(T2, 46, Hiç okula gitmemiş)

Bilmiyorum ne yapardım. Allah devletimizin zevalını vermesin. İş arıyorum iş yok. Teyze diyor yaşlısın, git evinde otur.

(D1, 51, Lise terk)

Yardım alamasa çalışacağını belirten tek katılımcı D3 olmuştur. D3 araştırmanın daha önceki bölümlerinde İŞKUR'dan iş teklifi aldığını ancak geçici süreli iş olduğu için kabul etmediğini ve sadece geçici iş teklifi geldiği için, İŞKUR'a başvurmadan vazgeçtiğini ifade etmiştir. Nasıl bir iş istediğini anlamaya yönelik olarak sorulan sorularda da, iş beklentisinin nitelikleriyle uyumsuz olduğu açıkça görülmüştür. Öte yandan, Diyarbakır'da yaşayan D3'ün de emek arzı konusunda toplumsal baskıyla karşı karşıya olduğu unutulmamalıdır.

İnan ki ne olurdu? Bence perişan olurduk, rezil olurduk yani. Gerçekten perişan ve rezil olurdum. Çünkü ben dantel bilmem, dikiş bilmem ne yaparım? Yani giderdim çocuklarım varsa yani o zaman tabi ki o şeye bağlıydı, giderdim bir temizlik yapardım. Ondan sonra başka ne yapayım? Mutlaka temizliğe giderdim yani. Çünkü inan ki hiçbir gelirim yok benim. Bu yardımdan başka benim hiçbir gelirim gerçekten yoktur. Zaten kaynanam da kendi temizliğe gidiyor. Evim kiradır, o anca kira parasını veriyor. Ondan sonra hiçbirimize yani doğru dürüst bir şey de kalmıyor. Kaynanam gıda paketi falan alıyor, mutfakım da oradan geliyor. Öyle idare ediyoz yani birbirimizi. Yoksa ben diyorum ya, kendim için gönüm kayar, bir liraya çikolata bile almam kendime. Alamam yani. Ben ve kaynanamdan başka yardım alan da yok zaten.

(D3, 25, İlköğretim mezunu)

4.3.1. Sosyal yardımların emek arzı davranışına etkisi: Genel değerlendirme

Araştırmanın sosyal yardımları konu alan bölümünde en fazla dikkat çeken unsurlardan biri, katılımcıların hiçbirinin aldığı yardımın türü ya da şartları hakkında bilgi sahibi olmamasıdır. Tüm katılımcılar, başvuru aşaması için benzer süreçlerden bahsetmiştir ve bu süreçlerin şeffaf olmamasının iki önemli sonucu olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan birincisi, koşullar hakkında yeterince bilgi sahibi olmamanın katılımcılarda ‘yardımların adaletli şekilde dağıtılmadığı’ algısına yol açması; ikincisi ise, yardım alan kişileri ‘günü kurtarma’ anlayışına yönlendirmesidir. Katılımcıların, yardımların koşulları ve hangi aralıklarla verileceği konusunda bilgi sahibi ol(a)maması; ihtiyaç sahiplerinde sürekli yardım beklentisine yol açmakta ve ihtiyaç sahipleri, sık sık vakıflara giderek yardım çıkıp çıkmadığını kontrol etmek durumunda kalmaktadırlar. Bir sonraki yardımı ne zaman alacağı (ve dahi alıp alamayacağı) hakkında bilgi sahibi olmamak ise, ‘günü kurtarma’ anlayışıyla sonuçlanmaktadır.

Buna ek olarak, Doğu ve Batı bölgelerinde katılımcıların yardımlarla ilgili algısının açıkça farklılaştığı gözlenmektedir. Doğu bölgelerinde yardımlarla geçimini sağlamak (kadınlar arasında) büyük oranda normalleşmiş durumdadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri “kadının yeri evidir, ekme parası kazanmak erkeğin işidir” anlayışının Doğu’da hala hâkim anlayış olması ve (araştırmanın hedef kitlesini oluşturan) kadınların çalışmasına izin verilmemesidir. Öte yandan, D2 tarafından dile getirilen ve Diyarbakırlı vakıf çalışanınca da onaylanan, sosyal yardımların erkeklerin emek arzı davranışı üzerindeki negatif yönlü etkisi de

dikkatlerden kaçmamalıdır. Sosyal yardımların emek arzı davranışını negatif yönde etkilemesinin altında yatan en önemli sebepler ise; sınırlı istihdam olanakları, ailelerde (tarım dışı sektörlerde) çalışma geleneğinin olmaması, düşük eğitim düzeyi ve (çoğunlukla) çocukluk döneminde de ailelerin geçim kaynağının “devlet ve/veya gelir düzeyi yüksek olanların sağladığı yardımlar” olmasıdır.

Batı bölgelerinde ise geçimini sosyal yardımlarla sağlamanın mümkün olmadığı bilinci gelişmiş durumdadır. Buna rağmen -özellikle hane reisi konumunda olan katılımcılar- kayıt dışı ve düşük ücretlerle çalışmaları, düzenli gelire sahip olamamaları vb. nedenlerden dolayı sosyal yardımlara ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Ancak Batı bölgelerinde, sosyal yardımların emek arzını engellemediği, bir tür ek gelir olarak algılandığı görülmektedir.

Yardımlara ihtiyaç duyma noktasında en önemli belirleyici unsurun, hane reisi olma durumu olduğu görülmüştür. Hane reisi olan kadınların daha büyük bir yoksullukla karşı karşıya kaldıkları literatürde de kabul görmüştür ve hane reisi konumundaki katılımcıların devletten düzenli para yardımı beklentisi olurken; hane reisi olmayan kadınların beklentilerinin eğitim, sosyal güvenlik ve iş güvencesi bağlamında olması, bu kabule paralellik göstermektedir. Buna ek olarak, hane reisi konumunda ve ilerleyen yaşları ile sağlık durumları iş bulmalarını güçleştiren katılımcıların açıklamalarının (daha genç yaştaki hane reisi katılımcılara göre) çok daha fazla ‘muhtaçlık’ vurgusu içermesi dikkat çekicidir.

Katılımcıların emek arzı davranışları ile sosyal yardımlar arasında ilişki kurabilmek için şöyle bir yol izlenmiştir.

- **Kişisel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeterli geliri sahip olmanın katılımcılar için ne kadar önemli olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır:**
Kişisel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yeterli gelire sahip olmamanın, emek arzı için motivasyon oluşturacağı düşünülmüştür. Ancak, toplumsal yapı ve katılımcıların annelik rolünü benimsemelerinin de etkisiyle, kişisel ihtiyaçları için yeterli gelire sahip olmamanın katılımcıları (beklenildiği düzeyde) rahatsız etmediği anlaşılmıştır. Yoksulluk, katılımcılar tarafından kanıksanmıştır ve tümü, çocuklarının (ya da küçük kardeşlerinin) ihtiyaçlarına daha fazla önem verdiğini ifade etmiştir.
- **Katılımcıların ev dışında çalışma ve ‘kendi parasını’ kazanma konusundaki düşünceleri ve**
- **Katılımcıların sosyal yardımlarla ilgili olarak devletten beklentilerinin ne olduğu**
anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu iki grup soruya verilen cevaplar ışığında katılımcıların beş ana gruba ayrılmasının mümkün olduğu görülmüştür:
 - 1) (İsteği olmasına rağmen çeşitli sebeplerle engellendiğinden) Ev dışında çalışma deneyimi olmayanlar: **D2, G1, G3**
 - 2) Ev dışında çalışmaya ve kendi parasını kazanmaya olumlu anlam yükleyenler: **G2, K1, K2**
 - 3) (Hane reisi olmalarının da etkisiyle) Emek arzını, tatmin sağlayamadıkları ancak hayatta kalabilmek için yerine getirilmesi güç ve yorucu bir zorunluluk olarak görenler: **T1, T3, K3**

4) Yaşları ilerlediği için iş bulamayan, hane reisi konumunda olan ve emek arzını muhtaç olmaktan kurtulma şansı olarak değerlendirenler: **T2, D1**

5) Emek arzı davranışıyla sosyal yardım alma durumu arasında güçlü bir ilişki tespit edilenler: **D3**

- **“Bu yardımları alamasaydınız, ne yapardınız?” sorusu ile katılımcıların başka alternatifler için yeterince çaba sarf edip etmedikleri keşfedilmeye çalışılmıştır.** Yardım alamasa çalışacağını belirten tek katılımcı D3 olmuştur. Buna ek olarak, D3 yukarıda sayılan ilk dört grubun hiçbirine dâhil edilememektedir.

Yukarıda özetlenen akıl yürütme silsilesi sonucunda, emek arzı davranışıyla sosyal yardım alma durumu arasında güçlü bir ilişki tespit edilen tek katılımcı D3'tür. Yukarıda sayılan ilk dört gruba dâhil olan katılımcıların tümü için çalışmama ya da sosyal yardımlarla desteklenmeye ihtiyaç duyma durumunu açıklayıcı etkenler tespit edilmiştir. Ancak, geçimini yardımlarla sağladığını ifade eden ve geçim zorluğu çekmekten şikâyetçi olan D3'ün çalışmamasını açıklayan güçlü bir etken tespit edilememiştir. D3 için dezavantaj oluşturan iki unsur vardır: Çocuk sahibi olması ve yakın çevresinde kadınların çalışmasının hoş karşılanmaması. Ancak katılımcı istediği gibi bir iş bulması durumunda, çocuk bakımı için eşinden ve eşinin kardeşlerinden yardım alabileceğini açıkça ifade etmiştir. Buna ek olarak, (kendi deyimiyle ömürlük) sürekli ve sosyal güvencesi olan bir iş bulması durumunda çalışmasına izin verileceğini de belirtmiş olan D3'ün, ev dışında çalışma konusunda (yeterince) güçlü bir isteğe sahip olmadığı ve iş bulmak için (yeterince) çaba sarf etmediği anlaşılmaktadır. Katılımcı,

İŞKUR aracılığıyla geçici süreli iş bulabildiğini, ancak bu işler beklentilerini karşılamadığı için çalışmayı kabul etmediğini de ifade etmiştir. Öte yandan eğitim, yaş vb. özellikleri ile yaşadığı ilin istihdam yaratma kapasitesi dikkate alındığında; D3'ün beklentilerinin gerçekçi olmadığı açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak araştırma, sosyal yardımların emek arzı davranışlarını olumsuz şekilde etkileyen bir grubun olabileceğini göstermektedir. Ancak, bu grubun sınırlı bir kesimi temsil ettiği ve sosyal yardımlarla emek arzı davranışı arasındaki ilişkinin beklenildiği kadar güçlü olmadığı anlaşılmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu bölümde kadınların istihdamının önündeki engellere ilişkin araştırma bulguları, geçmiş çalışmalara ait bulgularla karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımı ve kadın istihdamı genel olarak çok düşük seviyelerde seyretmektedir. Ancak buna rağmen, ‘ilmi ve teknik elemanlar’ meslek kategorisindeki yüksek eğitilmiş, profesyonel kadınların oranı; kadın işgücünün çok daha yoğun olduğu birçok Batı ülkesiyle benzerlik göstermekte, hatta kimilerindeki oranı aşmaktadır. Erkut (1982), bu durumu Türkiye’de kadının eğitimi konusunda var olan “ikili” anlayış ile açıklamıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında, devrimlerin sağladığı fırsat eşitliğinden faydalanma şansına sahip seçkinlerden görece az sayıda kadın, Batı’da dahi erkek hegemonyası altında olan mühendislik, tıp, hukuk gibi alanlarda eğitim alma şansı yakalamıştır. Öte yandan diğer kadınların büyük bölümü, eğitim görmelerini desteklemek bir yana, kadınların eğitim görmesine olumsuz anlamlar yükleyen geleneksel değerler ve uygulamalarla engellenmiştir.

Bu tez için gerçekleştirilen araştırma kapsamında, 15 yaşında evlendirilmiş D2'nin neden çalışmadığını anlatırken ifade ettikleri; eğitimde (ve dolayısıyla istihdamda gözlenen) bu “ikili” yaklaşımın hala geçerliliğini koruduğunu göstermektedir.

- **Evlendikten sonra çalışmak istedin mi?**

İsterdim. Mesela İŞKUR'a da çok başvurduk eşimle birlikte ama bir şey çıkmadı. İstiyorum eşim bari sigortalı olsun, çalışsın, çocuklarını iyi bir şeyle geçindirebilsin. İstiyorum ama öyle...

- **Eşinin sigortalı işi olsa sen çalışmaz mısın?**

“Hayır çalışmam. Yani doğrudur, çalışabilirim ama bizim taraflar izin vermiyor. Yani bizde çalışmak istesem de çalışamam. Bizde kadınlara izin verilmiyor. Evli olduğu zaman evinde oturacak, beyi çalışacak. Beraber olduğu zaman çalışabiliriz ama kocamızdan ayrı olduğu zaman çalışamayız. Yoksa doğaldır. Herkes çalışabilir. Eşlerin ikisi de çalışabilirler ama bizde öyle bir şey yok. Yani dedim ya size, kızları okula göndermezler bizde. Abilerim okudu. Biri müdür oldu. Küçük abim mühendis oldu ama kızlardan sadece en küçüğümüz okula gitti. Bizde böyle. Eşin var, eşin çalışsın.

- **Mühendis olan abin evli mi?**

Evet.

- **Onun eşi çalışıyor mu? Diyarbakır'da mı yaşıyorlar?**

Evet, ama gelinimiz okumuştur. Öğretmendir. Onlar okulda evlendi. Onlar da Diyarbakır'da yaşıyor ama bizim gibi değil. Biz gecekonduda oturuyoruz. Tapusu yok. Yani yıksa yıkar, dışarıda kalırız. Bizim oralarda kadınların çalışmasına izin verilmez. Bizde bayanlara yasaktır iş. Mesela bana bir gün telefon geldi. Yani ev temizliği işi olarak. Her hafta gidecen dendi. Bizimkiler izin vermedi. Ben çok istedim çocuklarım için ama göndermediler.”

(D2, 26, Hiç okula gitmemiş)

Bu durum, kadınların emek arzı davranışını belirleyen etmenlerle ilgili olarak topyekûn bir açıklama getirebilmemin mümkün olmadığını açıkça göstermektedir. Özer ve Biçerli (2003-2004) ise, eğitimin istihdama katılım üzerinde iki yönlü bir etkisi olduğunu savunmuştur. Eğitim düzeyi yüksek kadınlar, daha yüksek

ücretlerle iş bulabilmektedir. Bu da, işgücü piyasasının dışında kalmanın maliyetini yükselterek emek arzı davranışını olumlu yönde etkilemektedir. Öte yandan eğitim, dolaylı ve doğrudan maliyetleri olan bir yatırımdır ve bu yatırımın maliyetinin karşılanması, emek arzını gerektirmektedir (Özer ve Biçerli, 2003-2004).

Dayıoğlu ve Kırdar (2010) tarafından gerçekleştirilen ve istatistikî analizlere dayandırılan çalışmada (doğum kuşağı etkileri açısından) kentsel alanlarda, daha genç kadınların işgücü piyasasına katılımının daha olası olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın bulguları da bunu doğrular niteliktedir. Örneğin, kırk yaş üstü katılımcıların evliyken çalışmamayı (özellikle hanehalkı gelirinin yeterli olduğu durumlarda) içselleştirdiği ve bu durumdan rahatsızlık duymadıkları görülürken; Y kuşağı katılımcıların, evli kadınların ev dışında çalışmasını hoş karşılamayan geleneksel yapıyı benimsemediği görülmüştür.

Dedeoğlu (2000), kadınların ev dışında çalışmasının toplumsal olarak kabul görmediği toplumlarda bile ekonomik sıkıntıların, kadının çalışmasının sosyal olarak kabul edilmesini kolaylaştırdığını savunmaktadır. Bu görüşe paralel olarak katılımcılardan T2 de, bekârken tuğla ocağında çalıştığı için çevreden baskı görmemesini, ailesinin yoksul olmasıyla açıklamıştır.

Dayıoğlu ve Kırdar'ın çalışması; araştırmanın, doğurganlığın emek arzı davranışına etkisini gösteren bulgusunu da açıklamaktadır. İktisat literatüründeki hâkim görüş, doğurganlıkla kadınların emek arzı davranışı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Ancak, Dayıoğlu ve Kırdar (2010) tarafından gerçekleştirilen çok değişkenli analizler; 15 yaşından küçük çocukların, kentsel alanlardaki kadınların işgücüne katılım olasılığı ile negatif bir biçimde bağlantılı

olduğunu ancak, bu durumun kırsal alandaki kadınlar için geçerli olmadığını göstermiştir. Buna ek olarak yine aynı çalışmada (eğitimsiz kadınlar için) çocukların, işgücüne katılım ile bağıntılı olduğu yolunda hiçbir kanıt bulunamadığı ifade edilmiştir. Bu veriler, araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir ve kadın istihdamı konulu çalışmalarda, kadınların homojen bir grup olarak ele alınmasının sakıncalarına işaret etmesi bakımından önemlidir.

Örnekleme oluşturan kadınlar, kentlerde ikamet eden birinci ya da ikinci kuşak göçmenlerdir ve henüz tam anlamıyla kentli olamamışlardır. İçinde buldukları çevre halen kırsal özellik taşımaktadır ve (eşlerinin işi sebebiyle farklı bir kente göç etmiş K1 ve K2 dışında) eşlerden en az birinin ailesiyle aynı mahallede yaşamaktadırlar. Bu etkenler, Dayıoğlu ve Kırdar'ın bulgularına da paralel olarak, doğurganlığın Kocaeli'nde ikamet eden katılımcılar için ev dışında çalışmaya engel teşkil ederken, diğer katılımcıların ev dışında çalış(a)mamasının temel nedeni olmamasını açıklamaktadır.

Ev dışında çalışan evli kadınların, ev içinde yerine getirdikleri ve maddi bir karşılığı olmayan evdeki iş yükü şeklinde tanımlanan ve "ikinci vardiya" (Hochschild ve Machung, 1989) ya da "çifte yük" (Bryson, 1992) olarak kavramlaştırılan aile içi bakım hizmetlerinin, kadınların emek arzını olumsuz yönde etkilediği savunulmaktadır. Bu görüşü savunan araştırmacıların çoğu, yarı-zamanlı iş olanaklarının kadın istihdamını arttıracak fikrini de benimsemektedir.

İlkaracan (1998) da, ev dışında çalışmanın -özellikle yardımcı hizmetler için yeterli kaynaklara sahip olmayan alt sosyo-ekonomik sınıfa mensup kadınlar için- büyük zorluklar yarattığı ve bu çifte mesai yaşam tarzının getirdiği ağır iş yükünün, kadınlarda çalışmamayı tercih etme eğilimine yol açtığını savunmuştur.

Ancak, bu tez için gerçekleştirilen araştırmada böyle bir eğilim tespit edilmemiştir. Katılımcıların tümü, bakım hizmetlerinin emek arzını engellemediğini/engellemeyeceğini açıkça ifade etmiştir.

Buna ek olarak Dayıoğlu ve Kırdar (2010), 2000’li yılların başından itibaren (kentlerde) kadınların işgücüne katılımının artmasının ardında, yarı-zamanlı işlerin yaygınlaşmasının olmadığını; aksine yarı-zamanlı işlerin zaman içerisinde azaldığını tespit etmiştir.

Doğurganlık ve aile içi bakım hizmetlerinin örneklemin emek arzı davranışına etkisinin, literatürdeki (kadınların tümünü ele alan) araştırmalardan farklı yönde olduğunun tespit edilmesi, politika yapıcılar için önem taşımalıdır. Zira son zamanlarda kadın istihdamının arttırılmasına yönelik olarak en sık gündeme getirilen iki uygulama, işyerlerinde zorunlu kreş uygulaması ve kadınlar için yarı zamanlı işlerin yaygınlaştırılmasıdır.

Literatürde kreş sayısının artması, ücretsiz kreş uygulamaları veya kreş yardımı vb. uygulamaların yoksul ailelerde kadınların işgücüne katılımını arttıracadığı düşüncesini destekleyen akademik çalışmalar mevcuttur. Ancak, bu çalışmaların önemli bir bölümü ABD’de gerçekleşmiştir. Cattan, Blau ve Robins tarafından ABD için gerçekleştirilen ampirik çalışmalar, ücretsiz kreş uygulamasının (yoksul kadınlar için) işgücüne katılım oranını oldukça önemli boyutta (%19’dan %87’ye) arttırabileceğini göstermiştir. Özer ve Biçerli (2003-2004) de, Türkiye’de kreş ve yuvaların yeterince yaygın olmaması ve çok pahalı özel kurumlar olmasından yola çıkarak, benzer bir artışın Türkiye için de geçerli olabileceğini savunmuştur. şüphesiz ki, Türkiye’de bu hizmetlere ihtiyaç duyan gruplar vardır ancak, araştırmanın hedef kitlesi için, ocuk bakımının kadınların rezervasyon ücretini

yükseltmediği görülmektedir. Çünkü ev dışında çalışan kadınlar, çocuk bakımı sorumluluğunu ailenin diğer kadın üyelerine transfer ederek çocuk bakımı için maddi bir yükümlülük altına girmemektedirler. Bu nedenle, çocuk bakım hizmeti ilgili grup için istihdam edilmenin fırsat maliyetini arttırmamaktadır.

Sonuç olarak; doğurganlık ve aile içi bakım hizmetlerinin kadınların emek arzını olumsuz yönde etkilediği düşüncesiyle gündeme getirilen zorunlu kreş, yarı-zamanlı çalışma vb. uygulamaların, kentsel kadın nüfus içindeki en büyük grubu temsil eden araştırmanın hedef kitlesi için, beklenen düzeyde katkı sun(a)mayacağı açıktır. Öncelikle araştırmanın hedef kitlesini oluşturan kadınların yarı-zamanlı işleri tercih ettiğine dair herhangi bir veri yoktur. Aksine D3, aldığı geçici süreli iş tekliflerini kabul etmemesinin nedenini, tam zamanlı ve sürekli bir iş beklentisini vurgulayarak açıklamıştır. Buna ek olarak, 13 Ağustos 2013 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan “Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik”te yer aldığı biçimiyle, belli bir sayının üzerinde kadın çalışanı olan işletmelere kreş zorunluluğu getirilmesi; araştırmanın hedef kitlesi için istihdamı kolaylaştırmak bir yana, engelleme riski taşımaktadır. Zira kreş açma yükümlülüğü altına girmek istemeyen işveren, bir süre sonra kadın çalışanları tercih etmeyecektir. Ayrıca çocuk bakımı için destekleyici hizmet olarak hayata geçirilen uygulamanın yalnızca kadın çalışanlarla sınırlandırılmış olması, cinsiyete dayalı işbölümünü desteklemesi açısından da sakıncalıdır. Öyleyse, zorunlu kreş uygulaması gibi önemli yapısal değişiklikler gerektiren uygulamalar hayata geçirilmeden önce potansiyel sonuçları tüm paydaşlarca tartışılmalı, yeni uygulamadan faydalanması beklenen kadınlar homojen bir grup olarak ele

alınmamalı ve uygulama, pilot projeler aracılığıyla kademeli olarak hayata geçirilmelidir.

Araştırma bulguları, hedef kitlenin güncel tartışmalara konu olan bu önlemlerden daha öncelikli ihtiyaçları olduğunu göstermiştir. Örneğin literatürde yeterince anılmamasına rağmen; evle iş arasındaki mesafenin araştırmanın hedef kitlesi için emek arzını güçleştiren önemli bir etken olduğu görülmüştür. Asgari ücretin altındaki ücretlerle çalışan katılımcıların (maaşlarının bir bölümünü ulaşım masraflarına ayırmak istemediklerinden) iş arayışlarını evlerine yürüme mesafesindeki yerlerle sınırlı tuttukları anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, ağırlıkla yeme-içme sektöründe çalışan ve eve geç saatlerde dönmek zorunda kalan katılımcıların bazıları (şehir merkezinde oturmamaları sebebiyle) işten dönerken kendilerini güvende hissetmediklerinden yakınmışlardır. Öte yandan araştırma büyük şehirlerde gerçekleştirilmediğinden, katılımcıların işe yürüyerek gidip gelmeleri mümkündür. Büyük şehirlerde ise, yürüme mesafesindeki iş imkânları çok kısıtlı olacağından, evle iş arasındaki mesafenin (hedef kitle için) daha önemli bir sorun teşkil edeceği düşünülebilir.

Katılımcılar tarafından doğrudan dile getirilmese de, geç saatlerde yürüyerek eve dönmek zorunda olmanın ev dışında çalışma konusunda karşı karşıya kaldıkları toplumsal baskıyı arttıracığı açıktır. Nitekim D2 ve D3, çalışmalarına izin verilmediğini anlatırken; (ilerleyen yaşlarına rağmen) eşlerinin annelerinin dahi, her gün aynı saatte işten döndüğünü gören mahallelilerin dedikodu çıkarmasından çekindiklerini ifade etmişlerdir. Üstelik bu kadınlar ev içi üretim işlerinde ücretli olarak çalışmaktadır ve yeme-içme veya mağazacılık sektörlerinde çalışan (daha genç) kadınlara göre, daha erken saatlerde eve dönmektedirler.

Bu bulgular; toplu taşıma hizmetlerinin yaygınlaştırılması, ucuzlatılması ve daha geç saatlere kadar ulaşımın sağlanması gibi önlemlerin (araştırmanın hedef kitlesi için) daha öncelikli olabileceğini düşündürmektedir. Üstelik bu önlemler, zorunlu kreş vb. önlemlere göre hem daha az maliyetli hem de daha kolaydır. Örneğin belediyeler ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları işbirliği ile 60 yaş üstü vatandaşlar için yürürlükte olan uygulamanın bir benzeri, sosyal yardım alan kadınlar için de hayata geçirilebilir. Bu durum, kadın istihdamının artırılmasına yönelik alınacak önlemlerin merkezi anlayışla değil, hedef kitlenin özellikleri ve bölgesel koşulları dikkate alan yerel bir anlayışla hayata geçirilmesinin önemini de yansıtmaktadır.

Ecevit (2006), hedef kitleyi temsil eden kadınların çevrelerinde çalışma yaşamında yer almış, başarılı kadınları göremediğini ve bunun iki yönlü olumsuz sonuç doğurduğunu savunmaktadır. Ecevit'e göre bu durum, kadınlara yönelik önyargılara ve kadınların iş konusundaki özgüven eksikliklerine katkıda bulunduğu kadar, kadınları çalıştırmak konusunda işverenlerin isteksizliğini de arttırmaktadır. Araştırma bulguları da, (özellikle büyüme çağında) yakın çevresinde rol model alabileceği bir kadın olan katılımcıların ev dışında çalışma olasılığının arttığını göstermektedir.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ

Kadınların emek arzı davranışı sosyo-kültürel ve demografik özelliklere de bağlı olarak şekillendiğinden, Türkiye’de kadın istihdamı (sorunu) ekonomik olmayan yanı ağır basan bir konudur.

Bu tez için gerçekleştirilen araştırmada, hedef kitlenin emek arzı davranışının belirleyicisi dört temel etken tespit edilmiştir.

- **Özgüven:** Kadınların emek arzı davranışının en önemli belirleyicisinin “özgüven” olduğu görülmektedir. Araştırmanın hedef kitlesi kendi içinde (ihtiyaçları farklılaşan) alt gruplar barındırsa da, emek arzının tüm gruplar için geçerli ön şartı, özgüvendir.
- **Meslek sahibi olmak:** Meslek sahibi olmak (bölge ve yaş farkı gözletilmeksizin) hedef kitleyi oluşturan tüm alt gruplar için olumlu etkiye sahiptir ve emek arzı için ön şart konumunda olan özgüveni de (genellikle) beraberinde getirmektedir.
- **Hanehalkı geliri:** Hanehalkı geliriyle emek arzı davranışı arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Araştırmanın hedef kitlesini

oluşturan kadınların f6rmel sekt6rde istihdam şansı bulamamaları; hanehalkı geliri arttıkça, kayıtdışı çalışmaya razı olmamalarına ve ev kadını olmaya olumlu anlam atfetmelerine (T3 ve D1) veya ev dışında çalışmak isteseler de, bunun için yeterince çaba g6stermemelerine (G3) neden olmaktadır.

- **Medeni durum:** Evli olmak, emek arzı davranışını olumsuz y6nde etkilemektedir ve 6rneklem için emek arzıyla medeni durum arasındaki ilişki, diğer etmenlere g6re daha g6çl6d6r. Katılımcıların t6m6 evlilik sırasında, (geçici s6reyle de olsa) çalışma yaşamından uzaklaşmak durumunda kalmışlardır.

Araştırmanın hedef kitlesinin, yani kentlerde yaşayan eğitimsiz kadınların, işg6c6 piyasasına girebilmesinin 6n6nde sadece arz y6nl6 engeller bulunmamaktadır. Bu kadınlar; toplumsal baskı, 6zg6ven eksikliği vb. arz y6nl6 engellere ilaveten, (eğitimsiz olmaları sebebiyle) talep y6nl6 engellerle de karşı karşıya kalmaktadırlar. Başka bir deyişle; hedef kitleyi oluşturan kadınların 6nemli bir b6l6m6, işg6c6 piyasasında talep g6ren becerilerden yoksun oldukları için, (oğunlukla) işveren tarafından tercih edilen potansiyel çalışanlar arasında değildir. Yani kararlarının emek arzından yana olması, istihdam edilebilmelerine yetmemektedir. İstihdam edilebilmelerinin 6n6ndeki talep y6nl6 engellerin de ortadan kaldırılması gerekir.

Eğitimsiz işg6c6n6n (kısa vadede) istihdam edilebilir hale getirilmesinin g6rece en kolay yollarından biri, aktif işg6c6 piyasası politikalarından biri olan meslek kursları aracılığıyla, eğitimsiz işg6c6n6n işg6c6 piyasasında talep g6ren

becerilerle donatılmasıdır. Araştırma bulguları, istihdam garantili meslek kurslarının araştırmanın hedef kitlesi tarafından tanınmadığını ve bu kursların tanıtımında kullanılan yöntemlerin, ilgili gruba ulaşamadığını göstermektedir. Birçok kursta kursiyer bulma sıkıntısı yaşanması ve konuyla ilgili bilgilendirilen katılımcıların kurslara yaklaşımının olumlu olması birlikte düşünüldüğünde; araştırmanın hedef kitlesinin UMEM vb. projeler için önemli bir potansiyel oluşturduğu görülmektedir. Öte yandan, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının araştırmanın hedef kitlesine ulaşabilmek için etkili bir araç olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak yetkililerden, vakıflar bünyesinde açılan kurslarda kursiyer bulma sıkıntısı çekilmediği de öğrenilmiştir. O halde, istihdam garantili meslek kurslarının etkinliğinin arttırılması için İŞKUR ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarının işbirliğine ihtiyaç duyulduğu ortadadır. İki kurumun çalışanlarının faaliyetlerini birbirleriyle koordineli olarak yürütmesinin, hatta mümkünse; İŞKUR yetkililerinin bazı günlerde vakıflarda mesai yapmak yoluyla ihtiyaç sahipleriyle doğrudan iletişime geçmesinin kesinlikle faydalı olacağı düşünülmektedir.

Katılımcıların İŞKUR algısının keşfedilmesine yönelik hazırlanan sorulara alınan cevaplar, dikkat çekici başka bir bilgi daha sağlamıştır: Bilgisayar gibi teknolojiye dayalı alanlarda meslek kurslarına devam eden kursiyerlerin işle ilgili beklentilerinin -beceri ve eğitim düzeyleriyle uyumsuz şekilde- arttığı tespit edilmiştir. İlköğretim mezunu G2 ve ilkokul mezunu G3, sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarınca açılan bilgisayar kursuna devam etmektedir. 42 yaşındaki G3'ün (kayıtlı/kayıtsız) iş deneyimi yoktur. 25 yaşındaki G2'nin ise garsonluk ve aşçılık deneyimi vardır. Ancak her ikisi de, kurs bitene kadar iş başvurusunda

bulunmayacaklarını, kursta bilgisayar öğrendikleri için, kurs bitiminde muhasebe vb. masa başı işler için başvuru yapacaklarını ifade etmişlerdir. Gaziantep gibi (özellikle kadınlar için) iş imkânlarının sınırlı olduğu bir ilde yaşadıkları da düşünüldüğünde, bu beklentilerinin gerçekçi olmadığı açıktır.

Emek arzı ve devletin sosyal yardım sorumluluğu hakkındaki düşünceleri birlikte değerlendirildiğinde; emek arzı davranışıyla sosyal yardım alma durumu arasında güçlü bir ilişki keşfedilen tek katılımcı D3 olmuştur. Diğer katılımcıların tümü için, çalışmama ve/veya sosyal yardımlarla desteklenmeye ihtiyaç duyma durumlarını açıklayıcı etkenler mevcuttur. Ancak D3'ün çalışmamasını açıklayan güçlü bir etken tespit edilememiştir.

Tek bir katılımcının emek arzı davranışı ve sosyal yardım alma durumu arasında güçlü bir ilişki saptanması; sosyal yardımların emek arzına negatif yönde etkisinin beklenildiği kadar güçlü olmadığını göstermektedir. Öte yandan, sosyal yardım konusunun kadın yoksulluğu ve çalışan yoksulluğu kavramları ışığında değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir.

Sosyal yardımlarla ilgili önemli aksaklıklardan biri, bu alanda pek çok kurumun hizmet vermesi ve (kurumlar birbirleriyle iletişim halinde olmadıklarından) birden fazla kurumdan yardım almanın mümkün olmasıdır. Eşgüdümlü çalışmayan bu kurumların yeterince denetlenmemesi, işleyişte verimsizlik ve sosyal yardımların dağıtımında popülist yaklaşımlar gözetilmesinin önüne geçilememesi sonuçlarını doğurmaktadır.

Bu sorunun ikinci önemli sonucu, (farklı kurumlardan yardım almak mümkün olduğu için) mükerrer yardımlara yol açmasıdır. Buna ek olarak, gelir düzeyi düşük ailelerin (geniş aile şeklinde) birlikte yaşaması geleneği de mükerrer

yardımlara yol açmaktadır. Bu durum, (dar bir kesim için dahi olsa) sosyal yardımların geçim kaynağı haline gelmiş olmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Sosyal yardımlarla ilgili ikinci önemli aksaklık, yardım alan kişilerin aldıkları yardımın şartı, nitelikleri (ve dahi süresi) hakkında bilgi sahibi olmamasıdır. Bu aksaklık, mükerrer yardımlarla da birleşince; ihtiyaç sahiplerini bağımlı hale getirmekte ve günü kurtarma anlayışına sevk ederek, emek arzı davranışını olumsuz yönde etkilemektedir.

Kadınların emek arzının önündeki engeller, istihdam garantili meslek kurslarının hedef kitleye ulaşamaması ve sosyal yardımlarla ilgili aksaklıklar birlikte düşünüldüğünde; şu sonuçlara varılmaktadır.

1. Sosyal güvenliğin boş bıraktığı alanın bu kadar geniş olması sebebiyle; eğitimsiz, kırsal kökenli ve vasıfsız işgücü konumundaki bu kadınlar ev dışında çalışmalarının önündeki arz yönlü engelleri aşabilseler dahi, bulabildikleri işler onları yalnızca “çalışan yoksullar” sınıfına dâhil edebilmektedir.
2. Yoksulluğun kadımlaşması olgusunu en şiddetli şekilde deneyimleyen grubu temsil eden, kentlerdeki eğitimsiz kadınların sosyal yardımlarla desteklenmesi gerektiği açıktır. Ancak, bu yardım faaliyetlerin verimsiz şekilde ve popülist yaklaşımlar gözetilerek yürütülmesinin bu kadınları (ve dolayısıyla toplumu) yoksulluğa hapsedeceği unutulmamalıdır.
3. Sosyal yardımların amacı; ihtiyaç sahiplerinin yoksulluk sarmalından kurtulmasına destek olma yoluyla, sonraki kuşaklar için sınıf atlamayı mümkün kılmak olmalıdır.

4. Sosyal yardımlar, yoksullukla mücadele, kadın istihdamının artırılması vb. amaçlarla faaliyet gösteren tüm paydaşların; “sosyal yardımlar gibi transfer uygulamalarının ihtiyaç sahiplerini bağımlı bireyler haline değil, üretici konuma getirecek şekilde tasarlanması gerektiği” ilkesiyle ve işbirliği içinde çalışmasına ihtiyaç duyulmaktadır.
5. Yukarıda sayılan amaçlar, hem araştırmanın hedef kitlesine ulaşım hem de etkinliğin artırılması açısından “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile İŞKUR Ortaklığını” zorunlu kılmaktadır. Bu iki kurum önderliğinde, araştırmanın ilk bölümünde açıklanan arz yönlü engelleri dikkate alan ve hem arz hem de talep yönlü engellerin aşılmasını amaçlayan projelere ihtiyaç duyulmaktadır.

6.1. Gelecek Araştırmalar için Öneriler

Bu araştırma herhangi bir fon desteği olmaksızın gerçekleştirildiğinden, maliyet ve zaman gibi kısıtlar nedeniyle, örnekleme yalnızca dört il dâhil edilebilmiştir. Bu durum, (nitel yaklaşımın benimsenmiş olması nedeniyle) doğası gereği temsil gücü düşük olan araştırma bulgularının genellenebilirliğini daha da sınırlandırmıştır. Bu nedenle aşağıda sıralanan sorular araştırma sonucunda bir ihtimal olarak değerlendirilmekle birlikte; gelecekteki çalışmalarda araştırılmaya değer görülmektedir

1. Hanehalkının gelir düzeyi, genç kuşaklar için istihdamın temel belirleyicilerinden olma özelliğini yitiriyor mu? Başka bir ifadeyle, genç

kadınlar, hanehalkı gelirleri yeterli düzeyde olsa dahi, tercihlerini emek arzından yana mı kullanıyor?

2. ‘Ev kadını’laşma tezi geçerliliğini yitiriyor mu?
3. Araştırmanın hedef kitlesi için enformel istihdam bir zorunluluk mu yoksa, tercih mi? Sanayi sektöründe çalışmak tercih edilmiyor mu; öyle ise, sanayi sektörünün tercih edilmemesinin nedenleri nelerdir?

Sonuç olarak, bu tez için gerçekleştirilen araştırma bulguları bütüncül bir bakış açısıyla ele alındığında; araştırmanın hedef kitlesinin en önemli sorununun “toplumsal hareketsizlik” olduğu görülmektedir. Daha açık şekilde ifade etmek gerekirse, araştırmanın hedef kitlesi için yukarıya doğru toplumsal hareketlilik veya sınıf atlama şansı mümkün olmamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi, hedef kitleyi temsil eden kadınların eğitim hakkından mahrum kalmış olmasıdır. Öte yandan, araştırmanın hedef kitlesinin önemli bölümü için yapısal nitelik taşıyan geleneksel yoksulluk, sınıf atlamayı engelleyen en önemli etmendir ve ilgili grubu yoksulluk sarmalına sokmaktadır. Başka bir ifadeyle, yeterli gelire sahip olmamak (özellikle kız çocuklarının) eğitim alamamasına, düşük eğitim düzeyi ise sınıf atlama şansının önüne geçerek yoksulluğun kalıcı bir hal almasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, hem toplumsal refah hem de ekonomik kalkınma için bu zincirin kırılması çok büyük önem arz etmektedir. Bu durum ise, araştırmanın hedef kitlesinin “verimsizlik vb. dezavantajlara rağmen” (kayıtdışı dahi olsa), çalışma yaşamına kazandırılmasının önemini ve önceliğini açıklamaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıköz, Reşat. 2010. Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme, *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2): 45-60.
- Balleer, Almut – Gomez-Salvador, Ramon – Turunen, Jarkko. 2009. “Labour Force Participation in the Euro Area: A Cohort Based Analysis”, *European Central Bank Working Paper Series*, No: 1049.
- Başlevent, Cem – Onaran, Özlem 2003. “Are Married Women in Turkey More Likely to Become Added or Discouraged Workers?” *Labour*, 27(3): 439-458.
- Başlevent, Cem – Onaran, Özlem. 2002. “The Effect of Export-Oriented Growth on Female Labor Market Outcomes in Turkey.” *World Development*, 32(8): 1375-1393.
- Bergemann, Anette – Van Den Berg, Gerard J. 2008. “Active Labor Market Policy Effects for Women in Europe: A Survey”, *Annals of Economics and Statistics*, 91-92(July – December): 385-408.
- Bryson, Valerie. 1992. *Feminist Political Theory* (1st Edition), London: Palgrave Macmillan.
- Büyüköztürk, Şener - Akgün, Özcan E. - Karadeniz, Şirin - Demirel, Funda – Kılıç Ebru. 2008. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Çağatay Nilüfer - Berik Günseli. 1990. “Transition to Export-led Growth in Turkey: Is there a Feminization of Employment?”, *Review of Radical Political Economics*, 22: 115–134.
- Çağatay, Nilüfer – Ozler, Sule (1995), “Feminization of the Labor Force: The Effects of Long-Term Development and Structural Adjustment”, *World Development*, 23(11): 1883-1894.
- Dayıoğlu, Meltem - Kasnakoğlu, Zehra. 1997. “Kentsel Kesimde Kadın ve Erkeklerin İşgücüne Katılımları ve Kazanç Farklılıkları”, *METU Studies in Development*, 24(3): 329-361.
- Dayıoğlu, Meltem. 2000. *Labor Force Participation of Women in Turkey, içinde Gender and Identity Construction: Women of Central Asia, the Caucasus and Turkey*, F. Acar ve A. Güneş-Ayata (editörler), Leiden: Brill.
- Dayıoğlu, Meltem - Tunalı, İnsan. 2003. “Falling Behind While Catching Up: Changes in the Female-Male Wage Differential in Urban Turkey, 1988 to 1994”, çalışma raporu.
- Dayıoğlu, Meltem – Kırdar, Murat. 2010. *The Determinants of and Trends in Labor Force Participation of Women in Turkey*, World Bank.
- Dedeoğlu, Saniye. 2000. “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği”, *Toplum ve Bilim*, 86(3): 139-170.
- Ecevit, Yıldız. 2006. “Kadınların Gelir Getirici Faaliyetlere Katılımı Çalışma Grubu Sonuç Raporu”, Ecevit, Yıldız (Der.), *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kadınların Ekonomik Güçlenmelerine Yönelik Yol Haritası* içinde, Ankara: UNDP.
- Ercan, Hakan - Tunalı, İnsan. 1998. *Labor Market Segmentation in Turkey, içinde Main Characteristics and Trends in the Turkish Labor Market*, T.

- Bulutay (editör), Ankara: TÜİK.
- Erdut, Tijen. 2005. "İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü", *Çalışma ve Toplum*, 6(3): 11-49.
- Erkut, Sumru. 1982. "Dualism in Values Toward Education of Turkish Women," Çiğdem Kağıtçıbaşı (Der.), *Sex Roles, Family and Community in Turkey* içinde, Indiana: Indiana UniversitybTurkish Studies.
- Gebe ve Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik. 2013. T.C. Resmi Gazete, 28737.
- Genre, Veronique – Gomez-Salvador, Ramon – Lamo, Ana. 2010. "European Women: Why Do(n't) They Work", *Applied Economics*, 42(12): 1499-1514.
- Goldin, Claudia. 1994. "The U-Shaped Female Labor Force Function in Economic Development and History", *NBER Working Paper Series*, No: 4707
- Heintz, James – Pollin, Robert. 2003 "Informalization, Economic Growth and the Challenge of Creating Viable Labor Standards in Developing Countries", *Political Economy Research Institute Working Paper Series*, No: 60.
- Hochschild, Arlie – Machung, Anne. (1989). *The Second Shift: Working Parents and The Revolution at Home* (1st Edition). London: Penguin Books.
- ILO. *Women and Men in The Informal Economy: A Statistical Picture*, International Labour Office, Geneva, 2002: 11.
- İlkaracan, İpek. 1998. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 285-302.
- Karaoglan, Deniz – Okten, Cagla. 2012. IZA Discussion Paper No. 6616.
- Klasen, Stephan – Lamanna, Francesca. 2009. "The Impact of Gender Inequality in Education and Employment on Economic Growth: New Evidence for a Panel of Countries", *Feminist Economics*, 15(3): 91-132.
- Kılıç, Dilek – Öztürk, Selcen. 2014. "Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama", *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1): 107-130.
- Korkmaz Adem - Mahiroğulları Adnan. 2007. İşsizlikle Mücadelede Emek Piyasası Politikaları, Türkiye ve AB Ülkeleri (3. Baskı), Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Mincer, Jacob. 1958. "Investment in Human Capital and Personal Income Distribution", *The Journal of Political Economy*, 66(4): 281-302.
- Olsen, Randall J. 1994. "Fertility and the Size of the U. S. Labor Force", *Journal of Economic Literature*, 32(1): 60-100.
- Ozar, Semsal. 1994. "Some Observations on the Position of Women in the Labor Market in the Development Process of Turkey", *Boğaziçi Journal*, 8(1/2): 21-43.
- Ozler, Sule. 2000. 'Export Orientation and Female Share of Employment: Evidence from Turkey', *World Development*, 28(7): 1239-1248.
- Özbay, Ferhunde. 1994. "Women's Labor in Rural and Urban Setting", *Boğaziçi Journal*, 8(1/2): 5-19.
- Özer, Mustafa – Biçerli, Kemal. 2003-2004. "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003-2004: 55-86.
- Sayan, Serdar. 2012. "Un, Yağ ve Şeker Var; Bir de Helva Makinesi Operatörü

- Bulabilesek...”, *İktisat ve Toplum*, 18: 18-22.
- Smith, James P. – Ward, Michael P. 1985. “Time-Series Growth in the Female Labor Force”, *Journal of Labor Economics*, 3(1): 59-90.
- Standing, Guy. 1999. “Global Feminization Through Flexible Labor: A Theme Revisited”, *World Development*, 27(3): 583-602.
- Strauss, Anselm – Corbin, Juliet. 1998. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*, California: Sage publication
- Tansel, Aysit. 1994. “Wage-employment, Earnings and Returns to Schooling for Men and Women in Turkey”, *Economics of Education Review*, 13(4): 305-320.
- Tansel, Aysit. 1999. “Public-Private Employment Choice, Wage Differentials and Gender in Turkey”, Economic Growth Center Discussion Paper No. 797.
- Tansel, Aysit. 2002. “Economic Development and Female Labor Force Participation in Turkey: Time Series Evidence and Cross-Province Estimates”, *Employment of Women*, Ankara: Turkish Statistical Institute, 2594: 111-151.
- Tunalı, İnsan. 1997. “To Work or Not to Work: An Examination of Female Labor Force Participation in Urban Turkey”, *Proceedings of the 5th Annual Conference of the Economic Research Forum, Gammarth*.
- TEPAV. 2014. 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi. Ankara.
- TÜSİAD. 2000. Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset. İstanbul: Lebib Yayınevi.
- TÜSİAD. 2008. Türkiye’de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi, İstanbul.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. 2006. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- White, Jenny B. 1994. *Money Makes us Relatives: Women’s Labour in Urban Turkey*, Austin: University of Texas Press. [Türkçesi: *Para ile Akraba*, çev. Aksu Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999].
- World Bank. 1993. *Turkey: Women in Development*, Washington D.C.